

praktiske grunde

Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab

Kvinder i det
danske rockfelt, 1974-79

DIVERSITY OF 'PROGRESSIVE
SCHOOL PEDAGOGUES', 1929-60

Praxeologisk sygeplejevidenskab

Manet som selvportræt

2013 : 4

7. Årgang www.hexit.dk ISSN 1902-2271

praktiske grunde

Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab

2013 : 4

The diversity of ‘progressive school pedagogues’ 1929-1960: A space of opposites making society making the child Trine Øland	5
Musikken som mål og middel: Kvinder i det danske rockfelt, 1974-79 Louise Rich	25
Ambitiøst projekt om en praxeologisk sygeplejevidenskab Anmeldelse af Kirsten Beedholm	47
Manet som selvportræt Anmeldelse af Carsten Sestoft	49
Nyhedsbrevet # 52	55
Kolofon og vejledning til forfattere	59

The diversity of ‘progressive school pedagogues’ 1929-1960: A space of opposites making society making the child

Trine Øland

Prologue

The purpose of this article is to present a nuanced understanding of the cultural and social forces involved in the changing educational ideas, forms and policies in the period 1929-1960 in Denmark. The changes moved towards a ‘collective ideology’ of universalist welfare state education for all. The shift was based on general assumptions about state administration as a technical and financial machine, and society as a technological and social phenomenon that could be planned and managed scientifically through the production of socialised and civilised children who as strong individuals would be able to unfold their own and the society’s potential in the future. These changes did not fall from the sky. Groups of professionals with their cultural and social forces fought for and gained influence on this policy development. Thus, the purpose of this article is to describe and understand this group of individuals, who participated in promoting this new civil creed, as a *heterogeneous* group. Insights into this heterogeneity, which is often left unnoticed, can help understand the complexity and historicity of this ‘collective ideology’ which was designed to tackle the Social Question as well as the National Question through compromise, adjustment and bargaining. I understand the group as a *social space* of what I call ‘significant school pedagogues’ situated in a multidimensional social space structured by hierarchical levels and differentiated forms of cultural, symbolic and social forces (Bourdieu 2006). Using data from existing biographical lexicons regarding 549 individuals who are identified as involved in promoting the new civil creed, the space is described and analysed.

The story of the ‘collective ideology’ – in brief

Since the 1920s, a heterogeneous group of architects, medical doctors, teachers, economists, civil servants and psychologists, engaged in the provision and organisation of the emerging democratisation scheme of the Danish welfare state, and in 1929 the progressive educational association known as *The New Education Fellowship* (NEF) held its international conference in Denmark. This event marked the mobilisation of Danish professionals and their affiliation with an international analytical space of pedagogy aiming at emancipation (Nørgaard 1977; Ydesen 2010). In this period, preschool teachers and school teachers participated in activities associated with cultural politics, and architects, artists, economists, psychologists, etc., came forward as promoters of school, anticipating that reformed school education had potential as regards the development of the ‘small state’ of Denmark. These groups gathered, e.g., in the Danish branch of the NEF, and in resistance movements and movements of cultural criticism vis-à-vis the authoritarian character of social relations in schools and elsewhere just before and during WWII, e.g., in *Foreningen for frisindet kulturkamp* (*Association in favour of the liberal cultural battle*) and the teachers’ division of *Frit Danmark* (*A liberated Denmark*). All these currents turned into explicit welfare state projects of care and democracy after World War II, aspiring to construct and build up society, making use of applied science and professions in the development of the population, through e.g. schooling in the new era of the cold war (Nørgaard 2005; Bredsdorff 2009; Bernild 2002; Buus 2008; Petersen 1997; Brante 2005). The ideas and practices that emerged as regards schooling were based on a psychologisation of

the school and a changed understanding of the child and its potentials. In this way, the system of upbringing, teaching and culturing in general were forming a methodological whole, and the idea was to move the school from a traditional academic organisation characterised by exams to a ‘healthy, natural and popular’ (*‘folkelig’* in Danish) foundation as the prominent progressive teacher, activist and school head master G.J. Arvin stated (Arvin 1951:94). In other words, the school should be based on a common methodological culture as opposed to a traditional academic culture.

During the 1950s and the 1960s, several experimental institutions surfaced and the civilising and democratising projects of this ‘collective ideology’ gained legitimacy and was institutionalised in different forms in the years to come – in Denmark as well as in Sweden for example (Ydesen 2010; Aasen 2003:114-117; Muschinsky 2004:284; Broady 1979:110). The projects of the civilised ‘significant school pedagogues’ turned into dominating policy and a standard that other social groups would have to position themselves in relation to and be positioned by. These school pedagogues succeeded in positioning their civilising and democratising missions as ventures of cultural legitimacy, presenting ‘elevating’ ways of life for all. The official teaching manuals that went along with the 1958 Education Act in Denmark in 1960 were made by this broad milieu (Bregnsbo 1971), especially by school psychologist and civil servants (Ministry of Education 1960: 8-12). The manuals institutionalised and universalised the assumptions developed by these professions, e.g., that focusing on an undivided and expanded school system, social studies, individual instruction, group work, and international understanding for all were important means in the construction of democratic and productive citizens. In Denmark, the state sector school system today still has some traces of this ‘collective ideology’ and comprehensiveness that was introduced by these early progressives, although regular evaluations and tests for example have been introduced in the 2000s. The public school in Denmark, the *Folkeskole*, is still a fully comprehensive and mixed ability school for 7-16 year old pupils, based on differentiated teaching of the individual child. Children are divided in year groups by age and progression from one year to the next is automatic. There are compulsory school-leaving examinations in seven subjects plus a mandatory project assignment to carry out an interdisciplinary project, and therefore project work is on the schedule throughout the school years to some extent (Borgnakke 1995; Borgnakke 2005:105-115). Finally, the class teacher concept, which

emerged already in the 1880s, is a central feature. The class teacher is responsible for creating group identity, school-home cooperation and monitoring the emotional, social and cognitive learning processes (Ministry of Education 2008). This article delves into the structure and dynamics of this ‘collective ideology’ that was promoted by these early progressives.

Structure of the article

The article consists of five parts. First, research on progressivism is reviewed as a background to the second part, where the social spatial approach of the article is presented, e.g., the use of a Bourdieusian collective biography called prosopography, and a ‘significant school pedagogue’ is defined as an empirical category. Third, the data used to represent the constituting elements of the space of significant school pedagogues, e.g., themes and variables, are presented. The fourth and longest part describes the structure of the space, focussing on preliminary interpretations of the social and pedagogical opposites accomplished by the correspondence analysis of the data. The fifth part closes the article by articulating the way in which progressive pedagogy can be described as a middle-class project of consensus, compromise and adjustment to conditions, defending and developing the cohesion of society in a small nation state experiencing dramatic events.

Research on progressivism

The elements of progressivism vary, and they emerged centuries ago. Philosophical investigations have shown that the term ‘progress’ was popular in England in the 1790s, meaning advancing to a higher level. It was connected to capitalist expansionism, imperialism and ideas of liberal welfare state organisation and democratisation (Baker 1999:815). Around 1900, progressive elements were formed in the American context, where urbanisation, industrialisation, ‘wild’ capitalism, and immigration from Europe created unrest. Progressivism appeared with its reform and actions, not only pedagogically, but also in terms of the broader government of society. The idea of a ‘common good’ and a just society for all was proposed to meet the imbalances of society, including the Social Question of the cities, and schooling was identified as the place for socialisation and resocialisation, e.g., in terms of citizenship education (Popkewitz 2011:9-14). Although progressivism in public education to some extent was abandoned in the American context during the 20th century, it enjoyed renewed vigour within the industrialised West throughout the 20th century. In the 1940s in Denmark

and Sweden for example, much of the impetus derived from American citizenship education (Gregersen 1949, Myrdal & Myrdal 1941; de Coninck-Smith 2002) and from the school education act in England in 1944, which allowed for the creation of comprehensive schools (Nordentoft & Arvin 1946:328).

In research, progressivism has been a contested concept, not least among historians of education, who have questioned whether it is possible to define adequately what is studied when the educational actors themselves do not agree on what the term refers to (Cohen 1999). However, according to the historical sociological approach used in this article it is indeed a meaningful term to encapsulate the contradictory formation that emerged, including the ‘disagreements’ on what the term refers to, thus including the variety of novelties and modernisations that took place in methods of schooling, and as regards the view of the child (Cunningham 2002:218; Brehony 2001:431).

Nevertheless, the history of progressivism is often told as a history of an enlightenment project of ‘doing good’, installing enchanted concepts like ‘intention’ or ‘mentality’ to explain history. Research focussing on the ‘warm and enthusiastic’ endeavours of the emancipating innovations, stressing the humanism of the progressives, has been carried out, e.g., in Denmark (Nørgaard 1977). Moreover, progressivism is often explored as a language system adhering to a cultural history approach. Thus, language becomes the most important parameter representing the processes of change, tracing how psychiatric, therapeutic and psychoanalytical norms, concepts and language disseminate and a ‘culture of character’ develops into a ‘culture of personality’ (Cohen 1999:9-153). As pointed out by English historian and sociologist of education Kevin J. Brehony, such an approach does not capture phenomena outside what is intentionally put forth, e.g., classroom logics of practice or societal logics of practice (Brehony 2001:424). Furthermore, sociologists of education have examined the issue of progressive education. The most well-known of them is perhaps Basil Bernstein (Bernstein 2000). He argued that a so-called invisible pedagogy, as opposed to a visible pedagogy, had evolved and was connected to the new cultural middle class. Bernsteinian studies rarely conduct research about the history of progressive education. However, they subscribe to the story of the evolution and increasing role of progressivism. One of Bernstein’s students, Celia Jenkins, has however made a case-study of *The New Education Fellowship* 1920-1950, investigating into the social origins of the discourse of progressivism (Jenkins 1989).

An author analysis concerning NEFs magazine *The New Era*, located in London, shows uniformity according to Jenkins: the authors were teachers, university lecturers, teacher-training tutors, psychologists, psychiatric workers and educational administrators. Medical experts, social workers and parents’ involvement were minimal, and occupations in production – industry, commerce and finance – as well as professions of law, medicine, the church and politics, did not participate at all in promoting this new discourse (Jenkins 1989:340). I will compare some of these results to my results later.

As will be clarified in the following, this article has a joint focus on the cultural constructions and ideas, on the one hand, and the social structures, on the other hand. In other words, it combines a cultural history approach with a social history approach according to a basic sociological tradition (Callewaert 1984; Fass 1989; Muel-Dreyfus 1986). According to such an approach, structures and social forces are not external conditions unfortunately impinging on progressivism. Instead, structures and social forces impinge on and are expressed in human culture, ideas and forms of conscience – hence expressed in progressivism. This means that pedagogical change is not only a conceptual and cultural phenomenon, but symbolic forms and processes intertwined with structures and social forces.¹

Several historians and sociologists with an interest in progressivism have already contributed to the understanding of transformations in schooling as complex social and structural phenomena and processes. Hofstetter and Schneuwly have stressed the importance of making a historical reading of the hybridity and plurality of disciplines and professions that became institutionalised as educational sciences in the progressive era of the 20th century (Hofstetter & Schneuwly 2004: 575). Cunningham makes an effort to view progressivism through a so-called prosopographical lens, focussing on the networks and structures through which individual progressives operated, in order to explain how progressives pursued varied but related ideals (Cunningham 2001:442). Such a prosopographical approach has been embedded in much writing on progressivism or educational developments in general, searching for the way in which biographies of individual innovators intersect and

¹ Please note that this definition of social history differs from the definition Thomas S. Popkewitz uses, which is concerned with ‘institutional and social changes of schools ordered through policy and programmatic developments’ (Popkewitz 2011:1). The definition I use includes other ordering principles than policies and programs, e.g., hierarchy and relations between groups.

make up a space and a network, referring to the so-called *spacial turn* and methodology in historiography (de Coninck-Smith 2010; Ydesen 2010; Lawn 2004). This type of research emphasises how far networks and associations overlap with and complement each other. However, often socio-biographical histories are missing from these accounts that most often focus on the intentions of individuals and the relations and interactions between individuals and associations. Some centre attention on the international conferences of the NEF as the context in which transformations transpired and manifested themselves (Brehony 2004; Kallaway 2007), and some try to understand the social composition through sociological scrutiny of the biographies of a few prominent participants (Brehony 2004; Cunningham 2001). This spacial turn in historiography only links to a limited degree to the theoretical developments within (French) educational sociology and history, where a concept of *social space* underpins the efforts – and to which I shall return in a moment.

Although sociological uses of biographical material have not been systematic, the above mentioned works all indicate the potential for a larger collective biography, making it possible to show that the space of individuals is rather complex and contradictory due to their different pedagogical points of view and social positions. Thus, in this article a geometric representation of the structure of this social space is exposed.

The social space approach and Bourdieusian prosopography

The analysis of the space of ‘school pedagogues’ is stimulated by Emile Durkheim and Pierre Bourdieu’s sociology of culture and professions and their sociological conceptions of state formation. Following Durkheim, the division of labour in modern differentiated society create societal needs and quests for systematic socialisation and integration. New professional groups that as ‘state brokers’ are able to negotiate rearing issues between the family and the state, cultivate the moral and social powers of the individual, and work out representations which hold good for the collectivity (Durkheim 1992:79).

These Durkheimian notions are the historical roots of the little-known Bourdieusian and Wacquantian sociological notion of the state as a bureaucratic field, which refers to the state as a structure of institutions and agents struggling – through policy development and institutionalisations – to define and distribute ‘the public good’ or ‘the collective’ using symbolic power that relates to socio-material relations of force (Bour-

dieu 1996: 48-77; Wacquant 2009). Thus, in the following, even though it is individuals who are investigated, it is their classified social and symbolic properties, resources and activities that are the focus of attention (Bourdieu 1985:724). Instead of a Marxist conception of class, which privileges substantial ‘real’ groups and ignores symbolic struggles, I use the multidimensional theory of social space and group-making through symbolic classification struggles as a thinking tool. A social space of forces means that a set of power relations impose themselves on those who enter the space, and those forces are not reducible to either individual agent’s intentions or interactions among agents. The social space is thus to be constructed by selecting properties, i.e., power or capital, which are active forces within the social space in question (Bourdieu 1985, 1987).

In order to operationalise these notions, the term ‘school pedagogue’ refers in this article to a broad spectrum of professionals engaged in the symbolic struggle for the redefinition of education and promoting the new civil creed. Thus, a ‘significant school pedagogue’ is an individual who displays a specific ‘taste’ for school pedagogy, i.e., employs specific categories, assumptions, practices, methods and techniques, scientific arguments etc.; has specific personal and social relations; and involves him/herself in specific cardinal institutes, associations or journals etc., in steering committees, extraordinary and experimental projects and in editorial boards. In short, a significant school pedagogue is an individual who joins the battle regarding what good and better school pedagogy consists of through the work of categorisation played out in progressive journals, institutes and associations. I have exposed this network of individuals participating in the redefinition of education from 1929-1960 in Denmark prior to and as a precondition for this article’s sociological construction of this network as a social space. I exposed the network through historical work, following chains of persons and overlapping projects, associations, institutes and journals (Øland 2010). In order to get all relevant positions represented, the sample was built on the basis of lists of members of relevant ‘societies’, etc. (cf. List of relevant ‘societies’ in Appendix A). Thus, it has been disclosed that the network existed and, consequently, that the social space of school pedagogues that is about to be constructed in this article refers to a logic of practice: the individuals were actually significant members of several overlapping associations, where some sort of unifying spirit and identity formation emerged when arguing about the same overall questions (Øland 2010:65). Seven-hundred and seventy-

one individuals were identified as belonging to this network of progressive school pedagogues in the period 1929-1960.

The battle for the redefinition of education is in this article further explored constructing a specific kind of collective biography, stimulated by the characteristics of a Bourdieusian prosopography (Broady 2002; Sapiro 2002). The characteristics are the following: it must be based on a comprehensive collection of data on individuals; the same dataset should be available or be collected for each individual; the individuals should belong to the same field/network/space; and finally, the object of study should not be the individuals as such but the history and structure of the social space. Thus, such a prosopography depends on the provision and preparation of data that are able to represent a multidimensionality of the social space in question. Therefore, data are presented below.

The classification of data

The construction and processing of data are based on records from a range of existing biographical lexicons and other additional sources, such as books and periodicals. Biographical lexicons hold different information about the individuals and their characteristics and resources (capitals) and are therefore able to represent multidimensionality. The lexicons used are both general ones and specific ones as regards educational professions and other professions (cf. List of biographical lexicons in Appendix B). Out of the 771 individuals listed, sufficient biographical data were found regarding 549 individuals. Seventy of these were members of several of the associations, journals, etc., which tied the network of individuals together. The ones who were ‘only’ teachers were the hardest to find, as biographical lexicons for teachers are rare. Thus, the individuals from the list of 771 who were not found were mostly ‘teachers only’.

All data were stored in a database as text, making it possible inductively to classify the data by variables with modalities (categories) and reclassify if necessary. The ‘trick’ was to make systematic use of the existing biographical data, which were of assorted character and already constructed and classified in different ways. Thus, the classification of this already classified information on, e.g., ‘father’s occupation’ and ‘own occupation’ should be as complex and diverse as possible, vertical and horizontal – according to the Bourdieusian definition of society as a multidimensional social space (Bourdieu 1985). Furthermore, the classifications should be historically accurate. The variable ‘father’s occupation’ should for

example cover possible occupational positions and professions available at the time, and to achieve this I sought inspiration in Carlsen’s study of Danish society’s prominent circles in 1970 according to *Kraks Blå Bog* (Danish Who is Who) (Carlsen 1981:18-21). Other variables are constructed and stabilised using other supplementary sources.

The classifications consist of themes referring to variables with modalities (categories), and these classifications set the scene for the specific way of examining the complexity of progressivism. In total 31 variables were included as a basis for the multiple correspondence analyses conducted. The variables are grouped by the following themes: social position (social forces), educational capital (cultural forces) and specific symbolic capital (symbolic forces) (cf. Appendix C for details).

The structure of the space of progressive school pedagogues – the multiple correspondence analyses

The description of the structure of the space is carried out determining relative positions of sub-groups of school pedagogues and the principles of opposition between them. The space is represented geometrically as multidimensional co-ordinate systems, and the determination of sub-groups takes place when *interpreting the axes* of the co-ordinates (Broady 1988:52; Le Roux & Rouanet 2010:10). The axes are the socio-logical dimensions accumulating most similarity and opposition in data and they are interpretable through a process of identifying the modalities (of the variables) that contribute the most to the positions of the axes.

Mathematically, the classifications of data are transformed into numerical values, which provide the basis for cross tabulations of statistical correlations between variables. These correlations are expressed in geometrical terms as distances between the variables’ different modalities. This is created using multiple correspondence analyses (executed via the French programme SPAD) in the sociological tradition of Bourdieu (Le Roux & Rouanet 2010; Hjellbrekke 1999; Hjellbrekke et al. 2000; Lebaron 2001). It is based on a multidimensional geometry-modelling that makes it possible to uncover and visualise patterns in large data sets in terms of correspondence analysis maps. The mathematical procedures are based on a highly hypothetical case, i.e., based on divergence from average means of statistical independence between variables with an equal number of modalities with equivalent frequencies. This is seldom obtained, especially when using existing data where a major

concern is not to lose the information you have been able to retrieve. Therefore, it is important to stress that the maps give information about relational correlations: poles, hierarchies, distances etc., that should be interpreted and investigated further. The maps do not give information about the absolute strength of variables – here the calculations behind the maps should be consulted.

The analytical structure underpinning the analyses is based on an analytical distinction. The progressive school pedagogues are, according to the Bourdieusian sociological approach, considered affected by their social origin and social position in their pedagogical sayings and doings. Consequently, a distinction is made between a *level of social position* and a *level of pedagogical position-taking*. Pedagogical position-taking is defined as the way in which the individual, through points of view and participation in different associations etc., demonstrates a sense of belonging and affiliation to one sub-group rather than other sub-groups. And in so doing, the individual positions him- or herself in a space of possible pedagogical positions. This analytical distinction is reflected in the selection of active and illustrative variables. The analysis thus seeks to find indications of correlations between the biographies in spite of occasionally incomplete data because the same dataset in some cases was not available for each individual. Thus, the analyses look for patterns of pedagogical positioning, on the one hand, and patterns of social positions, on the other, and they try to sort out what the organising dimensions are of the suggested spaces. Furthermore, they look for how pedagogical positioning may be related to and structured by social positions.

The space of social positions: Opposites of teachers from rural areas versus art professions and biological professions from urban districts

The first analysis is a correspondence analysis regarding the level of social positions (cf. figure 1 below). This space is generated on the basis of three variables and their 37 modalities in total:

- ‘geographical place of birth’ (GE) with 6 modalities,
- ‘father’s occupation’ (FO) with 18 modalities and
- ‘own occupation’ (OO) with 13 modalities.

I interpret the first two axes by examining the underlying calculations, emphasising which modalities contribute most to the space, i.e., contribute more than the hypothetical average mean.

The first axis explains 53% of the total variance in the data and the second axis explains 13% of the vari-

ance.² Regarding the first axis, the variables GE and FO together explain 40% each and OO explains 20%, while the second axis is explained more equally by all three variables: GE 31%, FO 39% and OO 30%. This shows a fine balance in spite of the imperfect dataset. Looking into the absolute contributions of the modalities that determine the axes’ position the most, we can determine which differentiation – which opposites – makes this space. The first axis is on the positive side dominated by ‘geographical origin in rural areas’ (GEur), which contributes the most (25%), and ‘father’s occupation in farming’ (FOfarm) contributes the second most (21%).³ ‘Own occupation as a school teacher’ (Oschteac) and ‘father’s occupation as a school teacher’ (FOschteac) contribute to a lesser extent (8% and 4%). On the negative side of the first axis, ‘geographical origin in the capital’ (GEcap) contributes the most (14%), while ‘father’s occupation in urban big business’ (FOurbigbus) contributes 5%, ‘father’s occupation as an academic teacher’ (FOacateac) 4%, ‘own occupation in biological work’ (OObio), which includes all sorts of natural science employment, including medicine, neurology, psychiatry, etc., contributes 3%, and ‘own occupation in artistic creative professions’ (OOart) contributes 3%. Generally, this axis differentiates between rural area and capital city and to some extent between a milieu of school teachers from rural areas, on the one hand, and a milieu of art professions and biological professions from urban big business and academia, on the other hand. This is a clear dimensioning of data. Please note that the dimensioning of this map is not only representing a structure, but a *structural history*, because it places both ‘own occupation’, ‘geographical place of birth’ and ‘father’s’ occupation’ in the map. I shall interpret this axis in detail after I present the preliminary interpretation of the second axis.

² In general, one should interpret axes summing up to 80% of the total inertia. However, the third and fourth axes of this analysis only explain 8% and 7%. Thus, I refrain from further comments on these axes.

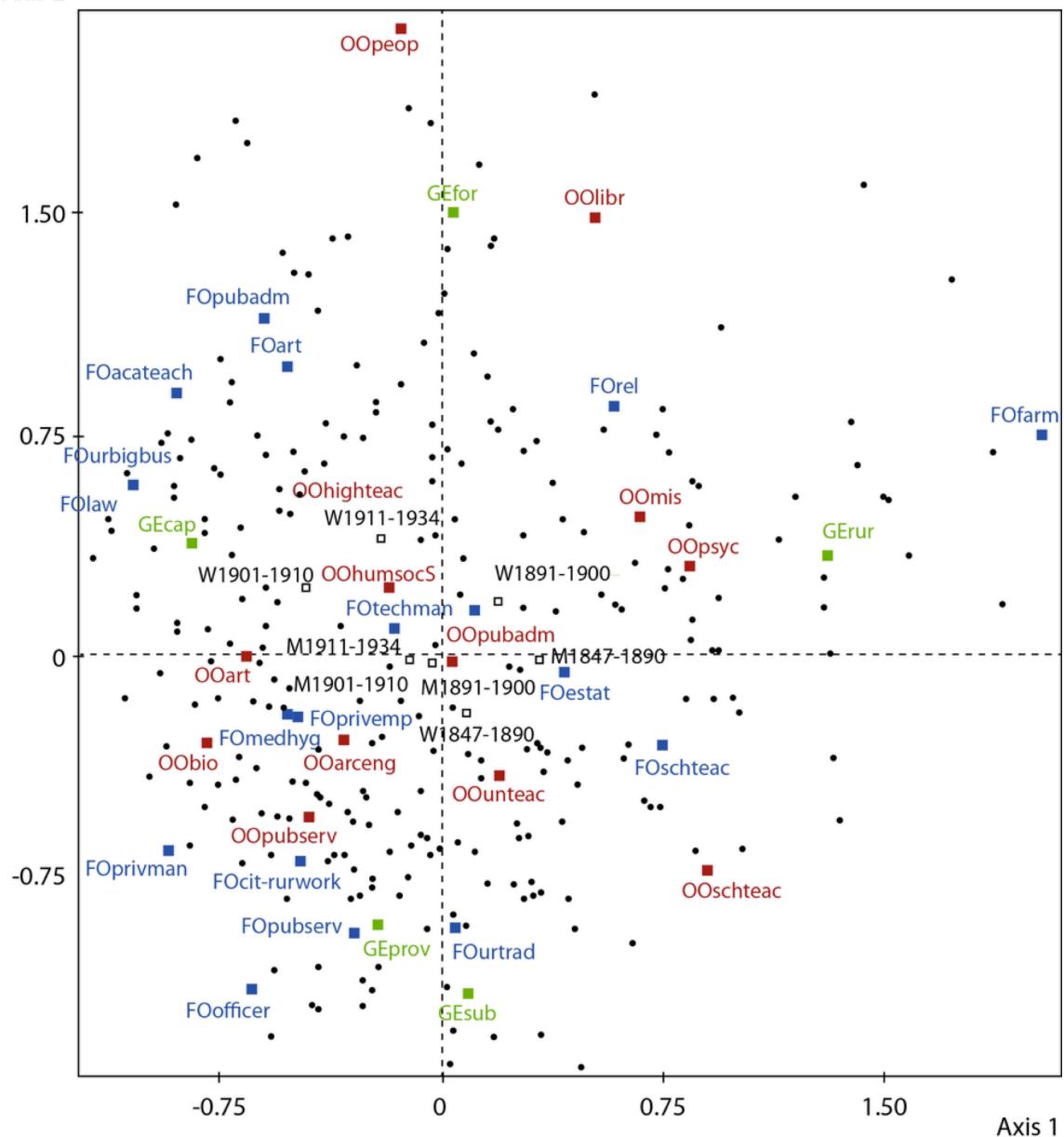
³ This is a fact even though FOfarm is placed in a more extreme position in the map. The variables FO and OO are stronger representatives in the space than the variable GE because FO and OO have larger numbers of modalities, which means that they consequently, but forced, create more space. The numbers and calculations compensate for this disproportion and minimise the risk of being ‘seduced’ by the maps.

The second axis displays a less distinct grouping of modalities along the axis and it provides less opportunity for a clear interpretation of the differentiation. On the positive side, 'own occupation in professions caring for or nurturing people' (OOpeop) contributes 12%, 'geographical origin in foreign countries' (GEfor) explains 7%, and 'own occupation as a librarian/work in museums or archives' (OOlibr) contributes 5%. On the negative side, 'geographical origin in the provinces' (GEprov) explains 15%, and 'father's occupation in urban trade' (FOurtrad), 'own

occupation as a school teacher' (OOschteac), and 'father's occupation as public servant' (FOpubserv) respectively contribute 9%, 7% and 6%. Thus, there is a tendency that data are differentiated along an opposition between being born in foreign countries and being born in the provinces, and between having occupations of a practical humanistic nature versus having occupations as a school teacher and having a father in urban trade or public service. Compared to Jenkins' delimited study of the authors of *The New Era* 1920-1950, the school teachers are vital in both

Figure 1: The space of social positions

Axis 2

studies, and occupations in production, i.e., different sort of workers, are absent in both studies. In my study though, as opposed to Jenkins' who explicitly mentions that professions of medicine does not play a part (Jenkins 1989:340), it looks as if occupations in 'biological work' (including medicine, neurology, psychiatry, etc.) plays a part. In my study this may refer to the fact that the ones first interested in 'psychology' in Denmark came from the natural sciences of medicine and biology in the period under study (Køppe 1983:23-60). The business of 'caring and nurturing people', doing 'librarian or museum work' or doing 'artistic creative work' furthermore plays a part in my analysis – they are not mentioned in Jenkins' study. This may be explained by the more delimited study of authors compared to my study of a more heterogeneous group of 'school pedagogues'.

Gender and age are projected into the space as illustrative variables in combined modalities such as W1901-1910, referring to women born from 1901 to 1910. The weak trend is that the second axis differentiates between men and women: men are (on the negative side) associated with being born in the provinces, being a school teacher and having a father in urban trade or public service, whereas women (on the positive side) are associated with being born abroad and having occupations of practical humanistic nature such as nurturing people or filing reports about human existence or societal life. This indicates that daughters of for example missionaries or diplomats in foreign countries were attracted to the professionalisation of working with people, and that sons of urban traders or civil servants in the provinces transformed their energy into being school teachers. Furthermore, another weak trend is that the first axis differentiates along year of birth: school pedagogues born in the periods 1901-1910 and 1911-1934 are (on the negative side) associated with the art professions and biological professions from urban big business and academia, whereas school pedagogues born in the periods 1847-1890 and 1891-1900 are associated with a milieu of school teachers from rural areas. This may suggest that the ones who were the initial driving forces in the establishment of this space of progressive school pedagogues were from rural areas; later urban milieus participated too.

Let me now return to the differentiation represented by the first axis. I suggest that the driving forces of this opposition between teachers from rural areas, and art professions and biological professions from urban districts are significant in forming the specific legitimacy of the new civil creed of school pedagogy. In Denmark, agrarian reforms were implemented in the

late 18th century and the beginning of the 19th century. This is considered the first sign of the modernisation of Denmark. The reforms were unique in Europe and they implied that the great estate owners' farming, where peasants were tenants, transformed into small scale farming run by peasant farmers (*gårdmænd*) and smallholders (*husmænd*) (Arvidsson 2007:24). The transformation was initiated by enlightened bureaucrats – who might have wanted to avoid revolution – without the peasants' active participation and in spite of resistance from estate owners. The peasants became state created freeholders with rights based on a contract and an ability to pay taxes. When the world market in the late 19th century was flooded by cheap grain and fodder from Russia and the USA, these state created small-scale Danish peasants were able to adjust from grain to high-quality dairy and meat production and to the export of bacon and butter to England. The farmers pooled their strengths in a variety of production cooperatives (Campbell & Hall 2009:558), and Denmark reconfigured and became a sort of region in the English empire's division of labour (Arvidsson 2007:30). The progressive school pedagogues who were teachers, carry these historical traits and were thus predisposed to enter the state's (re-)construction of professional groups, such as the teaching profession, around WWII when the universalist welfare state emerged and developed in the era of the cold war: a period of international alliance making for Denmark instead of neutrality as a strategy (Kaspersen 2006:121). Again a project was contracted, and this time it was about the right and competence to rear and mould the child to become the civilised future citizen. The traditional and conservative peasant culture was transformed into the modern professional pedagogical culture based on a common moral economy that 'favoured safety and security rather than the chance of profit, unless profit could be obtained without jeopardizing security' (Henningsen 2001:274). A self-willed and prudent, but most of all modest habitus is a noticeable feature of the teachers of the 19th century, who were the product of the countryside (Larsen 2005:135). And in the beginning of the 20th century, the teachers were thought of as 'folk teachers', involved in the local community's activities such as the farmers' co-operative movement, the scout movement, being a parish clerk or an active athlete, etc. (Skovgaard-Petersen 2005:248).

One can assume that the teachers, through their teacher training, further developed a cultural view of the social world in a time of democratisation and quests for mass education, because mass education meant continuing schooling as culturing, e.g., for

workers’ children in the cities, and an expansion of schooling in the countryside to finally form a comprehensive public school system throughout the period 1929–1960. For the school pedagogues coming from the countryside and becoming teachers, this meant going through a transition that would entitle them to educate children so they too could move from the countryside, using the common culture, knowledge and good manners of the reformed school pedagogy. As Muel-Dreyfus (1986) has stressed, studying the emergence of the French teacher profession, which also derived from the countryside, this might be a key to understand how and why the teachers were attracted to the moral and cultural schooling they received – and to the task of passing it on as school pedagogues with categorising power. Their attitude was permeated by an intense ambivalent distance and closeness to life in the countryside, which made them suited to serve as vehicles of the transformation and modernisation of the countryside, guided by the state. The not yet educated child should be activated and cultivated in a specific, morally right way. At the same time, the cyclical school year and the ideology of the child’s free development and natural potential would resemble the earlier family interest in crops and production.

The individuals who were art pedagogues or in biological professions, and at the same time stemming from an urban culture of big business, commerce or academia, brought modernisation into the space in another way. This bears traits of industrialisation, which in general occurred late in Denmark. It was not until the end of the 1950s that the value of export from industry exceeded the value of export from farming (Arvidsson 2007:30). The school pedagogues, who derived from the strata of business and commerce, were, in other words, stemming from a small industrial ‘avant-garde’ and at the same time they carried with them the capitalist act of social de-classing of craftsmanship. Danish industry was characterised by small enterprises with low mechanisation (e.g., clothing, tobacco and breweries) and a few large companies in commerce and shipping. Denmark did not have raw materials and was a small country, which made it vulnerable, especially in times of crises.

Through Denmark’s history, there are examples of an ‘internal front’ strategy to develop a national identity as the state’s defence and survival strategy (Campbell & Hall 2009:557; Korsgaard 2006). One of them was the rise of the Grundtvigian folk movement creating a national system of ‘folk high schools’ after the 1864 defeat to Prussia which meant that the aca-

demics and educational elite, which were connected to German philosophy, lost its legitimacy within the state structure. Another was the Social Democratic government’s establishment of an alliance between farmers and the upcoming industrial workers in 1933 facing Hitler. A compromise was made to amend the effects of the world crisis for Denmark: the farmers got a subsidy scheme, the employers’ demand to lower the wages 20% was declined and social benefits to unemployed were introduced. Already in 1929, The Social Democratic Party defined its interests as cross-class national interests and transformed its working class perspective into a general ‘folk’ and all encompassing ‘all perspective’ based on growth and alliances. An ideology of social partnership and a culture of political bargaining between interest groups, the state bureaucracy and the political parties were institutionalised. As an indirect consequence perhaps, in Denmark prominent progressive players were members of or related to political parties such as the leading Social Democratic Party, but also The Social Liberal Party called Det Radikale Venstre or Danmarks Communist Party, Danmarks Kommunistiske Parti, DPK (Thing 1993).

In my data, these developments and their driving forces show. Thus, I am suggesting that progressivism can be interpreted as part of an internal front strategy to defend the state in its transition from neutrality to joining forces with its allies. Both the milieu of school teachers from the rural areas, and the milieu of art pedagogues and biological professions from urban areas may have been attracted by the concept of ‘folk’ and education for ‘all’ in the territory of Denmark. This signals a specific, common cultural definition of the public school as opposed to a traditional academic oriented school. In other words, a national and market-oriented middle class structure of professional groups emerged within the state structure, and this cooperative structure affected the school pedagogues’ ability to perform categorising practices. This is described in further detail below.

The space of pedagogical position-taking: Opposites of scientific rationalisation of the population’s potential versus humanistic cultivation of the individual’s potential

The second analysis is a correspondence analysis regarding the level of pedagogical position-taking (cf. figure 2 below). Representing a specific point of view or participating and engaging in associations and journals etc., the individual signals affinity to some groups and distance from other groups. This space is produced by means of four variables and their 22

- modalities in total: - ‘Number of associations’ (ASS) with 4 modalities,
- ‘Type of associations’ (ASS) with 6 modalities distinguishing between artistic, scientific and practical types,
 - ‘Type of publication’ (PUB) with 6 modalities distinguishing between literary, scientific, textbook and other types, and finally
 - ‘Dominating point of view on school pedagogy’ (PVW) with 6 modalities, constructed using supplementary sources when information in lexicons were insufficient.

I interpret the first two axes using the underlying numbers and calculations. The first axis explains 57% of the total variance; the second axis explains 24%. Thus, 81% of the total variance is explained by these two axes. Looking at the variables’ contribution to the axes, ASS-number and ASS-type both explain 44% of the first axis, while ASS-type and PUB-type dominate the construction of the second axis. PVW only contributes 17% to the second axis.

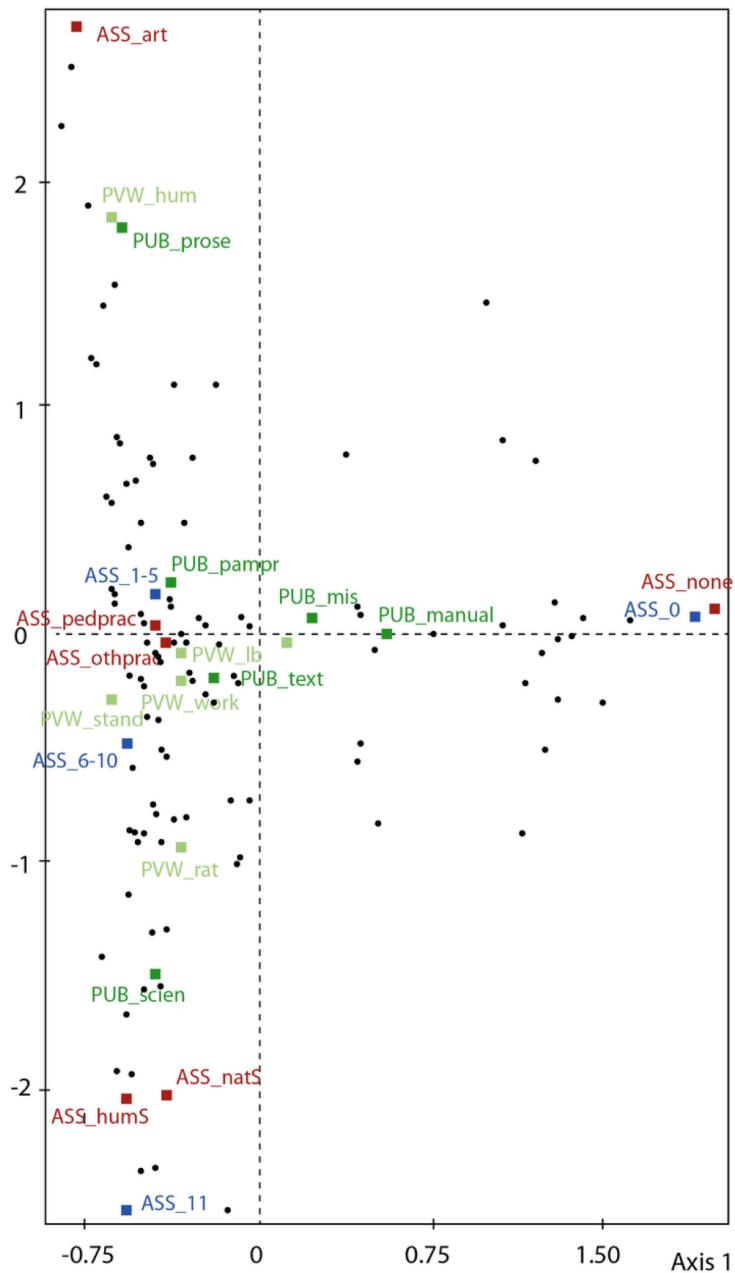
Looking into the absolute contributions of the modalities that determine the axes’ position the most, it is investigated which pedagogical opposites make the pattern of this space. The first axis is, on the positive side, dominated by ‘no information of membership of associations’ (ASS_none) and ‘no information of number of memberships of associations’ (ASS_0), which contribute equally (36% each). On the negative side, the first axis is dominated by ‘membership of 1-5 associations’ (ASS_1-5), which contributes 6% to the position of the axis. It is generally not desirable to have such a lopsided configuration. However, given the data I can make use of, this configuration suggests that there is a significant group of people, distinguished from the rest of the population, which is not engaged in any associations, including the ones where the possible information is not provided by the source used. This is also presented geometrically in figure 2.

The second axis exhibits a much more balanced distribution of modality contributions. On the positive side, ‘dominating publications in prose, poetry, children’s literature etc.’ (PUB_prose) contributes 20%, ‘member of art associations’ (ASS_art) contributes 17%, and ‘humanistic cultivation as a point of view’ (PVW_hum) contributes 13% to the axis’ position.

On the negative side, ‘dominating publications in scientific literature’ (PUB_scienc) contributes 19%, ‘membership of more than 11 associations’ (ASS_11+) contributes 9%, ‘membership of humanistic science associations’ (ASS_humS) contributes 8%, and finally ‘membership of natural science associations’ (ASS_natS) contributes 7%. In the geometric presentation in figure 2, we can see that ‘rationalisation as a point of view’ (PVW_rat) is associated with this pole of the axis. The distribution of modalities along the second axis suggests an oppositional differentiation of data between, on the one hand, connection to artistic associations and publications, and to a humanistic pedagogical viewpoint, as opposed, on the other hand, to connection to scientific associations and publications, to many associations and to a rationalistic pedagogical viewpoint. In short, this is an opposition between two positions: *humanistic cultivation of the individual* and *scientific rationalisation of the population*. The position ‘humanistic cultivation of the individual’s potential’ believed that the child, and the human, was a being whose inner capacities and outer expressions made a consistent and harmonious whole which should be furthered in creative work (Nørvig 1928; Carstens 1929; Gøssel 1929; Kristensen 1938). Therefore, art and music – especially jazz and folk music – became important elements in cultivating individuals, and boundaries between ‘races’, cultivated versus not cultivated, were drawn, urging the uncivilised to make a passage to the existing society (Thing 1994; Øland 2012). This position was represented by, e.g., composer Bernard Christensen (1906-2004) and jazz pedagogue Sven Møller Kristensen (1909-1991). The opposing position, ‘the scientific rationalisation of the population’s potential’, considered the child and the human in general as part of a population, and believed that the powers and potentiality of the population – as a raw material – should be optimised rationally according to scientific principles, using statistics and psychological IQ testing in a welfare state perspective, seeking to create and manage a socially engineered society. This position was represented by the first school psychologist in Denmark and the Nordic countries, Henning Meyer (1885-1967), mathematician and physicist R. H. Pedersen (1870-1938) and teacher and psychologist Sofie Rifbjerg (1896-1981).

Figure 2: The space of pedagogical position-takings

Axis 2

Situated in the middle of the axis is membership of the significant practical associations mentioned in the prologue (ASS_pedprac⁴ and ASS_othprac⁵). Analogously, the point of view ‘work pedagogy’ is

⁴ These associations are The Danish division of The New Education Fellowship’ (NEF Denmark) and ‘The educational association’ (Det Pædagogiske Selskab).

⁵ These associations are ‘Association in favour of the liberal cultural battle’ (Foreningen for frisindet Kulturkamp) and The teachers’ division of ‘A liberated Denmark’ (Frit Danmarks lærergruppe).

positioned in the middle (PVW_work). Thus, in the middle we have a position characterised by a *practical orientation and work pedagogy*: individual instruction, self-work, project work and not least the integration of practical activities into school activities, aiming at a ‘folk’ school and a comprehensive school without exams. The goal was to include all, strengthen the civil society and construct a democratic society (Nordentoft 1944; Nordentoft & Arvin 1946; Arvin

1951; Gregersen 1990). This position was instituted by, e.g., teacher and school head master J. G. Arvin (1880-1962), teacher and secretary of the Danish division of the NEF Torben Gregersen (1911-1994), and teacher (and later school head master) Henrik Sidenius (1921-1987). In conclusion, there seems to be three areas of positions in this space: *a scientific and rationalising area, a practical oriented area, and a humanistic art oriented area.*

Before I interpret this pattern in further detail, it should be mentioned that I have investigated whether variables related to the individual's social position in any way structured the individual's location in the space of pedagogical position-taking.⁶ Thus, 'own occupation', 'father's occupation' and 'geographical place of birth' have been projected into the space of pedagogical position-takings as illustrative variables. The results of these efforts are quite clear: the modalities are to a large extent concentrated around the centre, which suggests that these variables in general are not strong structuring factors in this case. However, 'own occupation in art' (OOart) and 'own occupation in architecture or engineering' (OOarceng) structures the location of individuals, pulling them up in figure 2 (towards humanistic cultivation), whereas 'own occupation in biological work', which includes all sorts of natural science employment, including medicine, neurology, psychiatry etc. (OObio), and 'own occupation in humanistic and social science' (OOhumsocS) structure the location of individuals, pulling them down (towards scientific rationalisation). 'Father's occupation in law business' (FOlaw) pulls to the right (towards low degree of activity), and 'father's occupation in public administration' (FOpubadm) and 'father's occupation as estate owner' (FOestat) pull down (towards scientific rationalisation), but these are very moderate structurations. As regards geography, 'geographical origin in the capital' (GEcap) pulls a bit down (to scientific rationalisation), while 'geographical origin in foreign countries' (GEfor) and 'geographical origin in the suburbs' (GEsub) – which due to the material are mainly northern suburbs to Copenhagen – draw the individuals a bit up and to the right (towards humanistic cultivation and low degree of activity).

All things considered, it must be concluded that the space of pedagogical position-taking is *not* structured in any strong and systematic sense by the space

⁶ I encourage the reader to plot in the illustrative variables in figure 2 as I go along in the following. Due to lack of space, I do not include all the maps that were made to determine whether illustrative variables made sense or not.

of social positions, i.e., by objective social positions and interests. According to the Bourdiesian sociological hypothesis of structural homology between a structure of position-takings (preferences) and a social class structure, this is a 'borderline case' that calls for clarification. Drawing on the insights of Luc Boltanski's study of the heterogeneity of *les cadres* – the French middle classes who identifies and organises itself as a group struggling for a particular symbolic representation of society (Boltanski 1987) – one possible explanation could be that the space of significant school pedagogues was characterised by individuals with a sense of being a new generation with a common project which they persistently, individually and together, tried to promote through *symbolic work*, associations, institutionalisations, etc.⁷ This means that they formed as a group and in some way became a class as a result of the project they had in common and fought for through symbolic work. Boltanski describes how *les cadres* as a group endured because the cohesion of the group was constituted by sub-groups intertwined with one another, exchanging through interaction, and he states that this allowed individuals belonging to different factions to 'maintain what Goffman calls a "working consensus" that could never have been achieved had all ambiguity been eliminated' (Ibid.:287). Thus, unity of the group of significant progressive school pedagogues may have been a product of diversity and ambiguity – what Boltanski terms 'the cohesion of a fluid group'.

Including the information gained from the positioning of the illustrative variables of social positions, further insights into the sub-groups' symbolic work of position-taking is possible. The *urge to rationalise the population's potential* corresponds to the use of and interest in social and natural sciences; to having a father in public administration and being in the business of biological work, such as medicine, oneself. The methods and tools used in these sciences, their functionalism and instrumentalism, are already part of the state and its use of statistics to plan. This sub-groups' point of view, situated towards the bottom in figure 2, thus speaks for the state and assumes it represents the collective interest. It is oriented towards society as an entity of individuals forming a whole – a flexible harmonious civil society made up of a rational and cultivated population. The subgroup situated in the upper part of figure 2 represents an *urge to cultivate human potential*, corresponding to being in the

⁷ Another possible explanation is that the data were too insensitive to understand how the group of school pedagogues and their extraordinarily differentiated position-takings could have been socially structured.

art business, and in architecture and engineering oneself, and it has a focal point other than the population: the individual as a person. The individual’s personality and uniqueness is guarded and cherished while simultaneously cultivated and activated through music, art and individual guidance.

These two contradictory stances make sense as a ‘working consensus’ in a state crafting perspective (Kaspersen 2006; Kjær & Pedersen 2001). They may represent a division of labour among the upcoming middle classes: the subgroup cultivating the individuals, respecting the character of each person, makes perfect preparatory work for the subgroup conducting the rational civilisation processes driven by the state. Following this line of thought, the state and its representatives are creating a civil society – a *civilité* – through the creation of cultivated individuals who are able to act in a rational manner in the civil society. In other words, *the state makes society making the child*, subjecting the child to an emerging objective and standardised culture that increasingly is viewed as universally valid.

This incorporation of individual cultivation into the planned rational civilisation project of the state can furthermore be understood in relation to the changes in public administration that occurred in the period under study (Bredsdorff 2009; Kaspersen 2006). A fundamental break with economy as a self-governed system maintaining natural equilibrium in the long run occurred and was replaced by the idea of an overall societal responsibility to create stability for the development of the economy (Pedersen 2011:32). An economisation of the way in which the state thought about its society, emerged through two processes according to Bredsdorff (2009).

On the one hand, new tools, concepts and fields of politics appeared. The technical work to provide data for political planning took place as part of the crisis management in the 1930s, where national accounts for Denmark were outlined. During the administration of the state of emergency in the first half of the 1940s, and during the programme that was developed to be able to gain financial support from the American Marshall programme due to national budgets after the war, this technical work was further developed (Bredsdorff 2009:44). In 1947, a Minister of Economic Affairs was appointed and a national budget was the exact tool with which to adjust elements in the economy taken as a whole. Coordination and administration were used as technical engineering terms.

On the other hand, a political way of thinking about society’s economy emerged throughout the central administration. The new public civil servants,

often just graduated as economists, e.g., Jørgen Dich, who’s biographical details are part of data, joined committees and held positions in different areas of the administration, forming an informal network which overlapped with memberships in associations, e.g., in the civil servants’ section of *Frit Danmark* (A liberated Denmark) (Ibid.:59). Politics were generally made into a scientific matter: economy, sociology, social psychology, and technical methods were in the 1950s viewed as equal tools in the great rational planning of society. And The Social Democratic Party was eager to plan and build up the state apparatus and create welfare both to vaccinate against communism and to demonstrate the Danish state’s sovereignty in the American alliance of the cold war (Kaspersen 2006:121). The state apparatus was made neutral during these processes and phrased as an overall project of expert assessments having universal value for all.

Thus, it was not only the introduction of scientific arguments into politics that made a difference; it was also civil servants’ practical work with statistics and their sense of societal responsibility, the focus on economical thinking, and the establishment of a Minister to coordinate all economic activity in the nation that made a difference. This most likely provided a space where progressive pedagogy’s cultivating and activating endeavours for all in an era of welfare state progressivism was appealing and could be claimed as necessary to secure the future.

As we saw earlier, the third position in between the opposites, i.e., *the practical orientations*, work pedagogy, etc., echoes the transformation of the peasant culture into a teacher culture focussing on ‘folk’ activity and flexibility in dealings with the state. This position can be interpreted as a crystallisation of what it is that makes the space of individuals’ struggle about the same, using the same symbolic language of universalism and connecting the diverse and opposing viewpoints in concrete pedagogical projects for all. Especially the school pedagogues that adhered to work and activity pedagogy crystallised a collective feeling of universalism in their fight against the occupying power and for enlightenment and schooling – at great human costs for themselves – during the Nazi occupation. For example, administrator of Danish libraries and later Minister Thomas Døssing (1882-1947) considered folk libraries as cultural institutions to enlighten the people. Døssing openly criticised Nazism and fascism, and was imprisoned for some months in 1942. Teacher and secretary in the Danish division of the NEF, Torben Gregersen (1911-1994) was because of his Jewish family a refugee in Sweden

from 1943-1945. Together with teacher, head master and later MP for the Communist Party Inger Merete Nordentoft (1903-1960), who was arrested by the Gestapo for illegal activity and spent five months in prison in 1943, he created teaching material such as ‘my own ABC’, ‘my own history book’, and ‘my own dictionary’, to promote individual activity. They wanted teaching to be useful and generate spirited activity in the civil sphere, especially in a time of crisis.

Another proponent of work pedagogy, Henrik Sidenius (1921-1987), was a student in economics and an activist working for the illegal press during WWII. He was also captured by the Gestapo and imprisoned for a short time in 1944. After that experience, he quitted university to become a teacher and to work for democratisation of the people through anti-authoritarianism. Sidenius became a prominent educational debater from the 1950s and a progressive school head master in advanced public schools in the 1960s and 1970s when the implementation of progressive school pedagogy in Denmark was at its peak (Sidenius 1956, 1961, 1973; Gade & Øland 2011). In a television programme about one of the high-profiled public progressive schools, *Værebroskole*, where Sidenius as a pioneer was head master in the 1970s, he accounted for the pedagogical viewpoint which he implemented at the school, opposing ‘traditional order’ in the following way:

In this school we stress that we, the adults and children who are present, jointly must try to discover and make sense of the world that surround us and is inside us. We must explore it. We must experience that it is very exciting to get to know about things and that there are no definite solutions. We are not supposed to be fed like nestlings, but just like when we were aged 1-6, we need to open up our senses and experience things, learn from things in all the ways we can by approaching them, touch them, taste them, smell them, make experiments with them. We must not suddenly end that process just because we begin to go to school. All those ways of learning are still there. We must say that the letters and the numbers are extra proposals we get, extra chances, and extra tools. But the other proposals need to be developed to become ‘whole’ human beings, ‘round’ human beings. (Danmarks Radio 1971).

What Henrik Sidenius furthermore advocated for was cooperation between teachers, pupils and parents, and practical configurations of the school according to

local industry, trade and nature. Ever since the 1950s, he fought against central resolutions and against the idea that one individual would be able to find out a ‘genius solution’ to the question of how to make the school better in order to survive and live in peace in the future. To Sidenius, the only way forward was ‘kindness’, cooperation between groups and practical experiments in the everyday life of a comprehensive school in the local community. He was well aware that such a school would never be perfect, and he was not interested in perfection. He considered it a human right for teachers and children to make mistakes in schools and to amend them as the mistakes appeared; otherwise inhumanity and the act of putting on a mask would prevail. The school practice Sidenius advocated for tried indeed to answer the Social Question with experimenting progressive moves.

Progressivism as a middle-class culture – consensual and making compromises defending the nation

Closing this article, I will stress that the methodology used is suited both to test and generate hypotheses. Correspondence analyses are working tools and the results (the maps) should not be read realistically. The results are models based on the classification of data. Therefore, all the tentative interpretations that are depicted in the preceding sections could and should be further investigated.

This article’s intention has been to provide insights into the complexities, contradictions and structural history of progressive school pedagogy imbedded in progressivism at large, thus contributing to the national and international research field of progressivism. It has done so investigating the subgroups and opposites of the space of school pedagogues – the group that managed to elevate themselves jointly by distinguishing and distributing their vision of ‘the collective’ because their vision of schooling and upbringing gained state power. The article has substantiated the ‘leap’ from what goes on in people’s heads individually to their objective relations and activities with one another and to what could be termed their objective collective action. Progressivism was designed to tackle the Social Question and was used to tackle what could be termed the National Question as well. The ‘economists as civil servants’ that is part of this space might express the essence of this move: due to a particular vulnerable situation during and after WWII, they managed to define a ‘necessary’ way out, using apparently neutral and universal scientific categories that gained legitimacy. They interpreted their own actions according to what they saw as historical-

ly necessary processes – referring to general, and not specific, sectional or self interests. Other subgroups’ arguments for cultivating, activating, civilising and rationalising were likewise referring to universalism.

Thus, this article has depicted the space of school pedagogues as a space of middle classes that absorbed the new professionals (architects, psychologists, economists, teachers etc.), the bourgeois artists (in terms of art and music pedagogues), and the farmer and peasant culture that was petit bourgeois and market oriented within a state structure already (transformed within the teacher profession). These moves impinged on the overall political and cultural thinking – which from this moment was characterised by compromise, consensus, bargaining, adjustment, cooperation: it goes by many adjectives.

Hence, the change that occurred did not only refer to a conceptual and cultural change of ideas and intentionality as it is often represented by the orthodox historiographies. It referred to *social and symbolic forms* of power transformation executed by groups that managed to constitute their (particular) points of view as universal, and therefore justifiable and authoritative, guaranteed by the state. This was made possible due to structural changes that modernised and industrialised agrarian life and craftsmanship and urged the surplus population from these areas to re-configure into those state guaranteed professional positions within the emerging welfare state structure.

Trine Øland

Ph.D., Associate Professor at Section of Educational Research, Department of Media, Cognition and Communication, University of Copenhagen

troeland@hum.ku.dk

Acknowledgements

The research was conducted with a research grant from The Danish Council for Independent Research, Section of Humanities, associated with Section of Educational Research, Department of Media, Cognition and Communication, University of Copenhagen (2008-2011). I would like to acknowledge the indispensable work done by the student research assistants Thomas Clausen and Sofie P. Rosengård, who assisted in the search for data on the individuals in lexicons, and by sociologist Lea Selsing, who executed the multiple correspondence analyses. A preliminary version of this article was presented at the New Social Forms Seminar at the Department of Sociology and

Social Anthropology at Stellenbosch University, South Africa, March 31, 2011. Thanks for fruitful comments from the seminar attendants and opponent Professor emeritus Peter Kallaway, University of Cape Town, and to Professor Steven Robins for organising the seminar. Finally, I would like to thank my colleagues Jens Peter Thomsen, Marianne Brodersen and Bolette Moldenhawer for comments on earlier drafts.

Abstract

This article examines the structure and dynamics of progressive school pedagogues’ ‘collective ideology’ which emerged and institutionalised itself in Denmark in the period 1929-1960. A common methodological culture was promoted as opposed to a traditional academic school culture. The article uses a social spatial approach and depicts a collective biography using prosopographical data from existing biographical lexicons regarding 549 progressive school pedagogues. First, a space of social positions is identified, i.e., opposites between teachers from rural areas versus art professions and biological professions from urban districts. Second, a space of pedagogical position-taking is portrayed, i.e., opposites between scientific rationalisation of the population’s potential versus humanistic cultivation of the individual’s potential. It is suggested that, in the small state of Denmark, progressive pedagogy developed as a heterogeneous middle-class project of consensus-making within the state structure, seeking cohesion of society in a time of emergency around WWII.

Keywords

Progressivism, social space approach, collective biography, professions, welfare state, nation state

References

- Arvidsson, H. (2007): Skandinavisk modernisering – särdrag och likheter, in Alsmark, G; Kallehave T.; Moldenhawer, B. (eds.): *Migration och tillhörighet. Inklusions- og eksklusionsprocesser i Skandinavien*, pp. 23-52. Stockholm: Makadam förlag.
- Arvin, G.J. (1951): *Folkeskolen - folkets skole*. Statsradiofoniens publikationer. København: Schultz forlag.
- Aasen, P. (2003): What Happened to Social-Democratic Progressivism in Scandinavia? Restructuring Education in Sweden and Norway in the 1990s. I: Apple, M.W. (ed.): *The State and the Politics of Knowledge*, pp. 109-147. New York: Routledge-Falmer.
- Baker, B. (1999): The Dangerous and the Good? Developmentalism, Progress, and Public Schooling. *American Educational Research Journal* 36:812-821.
- Bernild, O. (2002): *Seks forelæsninger i velfærdsstatens udvikling*. Arbejdspapir, Institut for Arkæologi og Etnologi, Københavns Universitet.

- Bernstein, B. (2000): *Pedagogy, Symbolic Control and Identity. Theory, Research, Critique*. Revised Edition. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Boltanski, L. (1987): *The making of a class. Cadres in French society*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Borgnakke, K. (1995): Projektet pedagogikken og de 'nye' projekt-opgaver. I: *Læseplansstudier 3*, pp. 375-405. Danmarks Lærerhøjskole.
- Borgnakke, K. (2005): *Læringsdiskurser og praktikker*. København: Akademisk forlag.
- Bourdieu, P. (1985): The Social Space and the genesis of groups, *Theory and Society* 14(6):723-744.
- Bourdieu, P. (1987): What makes a Social Class? On the Theoretical and Practical Existence of Groups, *Berkeley Journal of Sociology*, (32).
- Bourdieu, P. (1996): I Statens ånd. Det byråkratiske feltets opprinnelse. In P. Bourdieu, *Symbolsk makt*. Oslo: Pax Forlag A/S, pp. 48-77.
- Bourdieu, P. (2006) [1983]: Kapitalens former, *AGORA. JOURNAL for METAFYSISK SPEKULASJON* (1-2):5-26. Temanummer om Pierre Bourdieu. Oslo: Aschehoug.
- Brante, T. (2005): Staten og professionerne, I: Tine Rask Eriksen og Anne Mette Jørgensen (red.): *Professionsidentitet i forandring*, 16-35. København: Akademisk Forlag.
- Bredsdorff, N. (2009): En rationel og effektiv stat. Samordning, koordination og rationalisering - udviklingen af 1950'ernes forvaltningspolitik. In Hansen, E. og Jespersen, L. (eds.): *Samfundsplanlægning I 1950'erne. Tradition eller tilløb?*, pp. 27-75. København: Museum Tusculanum Forlag.
- Bregnsbo, H. (1971): *Kampen om skolelovene af 1958. En studie i interesseorganisationers politiske aktivitet*. Odense: Odense University Press.
- Brehony, K.J. (2001): From the particular to the general, the continuous to the discontinuous: Progressive education revisited, *History of Education* 30, 413-432.
- Brehony, K.J. (2004): A New Education for a New Era: The Contribution of the Conferences of the New Education Fellowship to the Disciplinary Field of Education 1921-1938. *Paedagogica Historica* 40(5-6):733-755.
- Broady, D. (1979): Progressivismens røtter, *KRUT* 10, maj 1979.
- Broady, D. (1988): *Jean-Paul Benzécri och korrespondensanalysen*. UHÄ-FoU Arbetsrapport.
- Broady, D. (2002): French prosopography. Definition and suggested readings, *Poetics*, 30(5-6): 381-385. Holland: Elsevier Science Publishers.
- Buus, H. (2008): *Indretning og efterretning. Rockefeller Foundations indflydelse på den danske velfærdsstat 1920-1970*. København: Museum Tusculanum Forlag.
- Callewaert, S. (1984): Hvordan skal man skrive den danske pædagogiks historie? *Tidsskrift for Nordisk forening for pedagogisk forskning* (3-4), 67-79.
- Campbell, J.L. & J.A. Hall (2009): National identity and political economy of small states, *Review of International Political Economy* 16(4):547-572.
- Carlsen, P.S. (1981): Det danske samfunds udvælgelse af dets ledende personkreds omkring 1970 (baseret på Kraks Blå Bog 1970). Institut for erhvervs- og samfundsbeskrivelse.
- Carstens, E. (1929): Om grafologi og pædagogik, *Den frie skole 1929* (12).
- Cohen, S. (1999): *Challenging Orthodoxies. Towards a New Cultural History of Education*. New York: Peter Lang.
- Cunningham, P. (2001): Innovators, networks and structures: towards a prosopography of progressivism, *History of Education* 30 (5), 433-451.
- Cunningham, P. (2002): Progressivism, Decentralisation and Re-centralisation: Local Education Authorities and the primary curriculum, 1902- 2002, *Oxford Review of Education* 28 (2 & 3): 217-233.
- Danmarks Radio (1971): *Maskerne falder*. Broadcasting about *Værebro skole*. København: Danmarks Radio.
- de Coninck-Smith, N. (2002): Det demokratiske børneopdragelsesprogram. Anne Marie Nørvig om børn, forældre og familie i USA og Danmark i 1930-1955. I: Hermansen, Mads & Poulsen, Arne: *Samfundets børn*, 13-34. Århus: Klim.
- de Coninck-Smith, N. (2010): Danish and British architects at work: a micro-study of architectural encounters after the Second World War. *History of Education*, 39(6):713-730.
- Durkheim, E. (1992 [1957]): *Professional ethics and civic morals*. London & New York: Routledge.
- Fass, P. S. (2003): Cultural history/Social history: Some reflections on a Continuing Dialogue, *Journal of social history*, 39-46.
- Gade, O. & Øland, T. (2011): Henrik Sidenius – biografiske noter og sigende historier. I: Øland, T. (red.): *En demokratisk skole med udfordringer for alle. Krogsgårdsskolens udviklingshistorie i 1960'erne*, 62-70. København: Forlaget Unge Pædagoger.
- Gregersen, B. (1949): Amerikanske skoler. *Pædagogisk-Psykologisk tidsskrift* 9(2):55-64.
- Gøssel, A. (1929): Det skabende musik- og sangarbejde, *Den frie skole* 1929 (2).
- Henningsen, P. (2001): Peasant Society and the Perception of a Moral Economy, *Scandinavian Journal of History* 26(4):271-296.
- Hjellbrekke, J. (1999): *Innføring i korrespondanseanalyse*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Hjellbrekke, J.; Le Roux, B.; Korsnes, O.; Lebaron, F.; Rosenlund, L and Rouanet, H. (2007): The Norwegian Field of Power, *European Societies* 9(2):245-273.
- Hofstetter, R. and B. Schneuwly (2004): Educational Sciences in Dynamic and Hybrid Institutionalisation, *Paedagogica Historica*, vol. 40, nos. 5 & 6, October 2004, 569-589.
- Jenkins, C. (1989): *The professional middle class and the social origins of progressivism: a case study of the New Education Fellowship 1920-1950*. Institute of Education, University of London.
- Jenkins, C. (2000): New Education and its emancipatory interests (1920-1950), *History of Education*, vol. 29 (2), 139-151.
- Kallaway, P. (2007): Conference Litmus: The Development of a Conference and Policy Culture in the Interwar Period with Special Reference to the New Education Fellowship and British Colonial Education in Southern Africa. I Tolley, K. (ed.): *Transformations in Schooling: Historical and Comparative Perspectives*. Gordonsville, VA, USA.: Palgrave Macmillan.
- Kaspersen, L.B. (2006): The Formation and Development of the Welfare State. In *National Identity and the Varieties of Capitalism. THE DANISH EXPERIENCE*, ed. J.L. Campbell; J.A. Hall, and O.K. Pedersen, pp.99-132. Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press
- Kjær, P. & Pedersen, O.K. (2001): Translating Liberalization. Neoliberalism in the Danish Negotiated Economy. I: Campbell, J.L. & Pedersen, O.K. (eds.): *The Rise of Neoliberalism and Institutional Analysis*, 219-248. Princeton: Princeton University Press.
- Korsgaard, O. (2006): The Danish Way to Establish the Nation in the Hearts of the People. In *National Identity and the Varieties of Capitalism. THE DANISH EXPERIENCE*, ed. J.L. Campbell; J.A. Hall, & Pedersen, O.K.,133-158. Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press
- Kristensen, S. M. (1938): Jazz-sang, *Borups højskole* (11)
- Køppe, S. (1983): *Psykologiens udvikling og formidling i Danmark i perioden 1850-1980*. København: G.E.C. Gads forlag.

- Le Roux, B. & Rouanet, H. (2010): *Multiple Correspondance Analysis*. Series: Quantitative Applications in the Social Sciences. London: Sage Publications.
- Lawn, M. (2004): The Institute as Network: the Scottish Council for Research in Education as a Local and International Phenomenon in the 1930s, *Paedagogica Historica* 40 (5 & 6): 719-732.
- Larsen, C. (2005): Nedlæggelser og stilstand - læreruddannelsen ca. 1820-1860. In *-for at blive en god lærer. Seminarier i to århundereder*, ed. Braad, K. B.; Larsen, C.; Markussen, I.; Nørre, E. and Skovgaard-Petersen, V. Dansk Læreruddannelse, Bind 1, 131-178. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Lebaron, F. (2001): Economists and the Economic Order, *European Societies* 3(1):91-110.
- Ministry of Education (1960): *Undervisningsvejledning for Folkeskolen*. Undervisningsministeriet (Den Blå Betænkning).
- Ministry of Education (2008): *The Folkeskole. The "Folkeskole" is the Danish municipal primary and lower secondary school*. Undervisningsministeriet.
- Muel-Dreyfus, F. (1986): Folkskollärare och socialarbetare. Metodologiska kommentarer till den historiska sociologin. Föreläsning, Stockholm den 15. september 1986. Oversättning Elisabeth Hultquist. Skeptronhäften, Högskolan för lärarutbildning i Stockholm.
- Muschinsky, L.J. (2004): På sporet af 1968-pædagogikken. I: *1968 – dengang og nu*, pp. 283-306. Interview med Lars Jakob Muschinsky. København: Museum Tusculanums Forlag.
- Myrdal, A. & G. Myrdal (1941): *Kontakt med Amerika*, Stockholm: Bonnier.
- Nordentoft, I.M. & G.J. Arvin (1946): Skolens Fremitidsmuligheder, in *Og hverdagen skiftede – skolen i de onde aar*, ed. by I.M. Nordentoft og Aa. Svendstrup, 307-344. København, Carl Allers bogforlag 1946.
- Nørgaard, E. (1977): *Lille barn, hvis er du? En skolehistorisk undersøgelse over reformbestræbelser inden for den danske folkeskole i mellemkrigstiden*. København: Gyldendal.
- Nørgaard, E. (2005): *Tugt og dannelse. Tre historier fra kulturmamps arena*. København: Gyldendal.
- Nørvig, A.M. (1928): Skolens forhold til kunst, *Den frie skole* 1928 (4).
- Pedersen, O.K. (2011): *Konkurrencestaten*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Petersen, K. (1997): Fra ekspansion til krise. Udforskning af velfærdsstatens udvikling efter 1945, *Historisk Tidsskrift*, Bind 16. række, 6, 356-375.
- http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_16rk_0006-PDF/hto_16rk_0006_99516.pdf
- Popkewitz, T. S. (2011): ‘Curriculum history, schooling and the history of the present’, *History of Education* 40(1). <http://dx.doi.org/10.1080/0046760X.2010.507222>
- Sapiro, G. (2002): The structure of the French literary field during the German Occupation (1940-1944): a multiple correspondence analysis, *Poetics* 30:387-402.
- Sidenius, H. (1956): *Skolen, arbejderklassen og socialismen*, *Tiden* 17:345-352.
- Sidenius, H. (1961): Det stod i KULTURKAMPEN, *Unge Pædagoger* 17:12-14.
- Sidenius, H. (1973): Hvordan skal vi i grunden forberede vores børn på mødet med skolen? I:
- Sidenius, Jakob; Kirsten Lund: Bente Sidenius; Ole Bruun-Rasmussen og Henrik Sidenius: *Dit barn skal i skole*, s. 15-16. København: Forlaget Forum.
- Skovgaard-Petersen, V. (2005): De blev lærere - læreruddannelsen mellem 1860 og 1945. In *-for at blive en god lærer. Seminarier i to århundereder*, ed. Braad, K. B.; Larsen, C.; Markussen, I.; Nørre, E. and Skovgaard-Petersen, V. Dansk Læreruddannelse, Bind 1, 179-312. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Thing, M. (1993): *Kommunismens kultur. DKP og de intellektuelle 1918-1960*. Bind 1-2. København: Tiderne Skifter.
- Thing, M. (1994): *Negre, børn og orgasme*. Menneske & Natur, Humanistisk forskningscenter ved Odense Universitet, Arbejdspapir 47
- Wacquant, L. (2009): *Punishing the Poor. The Neoliberal Government of Social Insecurity*. Durham and London: Duke University Press.
- Ydesen, C. (2010): *The Rise of High-Stakes Educational Testing in Denmark, 1920-1970*. Danmarks Pædagogiske Universitetsskole.
- Øland, T. (2010): A state ethnography of progressivism: Danish school pedagogues and their efforts to emancipate the powers of the child, the people and the culture 1929-1960. *Praktiske Grunde. Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab*, 4 (1-2): 57-89. <http://praktiskegrunde.dk/praktiskegrunde1-2-2010-oeland.pdf>
- Øland, T. (2012): ‘Human potential’ and progressive pedagogy: a long cultural history of the ambiguity of ‘race’ and ‘intelligence’. *Race, Ethnicity and Education* 15(4): 561-585. <http://dx.doi.org/10.1080/13613324.2011.618830>

Appendix A: List of relevant ‘societies’, etc.

The individuals are members of steering committees of the following associations, employed at the following institutes, driving forces in the following projects and members of the editorial boards of the following journals: ‘Association in favour of the liberal cultural battle’ (Foreningen for frisindet Kulturkamp) and its journal ‘The cultural battle’ 1935-1939 (Kulturkampen);
 The teachers’ division of ‘A liberated Denmark’ 1942-1945 (Frit Danmarks lærergruppe) and the magazine ‘A liberated Denmark’ 1942-1950 (Bladet Frit Danmark);
 ‘Dialogue – Danish journal of culture’ 1950-1960 (Dialog);
 ‘Dictionary for educationalists. Pedagogical-psychological-social handbook’ published 1953, planned 1945 (Leksikon for opdragere. Pædagogisk-psykologisk-social håndbog);
 ‘The Danish division of The New Education Fellowship’ (NEF Denmark): ‘The national association of The liberal school’ 1926-1940 (Landsforeningen Den frie skole), ‘The association of Social pedagogy’ 1940-1960 (Socialpædagogisk forening for ny opdragelse) and the periodicals affiliated with NEF Denmark: ‘The Liberal School’ 1928-1939 (Den frie skole), ‘Pedagogical-psychological Journal’ 1940-1952 (Pædagogisk-psykologisk tidsskrift) and ‘Danish Journal of Education’ 1953-1960 (Dansk pædagogisk Tidsskrift, DpT);
 ‘The educational association’ 1929-1960 (Det Pædagogiske Selskab) and its periodicals: ‘Our Youth’ 1929-1952 (Vor Ungdom) and ‘Danish Journal of Education’ 1953-1960 (Dansk pædagogisk Tidsskrift, DpT);
 ‘The school for kindergarten teachers’ 1928-1960 (Kursus for småbørnspædagoger, called Kursus);
 Royal Danish School of Educational Studies 1930-1960 – the establishment and transformation of the subjects ‘education and educational science’, ‘social studies and social economics’, ‘history’ and ‘upbringing of infants’ (Statens hhv. Danmarks lærerhøjskole, DLH);
 Emdrupborg school 1948-1960 (Emdrupborg skole);
 Emdrupborg teacher-training college 1949-1960 (Statsseminariet på Emdrupborg, SpE);
 The Danish National Institute for Educational Research 1954-1960 (Danmarks Pædagogiske Institut, DPI).

Appendix B: List of biographical lexicons

Dansk Biografisk Leksikon [Danish Biographical Lexicon (of the deceased)], various volumes
 Kraks Blå Bog [Danish Who is Who (of the living)], 1910-1988
 Dansk Kvindebiografisk Leksikon [Biographical Lexicon of Danish Women]
 Danmarks Folkeskole [The Danish Public School] 1933
 Dansk Skole-Stat, bind I-IV [Danish School-State] 1933-34
 Dansk Magister-Stat [Danish Graduates-State] 1951, 1962, 1967
 Den Danske Lægestand [The Danish Medical Doctors] 1949-57
 Dansk Håndværkerstat [Danish Craftsmen-State] 1932
 Juridisk og Statsvidenskabelig Stat [Danish Juridical and State craftsmen-State] 1952
 Vor tids hvem skrev hvad [Who wrote what in our times] 1914-1964
 Dansk Økonomisk Stat [Danish Economical-State] 1966, 1981
 Weilbachs Kunstleksikon [Weilbach’s art lexicon]
 Dansk Skønlitterært forfatterleksikon [Lexicon of Danish Writers of Fiction]
 Dansk forfatterleksikon [Lexicon of Danish Writers]

Appendix C: Classification of data: Themes and variables

Theme	Variable and code
Social position (social forces)	1. Father’s occupation <i>FO</i> 2. Own occupation <i>OO</i> 3. Geographical place of birth <i>GE</i> 4. Gender <i>M/W</i> 5. Year of birth
Educational capital	6. High-school graduation <i>GCSE</i>

(cultural forces)	<ul style="list-style-type: none"> 7. Type of exams in professional education <i>PROF</i> 8. Type of exams in higher education <i>HE</i> 9. Doctor's degree <i>DOC</i> 10. Studies abroad <i>STABR</i>
Specific symbolic capital (symbolic forces)	<ul style="list-style-type: none"> 11. Type of associations <i>ASS</i> 12. Number of associations <i>ASS</i> 13. Dominant point of view on school pedagogy <i>PVW</i> 14. Dominant type of publication <i>PUB</i> 15. Employed at the Royal Danish School of Educational Studies <i>EmpRDSE</i> 16. Employed at the School for Kindergarten teachers <i>Emp-Kurs</i> 17. Employed at Emdrupborg Experimental School <i>Emp- pEBex</i> 18. Employed at Emdrupborg teacher-training state college <i>EmpEBcol</i> 19. Employed in the Ministry of Education <i>EmpMoE</i> 20. Employed in the Danish state radio or emerging publishing companies <i>EmpRadPub</i> 21. Member of state commissions or committees <i>ComStat</i> 22. Involved in UN organisations, e.g., UNESCO <i>UNinvolv</i> 23. Member of state examinations or inspections <i>InspecStat</i> 24. Member of the steering committee of Association of the Cultural battle <i>Cbattl</i> 25. Member of the committee of representatives of the Danish National Institute for Educational Research <i>DIER</i> 26. Member of the steering committee of NEF Denmark and of its journal's editorial boards <i>NEFdk</i> 27. Member of the teacher's division of A liberated Denmark <i>LIBdk</i> 28. Member of the steering committee of the Educational Association <i>EDAss</i> 29. Active in the resistance movement <i>WWIIresist</i> 30. Author of articles in Dictionaries for educationalists <i>DICedu</i> 31. Member of the editorial board of Dialogue <i>FORDIA</i>

Musikken som mål og middel: Kvinder i det danske rockfelt, 1974-79

Louise Rich

Indledning

I 1974 indspillede og udgav ”16 anonyme kvinder fra hele landet”, som de kaldte sig, LP’en *Kvinder i Danmark* (Demos). På omslaget til pladen stod der:

På denne plade er det udelukkende kvinder, der har lavet tekster, melodier, arrangementer, sang, udførelse og omslag. Vi har lavet det alene, fordi vi gerne ville vise, at kvinder kan stable noget på benene uden at skulle have mænd til at hjælpe sig.

Pladens i alt 11 numre handlede om kvinders liv og samfundsmæssige vilkår og protesterede mod samfundets kvindeundertrykkelse. Der var meget tydeligt, at der ikke var tale om professionelle musikere, og pladen fik en lunken modtagelse i musikmiljøet - som det blev formuleret af ’PB’ i Århus Stiftstidende: ”Det er en talentløs plade I har lavet. Alt ved den er dårligt (måske med omslaget som eneste undtagelse). Hvad I beviser er at I ikke kan selv. Heldigvis!!!” (14.07.1974). Pladen markerede ikke desto mindre første skridt i etableringen og udviklingen af 1970’ernes *kvinudemusikkultur*. Særligt fra midten af 1970’erne begyndte flere og flere kvinder nemlig at indtage det musikalske område og mange af dem orienterede sig specifikt mod det *rockmusikalske område*.

Denne udvikling markerede et nybrud. Historisk set har kvinder i rock været et særsyn, ikke mindst i Danmark. De få piger som vovede at udfordre mandsdominansen i 1960’ernes rockkultur ved at gøre til instrumenterne og danne et rent pigeorkester, blev mest af alt betragtet som en skæg gimmick og noget der kunne tjenes penge på. ’Pigtrådspigerne’, eller ’de lårkorte musikanter’ som de også blev kaldt, var først og fremmest til at se og ikke høre på (Jf. Rich 2013). Det at spille rock var først fremmest noget mænd gjorde – en forståelsesramme som 1960’ernes massive eksponering af mandlige grupper havde været med til at formidle og fremhæve. Men dette billede ændrede sig altså op gennem 1970’erne. Nu begyndte flere

og flere kvinder at dukke op på den danske rockscene, de greb til instrumenterne, de skrev, ligesom deres mandlige kollegaer, deres egne sange og de dannede egne (kvindes)grupper.

Det er tesen her, at dansk rockkulturliv i 1970’erne kan tænkes og analyseres som et kulturelt produktionsfelt i Bourdieusk forstand, dvs. et ’rockfelt’. Bourdieu selv har beskæftiget sig meget lidt med musik,¹ men feltbegrebet har ikke desto mindre vist sig anvendeligt indenfor den musikvidenskabelige forskning, hvor flere musikforskere har fundet det nyttigt at studere rockkultur med brug af Bourdieus feltbegreb. I en dansk kontekst skal fremhæves Ihle-mann og Michelsen 2004, Michelsen 2007 samt Gudmundsson 2013, der især har fokus på udviklingen og etableringen af det danske rockfelt, mens Michelsen 2013 har fokus på 1950’erne og det ’underholdningsmusikfelt’, som delvis fungerede som udgangspunkt i forhold til udviklingen af rockkulturen. De nævnte studier udgør en vigtig platform for min undersøgelse, hvilket jeg vender tilbage til senere.

I 1970’erne var rockfeltet fortsat i sin formative periode, men havde ikke desto mindre udviklet en tiltagende grad af kunstnerisk autonomi. Feltet var dog også stærkt påvirket og præget af det sociale, kulturelle og politiske opbrud som karakteriserede samfundet generelt i samtiden. En af de mest grundlæggende følger af dette opbrud var opgøret med de traditionelle kønsrollemønstre, som tydeligvis også smittede af på 1970’ernes rockfelt. Men hvordan fandt denne ’afsmitsning’ sted i praksis? Hvad var det for nogle kvinder der gik Forrest: Hvem var de, hvad var deres ambitioner og hvilken tilknytning havde de til kvindebevægelsen?

Det er spørgsmål som disse det skal handle om i denne feltanalytisk-inspirerede undersøgelse af kvinders musikalske gennembrud i dansk rock i

¹ En undtagelse er dog Bourdieu 1997, der beskæftiger sig med smagspræferencer indenfor musik.

1970'erne: På baggrund af en rekonstruktion af en række udvalgte kvindelige 'rockaktørers' socioøkonomiske baggrund og musikalske forudsætninger (habitus og kapital), vil jeg se nærmere på kvindernes forskelligartede veje og positioneringer i 1970'ernes mandsdominerede rockfelt. At belyse dette kræver indsigt i det rockkulturelle område, som kvinderne begav sig ind på, dvs. den specifikke udvikling der fandt sted her. Men det er, som antydet ovenfor, samtidig en tematik, der må forstås i tæt relation til det kvindefrigørelsесprojekt, som for alvor tog fat fra 1970 og som indebar et opgør med de traditionelle kønsrollemønstre. En central kontekst for min undersøgelse er følgelig dette samfundsmæssige kønsmæssige opbrud, og hvordan det spillede ind i forhold til kvindelige rockaktørers strategier og positioneringer i rockfeltet.²

Til at belyse dette har jeg udvalgt to kvinderockgrupper,³ der begge var aktive op gennem 1970'erne. Det drejer sig dels om den for nok mange velkendte gruppe Shit & Chanel (1974-81),⁴ dels gruppen Søsterrock (1976-79). Begge grupper var en del af den blomstrende kvindemusikkultur der udvikledes i Danmark i sidste halvdel af 1970'erne, men, som vi skal se senere, repræsenterede de to grupper vidt forskellige holdninger til kvindebevægelsen og hele den kvindepolitiske strømning de uvægerligt var en del af.⁵

² Artiklens undersøgelsesområde er i udgangspunktet udtryk for en historiefaglig problemstilling. Den Bourdieu'ske indfaldsvinkel indebærer imidlertid, at undersøgelsen befinner sig i skæringsfeltet mellem historie og sociologi og derved kan betegnes som en art *historisk sociologi*. Samtidig kan undersøgelsen ses som et bidrag til dansk rockhistorie såvel som dansk kvinnehistorie.

³ Jeg vælger at fokusere på kvinderockgrupper fremfor kvindelige solister, herunder sangerinder. Dette valg er foretaget ud fra den optik, at det først og fremmest var koalitionen af kvindelige musikere – og i særlig grad de kvindelige instrumentalister – der udformede kønsstrukturerne i den danske rockkultur i 1970'erne.

⁴ Efter at være blevet sagsogt af firmaet Chanel omkring 1980 var gruppen nødsaget til at skifte navn til Shit & Chalou, hvilket i dag er gruppens officielle navn. Jeg vælger dog at benytte det oprindelige navn, eftersom det var det navn gruppen gik under i sin samtid. Gruppen eksisterede officielt frem til 1981, men havde sit primære virke i 1970'erne og udgav sin sidste plade i '79.

⁵ Artiklen er baseret på mit speciale, *Det kvindelige spillerum - fra 'pigepigtråd' til 'kvinderock' (kvinder i dansk rock 1964-1976)*, Institut for Kultur og Identitet, Roskilde Universitet, 2013 (Vejleder: Kim Esmark).

Shit & Chanel (1974-81)

Århusiansk gruppe dannet i 1974, bestående af Anne Linnet (f. 1953, sang, el-guitar, sopransax), Lis Sørensen (f. 1955, sang, el-guitar), Ulla Tvede Eriksen (f. 1955, trommer, percussion), Astrid Elbek (f. 1956, piano), samt Lone Poulsen (f. 1951, el-bas, vokal).

Profil: Gruppen var den første kvindegruppe, der – i kølvandet på kvindefrigørelsen – indtog den danske rockscene. Gruppen opnåede hurtigt anerkendelse her. Kvindebevægelsen tog gruppen til sig, men det omvendte var ikke helt tilfældet.

Karriere: Det var den da 20-årige Anne – på det tidspunkt sangerinde i den veletablerede rock-jazzgruppe Tears, der også bestod af hendes daværende mand Holger Laumann – der tog initiativ til at danne gruppen. Gruppen debuterede maj 1974 på Vestergade 58 i Århus, og blev relativt hurtigt et veletableret navn. Den optrådte på centrale steder rundt omkring i landet, i København bl.a. på Musikcafe'n, Saltlageret, Christiania samt jazzspillestedet Montmartre. Gruppen, hvis musikalske virksomhed i perioder blev indstillet til fordel for fødsler og eksaminer, optrådte desuden løbende ved en række kvindearrangemerter. Efter en række konfrontationer med kvindebevægelsen, som bl.a. opstod idet Shit & Chanel insisterede på at benytte sig af mandlige roadies og desuden inviterede dem op og spille med sig, besluttede gruppen dog, at den ikke længere ville spille ved kvindearrangemerter, hvor mænd ikke var velkomne.

Om gruppen: Gruppen beskrev selv sin musik som "rytmisk musik med både beat-rock og jazzpræg". Gruppen havde, som den forklarede det i 1974, "[...]ingen forbilleder, for vi har ikke dannet Shit & Chanel bare for at spille noget, vi allerede kender. Vi laver det hele selv, og musikken er helt vores egen". Teksterne var på dansk, og de fleste tog udgangspunkt i almenmenneskelige temaer som følelser, kærlighed og angst, betragtet fra et kvindeligt perspektiv vel at mærke.

Pladeudgivelser:

- 1976: *Shit & Chanel* (AbraCadabra)
- 1977: *Shit & Chanel No. 5* (AbraCadabra)
- 1978: *Tak for sidst* (Metronome)
- 1979: *Dagen har så mange farver* (Metronome)

Diverse: Sideløbende med projektet Shit & Chanel studerede fire af gruppens fem medlemmer på konservatoriet i Århus samtidig med, at flere var involveret i andre musikalske projekter. Fx. udgav Anne Linnet soloplader i 1975 og '78, Lis Sørensen sang kor for bl.a. Gasolin, Henrik Strube og Sebastian, mens Ulla Tvede Eriksen blev en del af Jomfru Ane Band.

Anne Linnet og Lis Sørensen har siden opnået stor succes som solister på den danske rock- og popscene, mens Astrid Elbek siden 1991 har været ansat på Det Jyske Musikkonservatorium, hvor hun i dag fungerer som udviklingsleder. Lone Poulsen og Ulla Tvede Eriksen forlod senere den professionelle musikscene.

Kilder: Bille (red.) 2002: 455f.; *Shit & Chalou 1974-82*, booklet; Linnet 2012: 37f.; 'Shit & Chanel', MM 1977, nr. 5; 'Beat er lavet af stærke følelser', Demokraten, 30.09.1974.

Søsterrock (1976-79)

Københavnsk gruppe bestående af Eva Langkow (f. 1946, guitar, sang), Pia Nyrup (f. 1955, guitar, sang), Lotte Bering (f. 1951, trompet, sang), Bente Dichmann (f. 1953*, fløjte, tenorsax, sang), Pia Rasmussen (f. 1955*, keyboards, sang), Marianne Hall Christensen (f. 1947, el-bas) samt Iben Dupont (f. 1955*, trommer) (*fødselsår kan afvige med et år).

Profil: Gruppen var den mest aktive og populære indenfor kvindebevægelsen i 1970'erne, og gjorde sig samtidig gældende på den danske rockscene.

Karriere: Gruppen voksede ud af et musikalsk samarbejde mellem Eva og Marianne, der sammen med sangerinden Lone Kellermann, havde optrådt ved en række kvindearrangementer i 1975-76. Snart kom Lotte og gruppens øvrige medlemmer til, og gruppen debuterede som Søsterrock på kvindefestivalen i August 1976. Den spillede ved en lang række kvinde(politiske)arrangementer i både ind- og udland og blev kåret til månedens band i Musicafe'n i marts 1978.

Om gruppen: Gruppen beskrev selv sin stil som 'jazzbeat og rock', og hentede i øvrigt gerne inspiration fra andre genrer, bl.a. blues og latinamerikansk musik. Amerikanske kvindepbands havde i nogen grad fungeret som forbilleder for gruppen, og i hvert fald ét af medlemmerne, Pia(nist) – som Pia Rasmussen blev kaldt – var inspireret af Shit & Chanel. I begyndelsen bestod repertoaret især af Eva Langkows sange og tekster samt numre hentet fra det internationale kvinemusik-repertoire, men efterhånden begyndte flere af gruppens øvrige medlemmer også at bidrage med numre. Teksterne, der var på dansk, handlede om kvinders livsvilkår, oplevelser og erfaringer og rummede i reglen meget eksplorative kvindopolitiske og samfundskritiske budskaber. En del tekster kredsesede om kvindesfrigørelse, brudtet med den gamle kvinderolle samt det kvindelige (skæbne)fællesskab, eksempelsvis nummeret 'Øjenbrynen' (Langkow, 1975), der ud over at være en del af Søsterocks repertoire, også var blevet en del af kvindebevægelsens fællessang-repertoire.

Pladeudgivelser: Søsterrock har ikke udgivet plader i eget navn, men medvirkede med flere numre på en række kvindopolitiske pladeudgivelser, herunder *Kvindeballade* (Demos, 1977), hvor en række af pladens numre blev spillet af en næsten fuldtallig Søsterrock-besætning. Gruppen er desuden repræsenteret med enkelte numre på live-LP'en udgivet ifm. den Internationale kvindemusikfestival i København 1978 (*International Kvindemusikfestival 1978* (Demos)), ligesom den medvirker på den svenske kvinde-LP *Bara Brudar* (Silence 1978), udgivet ifm. den stockholmske kvindefestival samme år.

Diverse: Sideløbende med deres aktiviteter i Søsterrock passede gruppens medlemmer job samt studier og for de flestes vedkommende involverede begge dele musik. Kun enkelte af de oprindelige medlemmer fortsatte efter gruppens opløsning med at have musik som primær beskæftigelse.

Kilder: 'Kvindemusikken blomstrer', Århus Folkeblad 20.04-1979; 'Søsterrock', MM, 1978, nr. 2; Bille (red.) 1997: 445f.; folder udgivet ifm. International kvindemusikfestival 1978; Pia Rasmussen (PN) og Pia Nyrup (PN)-mailinterview 2012-13.

Teoretisk ramme, empiri og metode

Bourdieske feltundersøgelser er ofte baseret på komplekse statistiske analyser af store mængder kvantificerbare data. Feltbegrebet og feltanalysen har dog også vist sig anvendelig i mere afgrænsede undersøgelser, hvor der i højere grad trækkes på den bourdieske tilgang som en mere generel indgangsvinkel, og hvor begrebsbrugen afgrænses sig til at kredse om særlige og udvalgte dele af Bourdieus begrebsapparatet.⁶ Min brug af Bourdieu i denne artikel løner sig op af sidstnævnte anvendelse, idet jeg først og fremmest benytter Bourdieus værkøjskasse som en overordnet 'tænkemåde', og samtidig fokuserer på udvalgte begreber og teoretiske pointer. Jeg benytter desuden Bourdieus begrebssætning fra *Den Maskuline Dominans* (Bourdieu 2007, opr. 1998) som en overordnet ramme at tænke og forstå køn på, dvs. som en måde at inkorporere kønsparameteren på. Optikken hænger godt sammen med feltbegrebet og kan være med til at åbne op for en diskussion af kønsdominansens betydning for kvindelige aktørers mulighedsrum i rockfeltet.

I det følgende skal jeg give en kort indføring i de bourdieske begreber og optikker som spiller en fremtrædende rolle i forhold til min analyse, herunder det feltanalytiske greb som benyttes.⁷

Analytisk definition af et felt; historiske dimensioner af begrebet; positioner og kapital

Et felt kan defineres som "et system av relationer mellan positioner besatt av specialiserede agenter og institutioner som strider om noget for dem gemeinsamt" (Broady 1991: 266). Det føles udgangspunkt betyder med andre ord ikke, at et felt kan betragtes som et harmonisk og fredeligt område. Det er derimod karakteriseret ved vedvarende kampe og stridigheder, som opstår idet feltets aktører - engagerede og hengivne til det specifikke område som de er – hele tiden og på forskellig vis søger at hævde og fremhæve *egne* specifikke holdninger og værdier. Dét at en række aktører er enige om, at en bestemt praksis er så vigtig, at den er værd at strides om, kalder Bourdieu for *illusio*. Illusio er den drivkraft, som får feltets aktører til at *investere* i feltet, dvs. at lægge tid, arbejde og forskellige indsatser her. Ethvert autonomt felt er karakteriseret af en specifik illusio. I det danske rockfelt har alle deltagere eksempelsvis en illusio, der tilsliger, de 'er enige om at være uenige' om, hvad den musik der bliver kaldt rock 'er' eller i det mindste bør

⁶ Fx Sestoft 2008, Larsen 2012, Broady (red.) 1998.

⁷ I mit speciale findes en mere udtymmende gennemgang af de relevante begreber, herunder felt-, habitus- og kapitalbegrebet (Rich 2013: 11ff.).

være (Prieur og Sestoft (red.) 2006: 48, 165f.; Broady 1991: 209ff., 1998: 6).

Med 'et system af relationer mellem positioner' henvises til den struktur – det særlige 'netværk af relationer' – positionerne tilsammen udgør. Det er forskellene og afstandene mellem positionerne, der er bestemmende for feltets struktur. Det er i denne sammenhæng vigtigt at være opmærksom på, at en given struktur på grund af de vedvarende rivaliseringer blandt feltets aktører er i konstant forandring og udvikling. Sagt på en anden måde er felter dynamiske størrelser, hvorfor det er væsentligt at forstå en given felttegning som udtryk for en historisk tilstand og på den måde have blik for feltets historie (Prieur & Sestoft (red.) 2006: 165). Når man arbejder feltanalytisk, arbejder man derfor også historisk. For Bourdieu hang historien og sociologien i det hele taget uløseligt sammen,⁸ og hans teorier og begreber kan helt overordnet ses som en måde at historisere sociale aktørers mål og motiver, såvel som de strukturer aktørerne former og bliver formet af.⁹

Således er også kapitalbegrebet en måde at medtænke historien på, idet tankegangen her er, at sociale aktører har forskellige forudsætninger – de har hver deres sociale og familiemæssige arv og historie – som de bringer med sig ind i et givent felt. Kapitalbegrebet fungerer som et redskab, med hvilket det er muligt at indfange og kortlægge disse forhold. Mere specifikt bruges kapitalbegrebet til at beskrive og karakterisere et felts positioner, forstået på den måde, at enhver aktør i et felt kan tildeles en bestemt position i et givent felt afhængig af hvilke mængder og former for kapital (uddannelse, penge, netværk, osv.) aktøren besidder – begge dele betragtet i forhold til feltets øvrige aktører (Broady 1991: 171ff.; Prieur & Sestoft (red.) 2006: 88f., 164ff.).

At forbinde et system af dispositioner med et system af positioner (mødet mellem aktør(er) og felt)

Skal man følge Bourdieu, giver en undersøgelse af aktørers positioner i et felt først for alvor mening, når den kombineres med en undersøgelse af samme aktør-

⁸ "[O]psplitningen af historie og sociologi i to forskellige vidensområder... er en katastrofal udvikling, der overhovedet ikke har nogen epistemologisk berettigelse. Enhver form for sociologi må nødvendigvis have et historisk udgangspunkt, ligesom al historie i sig selv rummer en sociologisk dimension" (Bourdieu og Wacquant 1996: 78, jf. Esmark 2009: 190). Bourdieu er i det hele taget kendt og anvendt indenfor især social- og kulturhistorien. For forholdet mellem Bourdieu, sociologi og historie, se i øvrigt Steinmetz 2011 samt Gorski (red.) 2013.

⁹ Feltbegrebet har vist sig særligt brugbart i analyser af sådanne 'mindre' historiske brud, fx politiske, kulturelle eller kunstneriske (op)brud som kendtegner moderne samfund. (Esmark 2009: 196f., 2005: 10).

ters dispositioner, dvs. af deres habitus. *Habitus* er et af Bourdieus mest kendte og anvendte begreber, og det henviser kort fortalt til det system af dispositioner – dvs. det system af tilgængelige handle-, orienterings- og tænkemåder – som mennesket har inkorporeret gennem sin socialisering. Når man arbejder feltanalytisk, er habitusteoriens central, idet det er ved hjælp af denne, at det bliver muligt at forklare, hvorfor en given aktør agerer på den måde han eller hun gør i en bestemt social sammenhæng, dvs. i et givet felt. En undersøgelse af habitus kan med andre ord være med til at forklare, at mennesker håndterer deres kapitalbesiddelser på forskellige måder, at de investerer i feltet som de gør, at de søger at akkumulere og koncentrere deres kapital, som de gør. Ifølge Bourdieu opstår den sociale virkelighed nemlig i mødet mellem på den ene side *systemet af dispositioner* og på den anden side *systemet af positioner*. Menneskers handlen, herunder fx måder at udtrykke sig på kunstnerisk og musikalsk, må altså forklares på baggrund af de dispositioner, som en given aktør bringer med sig ind i en given social kontekst, dvs. i mødet mellem habitus og felt.

Når man arbejder feltanalytisk handler det følgelig i høj grad om at afdække relationen mellem 'systemet af dispositioner' og 'systemet af positioner'. Ifølge Bourdieu vil man i denne sammenhæng ofte kunne iagttage en *homologi* – dvs. strukturel lighed – mellem dispositioner og positioner, forstået på den måde, at aktører med bestemte habitusformer vil have tendens til at indtage bestemte positioner i et felt. Eksempelvis vil aktører med en habitus der bl.a. er karakteriseret ved at være *kvindelig* have tendens til at indtage nogle bestemte positioner i et felt, mens aktører med *mandlig* habitus vil have tendens til at indtage andre.

Det danske rockfelt eksemplificerer netop denne logik: En del af feltets uskrevne spilleregler – dets doxa – tilsiger nemlig mænd at indtage helt bestemte positioner i feltet, nærmere bestemt positioner, der er knyttet til et bestemt instrument, typisk guitar, bas og trommer. Omvendt er det kvindens lod primært at besætte sangerpositionen. Og eftersom de forskellige positioner i feltet udløser forskellige mængder af symbolsk kapital – vel at mærke til mændenes fordel – ligger der implicit et ulige kønsforhold indlejet i rockfeltets grundstruktur.¹⁰ Men hvordan og hvorfor er det blevet sådan?

¹⁰ Hansen og Hansen har i artiklen 'Autenticitet og standardisering' fra 2003 beskæftiget sig med dette tema. Artiklen er et sjældent bud på nyere forskning i krydsfeltet mellem kon og rock i Danmark, betragtet fra et sociologisk – og delvis bourdieusk – perspektiv. På baggrund af interviews med en række anonyme kvindelige danske

Den maskuline dominans

Den kønsoptik Bourdieu præsenterer i *Den Maskuline Dominans* (Bourdieu 2007, opr. 1998) er et oplagt redskab i forhold til at forstå og italesætte de kønslogikker og -spilleregler, som gør sig gældende i det danske rockfelt. *Den Maskuline Dominans* er kort fortalt Bourdieus bidrag til den künststeoretiske diskussion, og han søger herigennem at forstå og forklare den kønsdominans, som samfundet ifølge ham er gennemsyret af i form af ”mænds universelt anerkendte forrang over kvinder” (jf. Bourdieu 2007: 47).¹¹ Det centrale i denne sammenhæng er, at kønsdominansen – den maskuline dominans - gennemsyrer hele den sociale verden idet den er indskrevet i de forskellige felters struktur. De principper og det dominansforhold der ligger indlejret i den maskuline dominans, giver sig til kende – i transformeret form – i felternes sociale og fysiske rum. De enkelte felter organiseres og struktureres med andre ord efter en binær logik, hvor noget betragtes som henholdsvis ’maskulint’ og ’feminint’ og hvor dette implicit indebærer et over- og underordningsforhold, hvor kvinden er den passive, objektet, mens manden er den aktive, subjektet. Man kan altså tale om, at nogle positioner i et felt er karakteriseret ved ’maskuline værdier’ – og derfor i reglen besættes af aktører med en mandlig habitus, mens andre er karakteriseret ved ’feminine værdier’, hvorfor de ’kalder på’ aktører med kvindelig habitus. Idet feltets aktører har kønsdominansen indlejret i deres habitus, bekræftes, gentages og reproduceres logikken hele tiden – den bliver med andre ord ’selvfølgelig’, dvs. doxisk (Bourdieu 2007: 83ff, 117, 133ff.; Prieur og Sestoft (red.) 2006: 56ff.).

Forandringspotentialet

Hvad angår mulighederne for at påvirke og ændre et felts uskrevne spilleregler, herunder de kønslogikker som gør sig gældende her, er det, ifølge Bourdieu, vigtigt at være opmærksom på, at der i forholdet mellem dispositioner og positioner er tale om en tendentielt bestemmelse og ikke determinisme. Derfor vil man

sangerinder identificerer Hansen og Hansen et hierarki af positioner indenfor den danske rock- og popkultur, som den tager sig ud i begyndelsen af 00’erne. Det konstateres, at særligt guitarist- og bassistpositionen udløser en stor mængde symbolsk kapital alt imens den position der udløser mindst symbolsk kapital, dvs. er mindst prestigefyldt, er sanger-positionen, en position, der altså ofte er besat af kvinder.

¹¹ Indenfor det bredere kønsforskningsfelt placerer Bourdieu sig indenfor en retning man kan kalde ’konstruktivistisk strukturalisme’ (jf. Lorentzen og Mühliesen (red.) 2006: 72f.). Bourdieu betragtede desuden sig selv for værende i familie med Joan W. Scott, forfatter bl.a. til det indenfor vestlig kønsforskning skelsættende essay, *Gender: A useful category of historical analysis* fra 1986 (Scott 1986).

også i en konkret feltanalyse af og til kunne iagttage et uoverensstemmelsesforhold mellem de dispositoner en given aktør medbringer og den position han eller hun indtager i feltet.

Når en eller flere feltaktører på den måde udfordrer et felts spilleregler – netop sådan som Shit & Chanel og Søsterrock udfordrede rockfeltets i 1970’erne qua deres *kvindelige* habitus – kan det, ifølge Bourdieu, være kilde til såvel lidelse som succes hos den enkelte, men også kilde til oprør, forandring og dynamik i feltet: hvis den habitus, som indtager feltet, er tilstrækkelig stærk, kan den være med til at ændre eller omstrukturere feltet. Hvis de sociale betingelser derimod er stærkere, kan aktøren enten forlade feltet eller tilpasse sig – dvs. modificere sin habitus sådan at der i højere grad bliver overensstemmelse mellem systemet af dispositioner og systemet af positioner (Broadbent 1991: 231ff., 1999: 2f.; Prieur og Sestoft (red.) 2006: 109, 169f.).

Mulighedsrum

Når man søger at forstå, hvorfor forskellige feltaktører agerer på den ene eller anden måde, må man indtænke de forskellige *mulighedsrum* de har at agere indenfor. Med mulighedsrum henviser Bourdieu til de realistisk tilgængelige handlemuligheder, som en given aktør har i en given feltsammenhæng. Der vil med andre ord være nogle handlingsalternativer og orienteringspunkter, som i praksis vil være mere oplagte for nogle mennesker end for andre, alt afhængig af den sociale bagage – dvs. den specifikke habitus – de bringer med sig ind i feltet. Således vil én bestemt habitus muliggøre et helt bestemt register af strategier, som – i relation til de aktuelle omstændigheder – giver mennesket et bestemt spillerum at agere indenfor.¹²

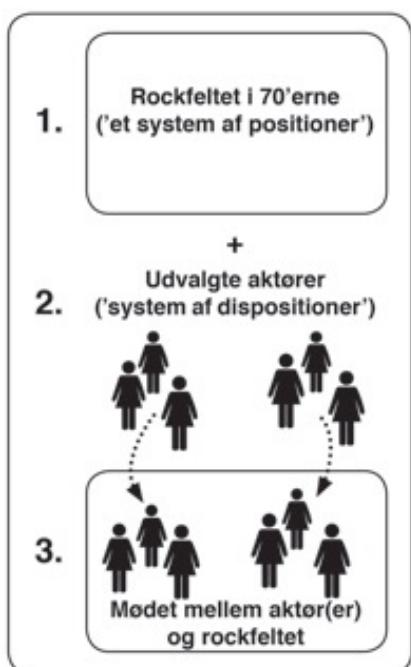
Begrebet mulighedsrum er særligt relevant for denne undersøgelse. I første omgang i forhold til at diskutere hvordan og i hvilken grad den kønsdominans som gjorde sig gældende på 1970’ernes rockfelt i praksis havde betydning for kvindelige rockaktørers mulighedsrum og hermed deres strategier og positioneringer i feltet. Men min undersøgelse handler i høj grad også om at belyse hvordan og i hvilken grad *felteksterne* kræfter – her i form af det opbrud i kønsrollemønstre som gjorde sig gældende i samtiden

¹² Strategier skal altså i denne sammenhæng forstås som noget sociale aktører udvikler i mødet mellem den habitus de bærer med sig, og de sociale omstændigheder de møder. Når man taler strategi i Bourdieus mening, handler det ikke nødvendigvis om kalkulerede og intentionelle handlinger. Tværtimod er Bourdieus pointe, at man, idet man handler, ikke forholder sig til målet på en bevidst måde – man er derimod styret af sin habitus (Prieur og Sestoft (red.) 2006: 47, 171).

generelt – også havde en betydning og spillede ind i forhold til kvindernes mulighedsrum i 1970'ernes rockfelt.

Fremgangsmåde og kildemateriale

Næste spørgsmål bliver, hvordan den ovenfor præsenterede teoretiske ramme i praksis sættes i værk med 'den empiriske virkelighed', dvs. mine kilder. Min fremgangsmåde kan anskueliggøres i følgende analysemodel:

Figur 1. Analysemodel

Som det fremgår af modellen, falder analysen i tre faser. Første fase angår den struktur af positioner, der karakteriserer 1970'ernes rockfelt, og som hhv. Shit & Chanel samt Søsterrock træder ind i. Grundlaget for optegningen af feltet er de allerede omtalte musiksociologiske artikler, som har behandlet dansk rockkultur som et felt.¹³ De musiksociologiske felttegninger suppleres dog med mere generelle journalistiske, populærhistoriske og biografiske fremstillinger af dansk rockhistorie og -kultur (Bille (red.) 1997, 2002; Nielsen og Nielsen 1997 m.fl.). Vigtige spørgsmål i denne sammenhæng går på a) feltets struktur og styrende principper, b) konsektrationsinstanser samt do-

minerende positioner i feltet og c) musikpositioner – dvs. hvilke habitus- og kapitalformer der kendtegnede tidens typiske musiker og hvilke adgangskrav der var til feltet.

I næste fase af analysen gælder det Shit & Chanel samt Søsterrock, som behandles på grundlag af en bred vifte af forskelligartet kildemateriale, der kan være med til at belyse de to gruppens samt de enkelte medlemmers baggrund og forudsætninger i forhold til at bevæge sig ind i feltet, dvs. deres habitus og kapitalformer – 'systemet af dispositioner'. Det konkrete materiale jeg benytter i denne sammenhæng kan inddeltes i fire overordnede grupper:

- Skriftlige kilder/trykt materiale: Artikler, features, interviews, anmeldelser etc. fra blade, musikmagasiner, aviser, selvbiografier og lignende. Desuden en række artikler samt upublicerede specialer forfattet i slutningen af 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne, der beskæftiger sig med 1970'ernes kvindemusikalske tendenser.
- Radio og Tv: Radio- og Tv-udsendelser der involverer samtidige og/eller senere interviews, reportager, uddrag fra koncerter m.m.
- Musikalske manifestationer: LP'er, CD'er, lydoptagelser, herunder sangtekster.
- Interviews: En række interviews jeg selv har foretaget i perioden 2012-2013 med særligt henblik på at belyse de udvalgte aktørers habitus- og kapitalformer.

Hvad angår min tilgang til kildematerialet, ligger mit fokus først og fremmest på holdninger og tilkendevivelser, som gruppen og dens medlemmer giver udtryk for *i og som en del af deres samtid*, dvs. samtidigt materiale, som udtrykker en form for positionering. Dette afholder mig dog ikke fra også at trække på udsagn af nyere dato i de tilfælde jeg finder, at de er med til at understøtte en pointe jeg allerede mener at have observeret i det samtidige materiale.

I forlængelse af belysningen af habitus og kapital ser jeg herefter i tredje fase af analysen på mødet mellem den enkelte gruppe og feltet, dvs. jeg forbinder strukturen af positioner (rockfeltet) med systemet af dispositioner (grupperne og deres medlemmer). Med særligt fokus på den kønnede, dvs. *kvindelige* habitus, som medlemmerne repræsenterer, undersøger jeg her gruppens mulighedsrum og strategier i feltet, hvilket mere specifikt indebærer fokus på a) gruppens indlemmelse og positionering i feltet, b) reception og modtagelsen i feltet og c) grænser, barrierer og vilkår.

¹³ Jeg vil i denne sammenhæng desuden nævne Lindberg et al 2000, som også har været anvendelig; her er omdrejningspunktet dog ikke det danske rockfelt, snarere et subfelt til dette, idet dansk rockkritik i perioden 1965-2000 her analyseres som et kulturelt produktionsfelt.

Selvom omdrejningspunktet for undersøgelsen er en række kvindeggrupper og deres møde med 1970'ernes rockfelt, er det, som allerede antydet, umuligt at forstå selvsamme grupper og deres virke i rockfeltet uafhængigt af 'det sociale rum' – det samfund og den 'tid' de uvægerligt *også* var en del af. Derfor skal vi også, som optakt til analysens første fase om rockfeltets struktur, kaste et blik på den bredere historiske kontekst for gruppernes entré i rockfeltet. Det være sig i form af den 'kvindesfrigørelseskontekst' de to grupper var en del af og som de følgelig orienterede og udviklede deres strategier ud fra. Med 'kvindesfrigørelsen' henviser jeg overordnet til hele det opbrud i kvinde- og kønsroller, som for alvor slog igennem i samfundet i 1970'erne anført af den nye kvindebevægelse, men fokus i denne sammenhæng ligger på de *kulturelle og kunstneriske dimensioner af kvindesfrigørelsen og kvindebevægelsen*. Mere præcist ses nærmere på den såkaldte 'feministiske modkultur', som voksede ud af kvindebevægelsen i midten af 1970'erne, og som skabte konkrete forbindelser mellem kvindesfrigørelse, kvindebevægelse og kulturelle og kunstneriske områder i samfundet.¹⁴

Kvindebevægelse og rockfelt

Feministisk modkultur og feministisk kunstnerisk virksomhed

Hvor kvindebevægelsen¹⁵ i begyndelsen af 1970'erne først og fremmest havde markeret sig gennem aktivonsvirksomhed, skete der i sidste halvdel af 1970'erne "et skift fra protest til alternative feministiske aktiviteter" (Dahlerup 1998, bind 1: 253). Nu begyndte kvindebevægelsen at markere sig i samfundet gennem en mangfoldighed af nye og kvinderelaterede initiativer. Drivkraften bag de forskellige manifestationer var opgøret med kvindeundertrykkelsen, heraf betegnelsen 'feministisk modkultur'. Den feministiske modkultur udviklede sig løbende og der var ikke tale om

velovervejede eller vedtagne strategier, men målet var et langt stykke hen ad vejen at erobre hidtil mandsdominerede kulturelle bastioner og skabe nye, alternative og kvindelige udtryk – nye 'kvinderum'. Intentionsen var ikke at *efterligne* den mandlige kultur. Fordi kvinder omvendt ikke tidligere havde gjort sig gældende på disse områder, var der heller ingen forudgående kvindelige traditioner at bygge på.

Den feministiske modkultur kom bl.a. til udtryk i form af en 'feministisk kunstnerisk virksomhed', en 'kvindekultur', der bestod af et mylder af kunstneriske aktiviteter og udtryk, hvor alt var kendtegnet ved at begynde med ordet *kvinde*: kvindesfestival, kvindeteater, kvindelitteratur, kvindesfilm og kvindemusik. Termen 'kvinde' var kommet til at symbolisere selve kvindeoprøret og feminismen, og der lå derfor et vigtigt signal i at tale om 'kvinde' fremfor 'pige' eller 'dame'. Kvindesfestivalerne – den første blev afholdt i Fælledparken, København i August 1974 og blev en stor succes – blev et vigtigt samlingspunkt for den feministiske kunstneriske virksomhed. Her blev der givet 'smagsprøver' på den feministiske kunstneriske virksomhed, som var under udvikling indenfor de enkelte kulturelle og kunstneriske områder, bl.a. i form af teateroptrædener og musikalske indslag. Samtidig var festivalerne i sig selv et udtryk for en kvindelig erobring af et hidtil mandsdomineret rum – det offentlige (ibid.: 257, 499ff.).

Hver fugl synger med sit næb, og det er godt, når bare næbbet er et kvindenæb

Vælger man at forstå de kunstneriske aktiviteter, som udsprang af den feministiske modkultur først og fremmest som *politisk udtryk og manifestation*, var der ifølge Dahlerup en række principper og idealer, der generelt karakteriserede aktiviteterne. For det første var der ideallet om *anti-professionalisme*. Holdningen var, at alle kvinder havde noget at bidrage med, også dem, der ikke var professionelle og uddannede indenfor det givne område. Det var i det hele taget vigtigt ikke at fremstå for professionel, idet man dermed fjernede fokus fra selve det, der udgjorde kernen i den feministiske modkultur: det kvindesaglige indhold og budskab. Der var altså tale om en ned-prioritering af det æstetiske til fordel for indhold og budskab – som Dahlerup formulerer det: "Hver fugl synger med sit næb, og det er godt, når bare næbbet er et kvindenæb, og budskabet er feministisk med udgangspunkt i kvinders erfaringer" (ibid.: 540 ff.).

For det andet var man af den opfattelse, at kvindekulturen skulle være af kollektiv karakter: et *kollektivt projekt*. Man søgte væk fra individuelle præstationer idet man betonede vigtigheden af det kvindelige

¹⁴ Min primære kilde hertil er Drude Dahlerups monografiske værk *Rødstrømperne* (1998), der placerer sig indenfor den såkaldte bevægelsesforskning og er det hidtil mest omfattende værk om den nye kvindebevægelses primus motor, Rødstrømpebevægelsen. I værket analyserer Dahlerup Rødstrømpebevægelsen som en social-kulturel bevægelse og hendes beskrivelser af den såkaldte 'feministiske modkultur', som ifølge hende udvikles i bevægelsens anden fase (1974-80) og fungerede som katalysator for bevægelsens *kulturelle gennemslag*, er særligt relevante i forhold til denne artikels problemstilling.

¹⁵ Med 'kvindebevægelse' henviser jeg til den venstreorienterede feministiske bevægelse som opstod omkring 1970 og ophørte i midten af 1980'erne. Rødstrømpebevægelsen udgjorde kernen i denne bevægelse, men jeg benytter 'kvindebevægelse' som samlebetegnelse for alle periodens feministiske grupperinger og fraktioner, fx Lesbisk Bevægelse (Dahlerup 1998, bind 1: 32, 121f.).

(skæbne)fællesskab. En del feministiske værker blev således udgivet anonymt eller med navne, men uden nærmere angivelse af hvem der havde udført hvad. Der var dog også de mere kreative navneangivelser som K. Vinder og S. Østre (ibid.).

Et tredje princip var, at der ikke var noget skel mellem kunst og politik. Dette forhold var i og for sig ikke særegent for kvindekunstens, og var et udtryk for, at den stærke venstrefløjsstemning, der generelt prægede samfundet i slutningen af 1960'erne og op gennem 1970'erne, smittede af på de kulturelle felter. Politiseringen af kunsten indebar, at den kunstneriske autonomi i langt højere grad og mere eksplisit end tidligere blev forbundet med politisk ideologi, og således også tilfældet med 'kvindekunsten'. Kvindekunstens bagvedliggende politiske agenda var opgøret med det Bourdieu kalder den maskuline dominans, og netop dét var substansen i den feministiske modkulturs fjerde grundprincip. Det handlede om at synliggøre og udfordre kønsdominansen på de forskellige kulturelle og kunstneriske områder og bevise, at kvinder naturligvis også kunne finde ud af det hele – lave film, skrive bøger, lave teater og spille instrumenter – hvis bare de fik muligheden (ibid.: 540 ff.).

Albummet *Kvinder i Danmark*, som jeg nævnte i indledningen, var blevet til i kvindekunstens regi og var meget tydeligt en del af den feministiske modkultur. Det var imidlertid ikke alle kvindemusikalske initiativer, der lige så tydeligt manifesterede tilknytning til kvindekunstens og den feministiske modkultur. 1970'ernes kvindemusikkultur var med andre ord ikke homogen; forskellige kvindegropper udtrykte forskellige tilknytninger til kvindekunstens og repræsenterede forskellige holdninger til det kvindepolitiske, sådan som vi skal se i Shit & Chanel og Søsterrocks veje ind i 1970'ernes rockfelt.

Det danske rockfelt: Konturerne tegnes

Hvor det danske rockfelt i 1960'erne fortsat havde været under formation og kun akkurat kunne skelnes fra det ungdomskulturelle og underholdningsmusikaliske felt, udviklede feltet i perioden 1967-69 en tilgængende grad af kunstnerisk autonomi. Dette indebar skærpede adgangskrav til feltet. Hvor adgangskriteriet til feltet i de foregående år havde været, at man var i stand til at levere kopiversioner af tidens populære numre, gik udviklingen i 1965-66 hen imod, at kun de grupper og artister, som spillede deres eget materiale eller leverede unikke fortolkninger, opnåede anerkendelse. 'Det progressive' var blevet en positiv betegnelse og nu skulle musikken ikke 'bare' underholde, den skulle have en mere tydelig kunstnerisk dimension eller mission (Ihleman og Michelsen 2004:

117ff.; Michelsen 2007: 6; Gudmundsson 2013: 458; Larsen 2013: 124).

I forlængelse heraf udvikledes i perioden to musikalske strømninger eller 'trosretninger', som Ihleman og Michelsen betegner det, dvs. to delvis konkurrerende musikerpositioner. Der var på den ene side nogle aktører, der begyndte at fremhæve det autonome princip i dets mest rene form og spillede 'musik for musikkens skyld' – måske væsentligst manifesteret i den psykedeliske prægede musik – mens udgangspunktet for andre aktører i højere grad var musikkens evne til at formulere et politisk budskab.

Til trods for de forskellige fokusområder og til trods for, at de to musikalske 'trosretninger' ofte kunne have svært ved at mødes, var de enige i deres kritik af kommercialismen, og de mente, at deres musik tilhørte den 'øvre' del af det man nu var begyndt at kalde 'beat'¹⁶ – en genre, der i modsætning til pop, pigtråd og ikke mindst Dansktoppen havde en genuin kunstnerisk værdi. Pop, pigtråd og dansktop, eller slet og ret 'underholdningsmusik', var blevet beatens store modsætning, dens modpol, og disse musikalske genrer befandt sig, set ud fra et feltperspektiv, i den heteronome del af det fremvoksende rockfelt. Her kunne man finde tidligere markante pigtrådsmusikere som Keld Heick og Johnny Reimar, aktører som havde 'spillet fallit' ved at indgå en alliance med schlager-traditionen¹⁷ og derfor nødvendigvis måtte udskilles fra den autonome del af det gryende felt. Samtidig var den 'øvre del af beaten' gået i alliance med en række unge jazzmusikere, og fordi jazzen allerede var en anerkendt og legitim musikkultur, var denne alliance styrkende for beaten. Det betød samtidig, at den tekniske standard i feltet, som tidligere primært havde været befolket af amatørmusikere, blev højet (Ihleman og Michelsen 2004: 117, 123; Gudmundsson 2013: 449; Bille (red.) 2002: 68).

¹⁶ Den musikkultur, som med tiden fik benævnelsen 'rock', havde i perioden 1957-67 en række andre og mere eller mindre overlappende benævnelser, herunder 'pigtråd', 'pop' og – fra omkring '66-67 – 'beat'. Betegnelsen 'beat' blev anvendt frem til midten af 1970'erne hvor 'rock' gradvist tog over. (jf. Gudmundsson 2013: 449 f.; Michelsen 2001: 70). 'Rock' henviser altså i denne artikel både til en kultur – et kulturelt felt – men benyttes også i en mere snæver forståelse, hvor det henviser til den konkrete musik – eksempelvis 'danskrock', 'kvinderock' etc., som var en del af rockkulturen i 1970'erne.

¹⁷ Fx indspillede Keld & The Donkeys i 1966 'Ved landsbyens gadekær', som var en gammel dansk schlager opdateret til pigtråd. Nummeret strøg direkte til tops på den danske salgsliste, men faldt ikke i god jord hos de mere progressive beat-aktører.

Et nyt felt

1970'erne er årtiet, hvor man for alvor kan begynde at tale om dansk rockkultur som et kulturelt felt i Bourdieus forstand. De forskellige praksisser og ideologier der var knyttet til 'den øvre del af beaten' havde efterhånden fået en sammenhængskraft for de forskellige beat- eller rockmusikalske aktører, som følgelig havde samlet sig om et fælles værdigrundlag – en fælles illusio – som de fandt, at det var værd at strider om. På grund af de vedvarende kampe mellem feltets aktører var feltet dynamisk og det var åbent for at optage nye musikalske aktører, som dog på den ene side måtte forholde sig til feltets normer og struktur, men som på den anden side kunne have hold til i større eller mindre grad at omforme feltet (Ihleman og Michelsen 2004: 118ff.; Gudmundsson 2013: 459f.).

Feltstrukturelt var der tale om en autonom og en heteronom pol, hvor de styrende principper var henholdsvis feltets egenlogik og eksterne, herunder kommercielle, kræfter. Feltets egenlogik, med andre ord den doxa, der var styrende ved feltets autonome pol, kan sammenfattes i begrebet *autenticitet*, og aktiviteter og praksisser blev vurderet ud fra krav om originalitet, musikalsk kunnen, umiddelbarhed, kritik og antikommercialisme. Det foretrukne sangsprog for mange grupper og artister i tiden var dansk, og stilistisk var der tale om en forholdsvis stor bredde. Ved feltets autonome pol var der en række legitime udfoldelsesmuligheder, som lå i forlængelse af de to 'musikalske trosretninger', der var udviklet omkring 1968. For det første var der en lang række aktører der bekendte sig – i mere eller mindre rendyrket form – til 'musik-for-musikkens-skyld'-doktrinen. Her spillede den alliance som rocken havde indgået med jazzen i slutningen af 1960'erne en særlig vigtig rolle, og denne retning blev udviklet, nuanceret og vedligeholdt i bladet *MM – tidsskrift for rytmisk musik mm.* (se nedenfor) og med tiden kanoniseret og institutonaliseret i samlebetegnelsen 'rytmisk musik'.

Samtidig kunne man ved den autonome pol også finde en række mere eller mindre politisk orienterede aktører – aktører, for hvem musikken i højere grad fungerede som et redskab til at formulere et politisk budskab. Denne 'politisk orienterede trosretning' var udtryk for den generelle politisering af kunst og kultur i perioden, som jeg også nævnte i forbindelse med den feministiske kunstneriske virksomhed (Gudmundsson 2013: 459f.; Michelsen 2007: 7; Ihleman og Michelsen 2004: 120f.).

En vigtig del af feltets doxa var den negative relation til pop- og underholdningsmusikken, hvilket indebar, at man, hvis man ville opnå anerkendelse i

den autonome del af feltet, på den ene eller anden måde skulle markere en afstandstagen til denne kommercielle musik, fx ved at benytte et mere kompliceret tone- og tekstsprog og ved ikke at benytte sig af de samme kommercielle kanaler som popmusikken. Her var de politisk orienterede positioner dog mest konsekvente, og de holdt sig gerne helt udenfor den traditionelle musikbranche (Gudmundsson 2013: 461; Ihleman og Michelsen 2004: 123).

Nær feltets kommercielle pol fandtes 'poppen', herunder Dansktoppen og Melodi Grand Prix. Mellem feltets to yderpoler fandtes en bred midte af rockgrupper, som ikke entydigt befandt sig hverken ved den kommercielle eller autonome pol. Der var tale om grupper, der spillede op til dans og/eller havde ambitioner om at lave plader og bevæge sig hen imod den autonome pol. Om end der kunne være tvivl om hvilken 'bås' disse grupper skulle sættes i, lykkedes det enkelte af disse grupper at få en del opmærksomhed i medierne, et stort publikum samt pladekontrakt. Et eksempel er gruppen Gasolin, som nok havde udgangspunkt i den autonome del af feltet, men som gennem sit musikalske virke definerede en slags 'midterposition' i forhold til feltets værdier (Ihleman og Michelsen 2007: 120; Michelsen 2007: 4,7; Gudmundsson 2013: 459ff.).

Anmeldere, blade og spillesteder

I 1970 udvikledes et nyt forum for rockkritik, tidskriftet *MM – tidsskrift for rytmisk musik mm.*, som efterhånden blev det dominerende i feltet. Tidsskriftet, der blev stiftet af jazzmusikeren Jens Jørn Gjedsted (1942-) i 1968, beskæftigede sig i begyndelsen fortrinsvis med den eksperimenterende jazzmusik, men begyndte i 1970'erne at fordele stoffet mere jævnt mellem jazz og rockmusik. Herved blev den alliance, der var indgået mellem jazzen og rocken i slutningen af 1960'erne styrket, og samtidig udviklede *MM* en position, der "forsvarede en musikken-i-sig-selv holdning og var 'på musikernes og miljøets side'" (Lindberg et al 2000: 342). *MM* cementerede denne tilgang til feltet op gennem 1970'erne, hvilket kom til udtryk i deres anmeldelser samt i artikler om rock og jazz (Gudmundsson 2013: 459f.; Lindberg et al 2000: 322ff.). Tilgangen fik yderligere styrke med ansættelsen af Torben Bille (1949-2013), der fra 1974 blev et af bladets væsentligste musikfaglige kritikere.¹⁸ Et centralt kriterium for Bille var, at det musikalske håndværk skulle være i orden og han lagde vægt på dels 'sounden', dels teksterne, samtidig med at han orienterede sig mod feltets midte (Ihleman og Mi-

¹⁸ Fra 1977 var Bille desuden tilknyttet Politiken.

chelsen 2004: 121f.; Gudmundsson 2013: 459ff.). Sammenfattende kan det siges, at *MM* og andre vigtige positioner i anmelderfeltet¹⁹ spillede en vigtig rolle i rockfeltet; de mest dominerende fungerede som konsekurationsinstanser, hvorved de havde magt til at dømme de musikalske aktører ’ude eller inde’, og tilkende dem symbolsk kapital.

Men også en række andre institutionelle aktører – spillestederne og pladeselskaberne – havde en vigtig rolle i den sammenhæng, fordi man ved at vise tilknytning til de mest autonome, kunne akkumulere symbolsk kapital i fletet. Mange af disse institutioner bar i modsætning til tidligere præg af at være organiseret af musikfolket selv. Et centralt spillested i 1970’ernes rockkulturelle landskab var *Musikcafe’n* i Huset i Magstræde, som fra 1975 præsenterede et bredt udvalg af de musikalske genrer, der hørte til i den autonome del af rockfeltet: politisk rock, folke-musik, progressiv vokalmusik samt jazzrock. Hver torsdag præsenterede cafeen desuden ’månedens band’ – en gruppe, som stedet ønskede at bakke op i en hel måned. Andre vigtige spillesteder i København var Saltlageret samt forskellige spillesteder på *Christiania*. I landets næststørste by, Århus, var Stakladen samt *Vestergade 58* vigtige steder.

Hvad angår pladeselskaber gjaldt det generelt, at de mindre, selvdrevne og uafhængige selskaber – eksempelsvis Abracadabra – befandt sig i den autonome del af fletet, mens de større og mere profitorienterede befandt sig nærmere den kommercielle pol, fx CBS. Hertil kommer Forlaget Demos, der fungerede som venstrefløjens talerør og op gennem 1970’erne udgav mere end 40 plader med bl.a. Røde Mor, Jomfru Ane Band, Benny Holst og, som det blev omtalt tidligere, med musikalske kvindekollektiver relateret til kvindebevægelsen (Nielsen og Nielsen 1997: 79).

Rockfeltets aktører

Hvad angår de musikalske aktører i 1970’ernes rockfelt, var der tale om en fortsættelse af den udvikling, man kunne iagttagte i slutningen af 1960’erne, hvilket bl.a. indebar at nye aktører, som ofte havde baggrund i andre musikalske miljøer end rocken (typisk klassisk, jazz og folkemusik), fortsat kom til fletet. Kennetegnende for feltets aktører i socioøkonomisk henseende var, at der typisk var tale om studerende med middelklassebaggrund som kom fra de større byer og var mellem 15 og 25 år.

Afgangskravene til 1970’ernes rockfelt lå i forlængelse af de kriterier, der var blevet udviklet i slutningen af 1960’erne: for at blive indlemmet i fletet

skulle man gennem sin musikalske virksomhed udtrykke, at man havde ’noget på hjerte’, samtidig med at man gjorde oprør imod ’den fremmedgørende og kommercielle underholdningsindustri’. Dette indebar bl.a., at man for at blive accepteret og værdsat som musiker, skulle komponere, fremføre, og også gerne producere og distribuere sin egen musik.

Det udløste symbolsk anerkendelse i fletet, at man inkorporerede parametre fra andre musikalske stilarter, især jazz, men også blues, latin, folk og klassisk kompositionsmusik. Musikalsk og teknisk kunne blev opvurderet – dog først og fremmest hos de musikalsk orienterede positioner (Larsen 2013: 91, 124; Gudmundsson 2013: 462; Ihlemann og Michelsen 2004: 122f.).

Det var altså dette rockfelt, dette rum af positioner, modsætninger og muligheder *Shit & Chanel* og *Søsterrock* bevægede sig ind i. Vi skal nu se nærmere på, hvordan de to grupper, på baggrund af de specifikke systemer af dispositioner de hver især bragte med sig ind i fletet, agerede og orienterede sig her.

Shit & Chanel (1974-1981)

Anne, Lis, Astrid, Lone og Ulla – baggrund og forudsætninger

Da *Shit & Chanel* debuterede i 1974, var gruppens medlemmer i alderen 19-23 år. Baseret på min viden om de enkelte medlemmers socioøkonomiske baggrund, er det min vurdering, at mindst to af medlemmerne – Anne og Astrid – kom fra borgerlige hjem, mens en enkelt – Lis – formentlig havde rødder i arbejderklassen.²⁰ Mindst tre af medlemmerne tog en studenteksamen,²¹ og alle besad på forhånd – dvs. ved dannelsen af *Shit & Chanel* – en relativt stor mængde musikkulturel kapital. En del musikkapital, især klassisk, var nedarvet, og de mere specifikke og kropsligjorte former – dvs. evnen til at spille den musik, der var relateret til rockfeltet – havde de enkelte medlemmer oparbejdet på forskellig vis siden de var 10-12 år.²²

²⁰ Anne: far overkirurg, mor tandläge. Astrid: far lektor i dansk, mor lærer. Lis: far sommand. Både Astrid og Ulla gik på Århus Friskole, og dette kan ses som en indikator for, at begge var en del af det, man i dag ville kalde ’den kreative klasse’. (Linnet 1999, 2012: 35ff.; ’Man skal ikke tage livet for givet’, Berlingske Tidende, 11.06.2010).

²¹ Anne, Astrid og Lis havde afsluttet – eller var ved at afslutte – en studenteksamen, da gruppen blev dannet. Jeg har ikke kendskab til, hvor vidt Lone og Ulla også har gået i gymnasiet.

²² Astrid og Anne havde forældre, der spillede klassisk musik. I modsætning hertil kom Lis ikke ud af en musikalsk familie. Jeg kender ikke til Lone og Ullas opvækst, men Lone havde gået på musikhøjskole. (’Astrid Elbek om et liv med musik’, Basunen, nr. 2, 2007; Linnet 1999: 32,58; ’Anne Linnet indspillet sin egen musikhistorie’, Jyllands-Posten, 14.10.2007; ’Døden giver mig mod på livet’, BT, 21.09.1991).

¹⁹ Herunder Politiken og Information (Lindberg et al 2000: 322ff.).

Hvor Anne mestendels lærte sig selv både at spille klaver og guitar, og tidligt skrev sine egne sange, spillede dét musikalske miljø de blev indlemmet i via deres grundskolegang en vigtig rolle for Astrid, Ulla og Lis' vedkommende. På Århus Friskole, hvor Astrid og Ulla gik, fungerede musikpædagogen Leif Falk (1940-) således som en vigtig katalysator for deres musikalske udvikling og løbebane, mens Holger Laumann havde en tilsvarende rolle på Brabrand skole, hvor Lis gik. De to musiklærere, der var nogle af de første til at introducere rytmisk musik i musikundervisningen, var med til at indføre de senere Shit & Chanel medlemmer i rock- og jazzmusikken, og de motiverede dem til at oparbejde og udvikle en række af de musikalske praksisser, som var relateret til rockfeltet.

Falk og Laumann udgjorde altså en vigtig form for social kapital i forhold til Astrid, Ulla og Lis' senere bevægelse ind i rockfeltet. Men også for Anne fungerede sidstnævnte, Laumann, som en vigtig form for social kapital, efter hun i begyndelsen af 1970'erne var blevet kæreste med ham.²³ For hendes vedkommende kunne den kapital, som relationen til ham udgjorde, konverteres til medlemskab af gruppen Tears, hvilket i sig selv udløste symbolsk anerkendelse i den autonome del af rockfeltet. Dette medlemskab kunne samtidig omveksles til feltspecifik kapital - som hun formulerer det retrospektivt: "De drenge [fra Tears] stod i virkeligheden for min musikalske opdragelse" ('Anne Linnet indspiller sin egen musikhistorie', Jyllands-Posten, 14.10-2007). Tears fungerede med andre ord som en form for katapult i forhold til Annes musikalske karriere, idet hun her fik mulighed for at realisere de kropsliggjorte kapitalformer, hun havde akkumuleret i årene forinden – ikke bare vokale og instrumentale, men også kompositoriske.

Det hele begyndte med, at jeg fik en idé om at lave et pige-band...

Da Anne omkring årsskiftet 1973-74 tog initiativ til at danne det, der senere skulle blive Shit & Chanel, var det hele – som hun forklarede det i 1975 – begyndt med, at hun havde fået en "idé om at lave et pige-band" ('Shit & Chanel: vi er kvinder og vi laver musik', MM, 1975 nr. 1). Anne var allerede på dette tidspunkt en del af rockfeltet og selvom hendes idé om at danne en ren pigegruppe i lyset af tidens kvindefrigørelsесprojekt kunne forekomme kvindopolitisk motiveret, var ideen først og fremmest udtryk for en rockkulturel illusio, dvs. en dragning mod at investere

i rockfeltet og indgå i det 'spil' der fandt sted her. Udgangspunktet var godt nok, at gruppen bestod af piger, men omdrejningspunktet var musikken. Som gruppen formulerede det i 1976: "Andre kvindegroper er opstået, fordi medlemmerne har samlet sig og sagt: der er noget galt i samfundet, og det må vi forsøge at ændre. – Vi har først og fremmest følt os motiveret musikalsk" ('Først og fremmest musikere', Århus Stiftstidende, 08.02-1976). Shit & Chanel pejlede altså på den autonome del af rockfeltet, og mere specifikt den musikalsk orienterede trosretning; de spillede først og fremmest musik for *musikkens skyld*.

Vi tænkte, at vi ville tage pis på det...

Hidtil havde kvindegropper enten hørt til i den kommercielle del af feltet, hvis de da ikke var en del af den i tiden fremvoksende feministiske modkultur, sådan som eksempelvis kvinderne der spillede på pladen *Kvinder i Danmark* fra 1974 havde været. Men Shit & Chanel pejlede ikke på nogle af disse allerede tilgængelige positioner i feltet. De ville snarere etablere en ny. Som Astrid formulerede det: "Folk tror også, at en ren pigegruppe, det er enten sexobjekter eller rødstrømper. Men den går bare ikke hos os" ('Beat er lavet af stærke følelser', Demokraten, 30.09-1974).

Shit & Chanel var tilsyneladende klar over, at gruppen hermed udfordrede feltets spilleregler og hidtidige kønsstruktur, og at dette potentielt kunne afføde en vis skepsis og kritik fra såvel publikum som andre musikere. Gruppen havde en interessant måde at gøre dette an på ved sin debutkoncert:

Vi havde jo tænkt på med nogen nervositet, at folk ville komme med nogen skepsis, så vi tænkte, at vi ville tage pis på det, og så lavede vi et nummer, der var helt out – fuldstændig out. Anne spillede med en ølflaske på guitaren, så den rigtig vrængede, og Ulla trommede i 3/4, og jeg spillede i 5/4, og der skete alt muligt åndssvagt, og nummeret var noget med 'Jeg har en gammel hund og jeg gider ikke gå tur med den – og jeg har en gammel opvask, som jeg ikke gider vaske op' og sådan noget [...] [F]olk sad dernede, og de var helt færdige og tænkte, 'nej nej, hvis det bliver ved på den her måde...' – de troede, at det var vores alvor, men så efter den spillede vi 'Dejlig Dreng', som vi havde arrangeret og virkelig sørget for kørte godt. Og det var en god måde at begynde på, for vi fik virkelig narret folk på en eller anden måde (Astrid I: 'Shit & Chanel', MM, nr. 5, 1977).

²³ Anne Linnet og Holger Laumann (1942-2007, saxofonist, komponist og musikpædagog) var gift 1974-85.

Mens 'happeningen' på den ene side sandsynligvis har medvirket til, at gruppen fik taget brodden af dens egen nervositet, må den samtidig ses som udtryk for, at Shit & Chanel besad en praktisk og intuitiv fornemmelse for rockfeltets eksisterende (køns-) strukturer. Gruppen var bevidst om, at den position de – som et kollektiv af aktive, *kvindelige* musikere med en 'musik-for-musikkens-skyld'-tilgang – repræsenterede, muligvis ville blive opfattet som illegitim i og med, at de var kvinder. Shit & Chanel valgte at omsætte denne bevidsthed om feltets struktur og spillets regler i en raffineret strategi; ved at tydeliggøre eventuelle kritikeres fordomme for derefter at bringe dem til skamme afmonterede gruppen det (mod)angreb, som den potentielt kunne have været blevet utsat for.

Vi kommer givet til at høre mere fra Shit & Chanel...

Til trods for en vis skepsis fra omgivelserne i den første tid²⁴ opnåede gruppen ikke desto mindre forholdsvis hurtigt legitimitet i den autonome del af rockfeltet, stærkt hjulpet på vej af feltets konsekrationinstanser, der stillede sig positivt overfor gruppen. I første omgang udtrykt af Jens Jørn Gjedsted, redaktør på *MM*, der, efter at have hørt gruppen på Vallekildestævnet,²⁵ sommeren 1974, konstaterede, at:

Vi kommer givet til at høre mere fra Shit & Chanel og da melodierne faktisk er usædvanligt godt skrevet – flere er direkte 'ørehængere' – kunne man ligefrem ønske dem ind på dansktoppen. Men det er de nu nok trods alt for gode til ('Vallekilde 74', *MM* 1974, nr. 3).

Hvis ikke Gjedsted allerede havde slået det fast, at gruppen var kvalificeret til en plads i den autonome del af rockfeltet, blev det det snart. I første omgang på baggrund af pladekontrakten med det lille, selvdrevne pladeselskab Abracadabra, der i sig selv udløste symbolsk anerkendelse i den autonome del af feltet, samtidig med at samarbejdet manifesterede Shit & Channels tilhørsforhold netop hertil, fordi de således lagde afstand til den kommersielle og økonomisk styrede del af rockfeltet. For Shit & Chanel var målet ikke at opnå kommercial succes. Det vigtige var *ikke* at tjene penge, igen handlede det først og fremmest om *mu-*

²⁴ ” [...] folk er på forhånd meget kritiske overfor os. De tror, at beat og rock, det er noget mænd har patent på (Astrid I: 'Beat er lavet af stærke følelser', *Demokraten*, 30.09-1974).

²⁵ Vallekildestævnet er et årligt sommermusikstævne, som har eksisteret i forskellige former og på forskellige lokaliteter siden 1966. Jazzmusikken var fra begyndelsen et centralt omdrejningspunkt, men fra omkring 1970 kom tidens beatmusik også i nogen grad til at præge stævnerne.

sikken, og det var netop denne position Abracadabra repræsenterede (jf. 'Shit & Chanel', *MM* 1977 nr. 5).

Rockkritikken tog også Shit & Chanel til sig. Gjedsted havde været den første, men snart fulgte resten af anmelderfeltet trop, og Shit & Chanel fik en del spalteplads i aviserne og (dag)bladene i forbindelse med koncerter og pladeudgivelser. Én anmelder var af særlig betydning: Torben Bille. Han anmeldte med stor begejstring flere af gruppens plader, hvilket blot øgede mængden af symbolsk kapital.

Anmelderne fandt, at Shit & Chanel et langt stykke ad vejen var i stand til at hamle op med deres mandlige kollegaer. Både Gjedsted og Bille var dog enige om, at Shit & Chanel ikke besad det højest mulige tekniske niveau, men at dette på ingen måde ændrede helhedsindtrykket af gruppen. Bille mente ligefrem, at Shit & Chanel var forbilledlige i den forstand, at gruppen (be)viste at god og seriøs musik ikke altid var lig et højt musikalsk teknisk niveau: "Shit & Chanel har siden den spæde start i foråret 1974 været drivkraetter i et vellykket forsøg på at få danskrocken til at handle om andet og mere end selv nok så udviklet teknik"; "Endelig en dansk gruppe, der tør sige tingene, som de føles og *er* i en musik, der ikke er underlagt det solistiske præstationsræs, men hviler afrundet i sig selv" (Bille: 'Shit & Chanel på hjemmebane', *Politiken*, 02.11-1979; Bille: 'Kærligheden som livsbetingelse' (anmeldelse), *MM*, Maj 1975).

Fordi Shit & Chanel pejlede på en musikerposition i den autonome del af feltet – positioner som indtil da havde været forbeholdt mænd – blev gruppen og dens medlemmer uundgåeligt sammenlignet og holdt op imod *mandlige* musikere. Gruppen bestod styrkeprøven et langt stykke hen ad vejen, og når den ikke gjorde, viste det sig snarere at være en styrke end en svaghed. Feltet var jo dynamisk og åbent for nye og alternative input og Shit & Chansels input – deres bud på en ny og alternativ udgave af 'musik-for-musikkens-skyld'-positionen – var tydeligvis legitim. Gruppen var på den måde med til at omstrukturere feltet, ikke kun fordi den opnåede anerkendelse som *kvindegruppe* i den autonome del af feltet, men også fordi gruppen tilsyneladende var med til at nuancere og udvikle selve 'musik-for-musikkens-skyld'-positionen.

Shit & Chanel, de kommercielle kræfter og kvindebevægelsen

Feltets ypperstepræster havde altså domt Shit & Chanel 'inde'. Men fordi gruppen bestod af kvinder, og fordi dette potentielt var et aktiv betragtet fra hhv. et kommercielt og kvindopolitisk perspektiv, måtte

gruppen vedvarende forholde sig til de felteksterne 'kræfter', som gerne ville interagere med gruppen og følgelig trække dem over i den heteronome del af feltet.

Aktører i den kommercielle del af feltet var interesserede i gruppen, fordi gruppen var en pigegruppe, hvilket fortsat var et særsyn i det maskulint dominerede rockfelt, og derfor noget der kunne tjenes penge på. Det danske pigeorkester Ladybirds (1968-1984) var et godt eksempel på, at dette også gjaldt i 1970'ernes rockfelt. Gruppen, der optrådte i bar overkrop og kun iført trusser, havde stor succes i hele Europa i begyndelsen af 1970'erne.

Også kvindebevægelsen havde – i hvert fald i visse henseender – et godt øje til Shit & Chanel. Samspillet mellem de to parter så på mange måder også oplagt ud: Shit & Chanel repræsenterede fra et kvindopolitisk synspunkt et revolutionerende nybrud. Shit & Chanel var pionerer i den forstand, at gruppen var den første rene kvindeguppe, der brød igennem i den autonome del af det nu *etablerede* rockfelt, dvs. inden for en anerkendt kultur, som efterhånden var både veldefineret og betydningsfuld i samfundet som helhed. Fra det synspunkt var det også vigtigt, at det område Shit & Chanel havde begivet sig ind på, netop var en af de maskulint dominerede bastioner, som kvindebevægelsen gerne ville erobre. Gruppen var samtidig forbilledlig, idet den ikke havde givet efter for de kommercielle og følgelig kvindeundertrykkende kræfter, der ønskede at sælge gruppen på baggrund af dens status som *pige/kvindeguppe*. Dette lå helt på linje med kvindebevægelsens oprør imod 'kvinden som objekt'.

Der var desuden et af gruppens numre – 'Smuk og Dejlig' – fra gruppens første plade, som var kommet til at spille en særlig rolle for kvindebevægelsen, idet den var blevet bevægelsens slagsang. Anne, der havde skrevet nummeret, lagde ikke skjul på, at sangen var skrevet til en kvinde, og der lå en vigtig kvindepolitisk manifestation heri, som i særlig grad tiltalte især den lesbiske fraktion af bevægelsen. Sangen var udtryk for, at 1968-opbruddet og kvindefrigørelseskampen havde rykket ved de traditionelle forestillinger om køn, seksualitet og kærlighed, hvor det at være seksuelt afvigende fra den heteroseksuelle norm var blevet lettere. Dette kom også til udtryk i rockfeltet og muliggjorde, at det også her var blevet acceptabelt at 'tale' om kærlighed mellem to mennesker af samme køn – noget der ville have været utænkeligt blot 5-10 år tidligere.

Først og fremmest musikere

'Smuk og dejlig' havde to funktioner: den forbandt kvinder med hinanden og den forbandt Shit & Chanel med kvindesagen. Eller måske rettere sagt: den styrkede opfattelsen af, at Shit & Chanel var en del af kvindebevægelsen. Men lige så lidt som Shit & Chanel ville underlægge sig feltets kommercielle kræfter, ville gruppen underlægge sig de kvindopolitiske. Gruppen var ikke blevet dannet for at formulere et bestemt (kvindopolitisk) budskab. I det hele taget mente gruppen, at musik og (kvinde)politik var to vidt forskellige ting, som var svært forenelige:

[M]usik er noget underligt svævende og følsomt noget, og derfor synes vi ikke, at vi kan hænge musik op på en 'sag', men mere på fornemmelser i mennesker. Og derfor vil det også være sådan, at vi tit laver tekster med kvindesagligt indhold, fordi vi er kvinder og kommer ud for ting og sager, som gør, at man altså bliver nødt til at lave en sang af den karakter (Astrid I: 'Shit & Chanel', MM, 1977 nr. 5).

Når Shit & Chanel i deres tekstuvers ofte beskæftigede sig med kvindestørrelse specifikke temaer, lå der således heller ikke et budskab eller en implicit agenda indlejet heri. Det var snarere et naturligt resultat af, at de nu engang 'tilfældigvis' var kvinder. Der lå naturligvis en vigtig symbolsk manifestation – eller et budskab om man vil – i det, at de som et kvindekollektiv havde begivet sig ind på den mandsdominerede rock-scene. Men snarere end at dette fra Shit & Chanes side var en politisk motiveret handling, var det en handling hvorigennem gruppens medlemmer søgte at realisere egne personlige musikalske ambitioner. Den 'rockmusikalske kvindekamp', som Shit & Chanel kom til at repræsentere var, set fra Shit & Chanes side, mere et biprodukt, end målet i sig selv. Som det blev formuleret i 1977: "Vi focuserer på det at være musikere, og når vi står og spiller tænker vi ikke på, hvad vi har i bukserne" (Interview m. Shit & Chanel 1977 v. Ole Reitov, gengivet I: Kjær og Olsen 1978: 33).

Vi skylder jo kvindesagen meget...

Når Shit & Chanel ikke anså sig selv som et talerør for kvindebevægelsen, indebar det dog ikke, at gruppen ikke var bevidst om, at det et langt stykke ad vejen var kvindebevægelsen, der havde banet vejen for gruppen:

Vi skylder jo kvindesagen meget. Faktisk det, at vi overhovedet er opstået. Det hænger selvfølgelig

sammen med, at der har været en kvindebevægelse, der lissom er vokset op gennem 60'erne, og som lissom har åbnet folks øjne og ører for, at det der med at være piger sammen om at lave et eller andet, hvad det så end var, det kunne der komme noget positivt, noget nyt ud af (Interview m. Shit & Chanel v. J.J. Gedsted, gengivet I: Kjær & Olsen 1978: 12).

Kvindebevægelsen og hele kvindefrigørelsесprojektet havde rykket ved doxa om køn og kønsroller, hvilket havde muliggjort nye strategier og positioner for kvinder, bl.a. i rockfeltet. Det var denne åbning Shit & Chanel havde benyttet, idet de havde besat og medvirket til at skabe en ny position i den autonome del af rockfeltet. Dette slog tilbage på samfundet forstået på den måde, at gruppen kom til at fungere som katalysator for etableringen og udviklingen af kvindemusikkulturen.²⁶ Shit & Chanel var, som Kvindtæt-medlemmet Birgit Dengsø formulerede det i begyndelsen af 1980'erne, ”et godt ex for andre kvinder på, at kvinder faktisk godt kunne spille rytmisk musik”. De var dog samtidig, som hun fortsatte, ”et kapitel for sig selv, fordi de til en vis grad kan siges at have kørt deres eget løb” (Birgit Dengsø: ’Præsentation af mig, uddannelse, spillegrupper’, ca. 1981).

Kvindemusikmiljøet var ikke ene om at have en noget tvetydig holdning til gruppen. For hvordan skulle man forstå og tolke en gruppe, der på den ene side erkendte, at ”kvindebevægelsen [har] givet os et skub”, men som på den anden side udtalte, at ”vi opfatter altså ikke os selv som et decideret kvindepolitisk orkester”? (’Kvindemusikken blomstrer’, Århus Folkeblad, 20.04-1979). Shit & Chanels positionering var på én side klar og tydelig, fordi gruppen vedvarende understregede, at de satte musikken højere end (kvinde)politikken, men kunne samtidig angribes fra modsat hold, dvs. fra kvindepolitisk side, fordi den – set fra dette perspektiv – var paradoksal. ’Angrebene’ på Shit & Chanels position kom til udtryk på forskellige måder; som fx når gruppens mandlige roadies blev afvist ved kvindearrangementer, og når, som Gjedsted beskrev det, en ”gruppe religiøse rødstrømper [...] hujede og indigneret pakkede de hæklede lapper sammen” (’Hen ad vejen’, MM, 1975 nr. 5) og forlod en koncert med Shit & Chanel, fordi gruppen havde inviteret mænd op på scenen.

²⁶ Det er naturligvis svært at sige hvad der kom først, hønen eller ægget, men faktum er, at mange af de nye kvinderockbands der opstod i 1970'erne, blev dannet efter Shit & Chanels gennembrud, ligesom andelen af kvindelige deltagere på Vallekilstestevnet var steget markant efter Shit & Chanels deltagelse her i 1974 (jf. ’Shit & Chanel’, MM, 1977 nr. 5).

Den kvindepolitisk orienterede journalist Hanne Dam (1948-) lagde sig på samme kritiske linje, idet hun i sin pladeanmeldelse af gruppens første LP meget eksplisit angreb Shit & Chanels positionering:

Når man får en LP i hånden med sange skrevet og komponeret af piger, der alle synger og spiller alle instrumenter fra el-piano til violinmaskine, venter man sig automatisk et indhold, der dels er anderledes end de gængse beat(mands)tekster, dels er kvindebevidst. Men her lever Shit og Chanel tilsyneladende i total forvirring, hvilket er pladens virkelig svaghed. [...] Svagheden ligger i teksterne, der spænder fra det totalt ligegyldige til to meget smukke, kvindesolidariske sange (’Den Totale forvirring’, Berlingske Tidende, 30.05-1975).

For Dam var det vigtigt, at musikken rummede et budskab, en holdning, og når den kom fra et pigegruppe, måtte det naturligvis være et kvindesagligt budskab og en kvindepolitisk holdning. Alt andet var ’forvirrende’, ’ligegyldigt’ eller med andre ord illegitimt. Det samme var gruppens selvfremstilling på pladecoveret, mente Dam. Som vi så tidligere havde Shit & Chanel tydeligt lagt afstand til rollen som kommercielt (sex)objekt i den heteronome del af rockfeltet. De havde afvist at sælge sig selv sig på deres køn. Set fra Dams kvindepolitiske position var det imidlertid præcis det gruppen gjorde: ”Helt grotesk er pladecoveret. Gruppens fem medlemmer vamper den i minishorts, nedknappede bluser og bløde krøller. Er det virkelig nødvendigt at sælge en pige-plade på den måde?” (ibid.).

Shit & Chanel ’vamper den i minishorts....’. Coverbilledet fra gruppens første plade, ’Shit & Chanel’ (1976). Foto: Mogens Laier

Mens Dam kritiserede gruppen, fordi den ifølge hende ikke var kvindebevidst nok, blev dette forhold omvendt opvurderet hos de anmelderpositioner, der i højere grad vurderede musikken ’i og for-sig selv’.

Dét, at gruppen så tydeligt og vedvarende insisterede på ikke at give efter for hverken de kvindepolitiske eller de kommercielle kræfter, øgede med andre ord mængden af symbolsk kapital i den autonome og musikalsk orienterede del af feltet. Mange her mente i det hele taget, at Shit & Chanel formåede at balancere mellem det kvindesaglige og det rent musikalske; gruppen beviste, at det var muligt at forene musikerrollen med dét at være kvinde, uden at dette betød, at det kvindepolitiske kom til at stå i centrum:

Al sympati for kvindeggrupper og deres virksomhed ufortalt er Shit & Chanels store fortrin, at musikken for dem er det væsentlige. Det hindrer dem ikke i at tage kvindepolitiske ting op, men i en musikgruppe er det nu engang en gevinst, at musikken går forud for politikken ('Spændende piger', Ringkøbing Amts avis, dec. 1977).

Vi skal nu møde en af de grupper, der blev dannet efter Shit & Chanels gennembrud, og hvor i hvert fald ét af medlemmerne var inspireret af gruppen.

Søsterrock (1976-79)

Eva, Pia, Lotte, Bente, Pia, Marianne og Iben – baggrund og forudsætninger

Da Søsterrock blev dannet var gruppens medlemmer 21-30 år. Mindst fire var vokset op i eller i nærheden af København, og mit kildemateriale indikerer, at de fleste af medlemmerne havde rødder i arbejder- og middelklassen.²⁷ Lotte adskilte sig i nogen grad, hvad angår socioøkonomisk baggrund, idet hun snarere var ud af et borgerligt og kulturredikalt miljø.²⁸ Mindst fire af gruppens i alt syv medlemmer havde en studentereksamen.²⁹ Alle gruppens medlemmer havdeinden Søsterrocks dannelse i 1976 beskæftiget sig en del med musik, og størstedelen var allerede begyndt at spille da de var i 10-12 års alderen ('Søsterrock', MM 1978 nr. 2; EL-, PR-, PN-, LB-mailinterview 2012-13; MHC-interview 2012).³⁰ Størstedelen voksede op i hjem, hvor musikken spillede en vigtig rolle og der

var i et vist omfang tale om nedarvet musisk kapital.³¹ De fleste havde desuden erfaring med de musikgener, der var relateret til det rockmusikalske felt i midten af 1970'erne – herunder rock, jazz og folk – eller de besad almen musisk kapital, som kunne omveksles til 'rockkapital'. Flere af medlemmerne havde i nogen grad gjort sig gældende på rockfeltet inden Søsterrocks dannelse. Marianne havde eksempelvis spillet guitar og bas i en række pigegrupper i 1960'erne,³² mens Eva var begyndt som visesanger og i løbet af 1960'erne, især inspireret af Poul Henningsen, havde fattet interessere for politiske tekster. Tre af gruppens medlemmer – Bente, Pia R. og Marianne – studerede musik på universitet, mens en enkelt, Lotte, i 1978 begyndte at studere musikpædagogik på konservatoriet.³³

De fleste af medlemmerne besad en mængde relevant social kapital i den forstand, at de var en del af forskellige musikalske netværk, især via deres studier på Musikvidenskabeligt Institut, men i nogen grad også på baggrund af de musikalske kontakter, som de havde knyttet via de grupper de tidligere havde spillet i.

Søsterrock, januar 1978. Fra venstre, nederste række: Pia R., Pia N og Eva. Øverst fra venstre: Marianne, Lotte, Iben og Bente. Foto: Sys Fredens.

En musikalsk basisgruppe

I forhold til medlemernes baggrund er et – ud over de ovenfor nævnte – særligt vigtigt karakteristika, at

²⁷ Pia Rasmussen (voksede op hos bedsteforeldre): bedstefar landbrugskonsulent, bedstemor hjemmegående. Marianne: far matros, mor rengøring. Pia Nystrup: far mekaniker, mor hjemmegående/kontorassistent. Eva: far ufaglært arbejder, mor kontoruddannet/hjemmegående (Pia Ramussen (PR), Pia Nystrup (PN), Eva Langkow (EL)-mailinterview 2012-13; Marianne Hall Christensen (MHC)-interview 2012)

²⁸ Lotte: far bladtegner/filmproducent. Mor udd. tegner på tegne- og kunstindustriskolen for kvinder. Lotte gik på Bernadotteskolen i Hellerup og studerede i 1969-74 på Kunstakademiet. (Lotte Bering (LB)-mailinterview 2013).

²⁹ Pia N., Pia R., Marianne og Bente (PN-, PR-mailinterview 2012-13).

³⁰ Undtagelsen var Iben, der begyndte at spille som 18-årig.

³¹ Pia R.'s morbror, som hun voksede op sammen med, var jazzmusiker og øvede med sit jazzorkester hjemme. Pia N.'s far havde dyrket opera på hobbyplan hele sit liv. Mariannes mor var ikke som sådan musikalsk aktiv, men havde altid lyttet en del til musik. Eva havde musikalske forældre og hun var, fra hun var helt lille, blevet motiveret til at udfolde sig musikalsk (PR-, PN-, EL-mailinterview 2012-13; MHC-interview 2012).

³² The Cheetas, Queens samt Girls Group. En kort overgang spillede Marianne også i gruppen Ladybirds – hun sprang dog fra, før gruppen begyndte at optræde toplost.

³³ Eva var ufaglært (EL-mailinterview 2013). Jeg har ikke kendskab til Ibens uddannelsesmæssige baggrund.

Søsterrocks medlemmer var tilknyttet Rødstrømpebevægelsen samt Lesbisk Bevægelse. Disse sociale netværk var formentlig den vigtigste form for social kapital for gruppen som helhed, eftersom dét at spille i Søsterrock var tæt vævet sammen med medlemmernes tilknytning til kvindebevægelsen og hele den kvindepolitiske sag.

Dette kom til udtryk på flere forskellige planer i forhold til gruppens strategier, i første omgang på et helt grundlæggende, strukturelt plan: i sin måde at arbejde på havde Søsterrock inkorporeret Rødstrømpebevægelsens organisatoriske grundprincip, basisgruppeformen.³⁴ Altafgørende i denne sammenhæng var det, at Søsterrock udelukkende bestod af kvinder, som det udtryktes i et interview med gruppen i 1978: ”Vi kan bedre skabe de samme betingelser og den samme tryghed som i en basisgruppe, når vi kun er kvinder” (’Søsterrock’, MM 1978 nr. 2). Målet med basisgrupperne var ’bevidstgørelse’, og også det musikalske kollektiv som Søsterrock kan siges at have udgjort, fungerede som et forum for bevidstgørelse. Her var udgangspunktet de *musikalske* erfaringer den enkelte havde haft som kvindelig musiker i et mandsdomineret musikmiljø. Flere Søsterrock-medlemmer havde i den sammenhæng negative oplevelser med sig i bagagen. De havde oplevet at føle sig nedvurderet og diskrimineret og de havde samtidig haft svært ved at realisere sig selv som musikere i et miljø, der fungerede på mændenes præmisser. Et eksempel er Bentte, som inden hun kom med i Søsterrock havde spillet i den kønsblandede gruppe, Byens Drifter:

[...] det at være syngepige og stå med et par raslerne var alligevel ikke mig, og i den eneste kvindesang jeg skulle synge, fik jeg altid at vide, at der skulle mere *pik* på sangen... Så gik jeg ud af gruppen (ibid.).

Lotte havde i en årrække spillet en hel del koncerter med sit jazzorkester – Flotte Lottes Jazzorkester, hvor

³⁴ Basisgrupperne var Rødstrømpebevægelsens vigtigste organisationsprincip; her arbejdede man, i grupper på 4-8 kvinder, med at ’gøre det private politisk’, dvs. på baggrund af diskussioner af deltagernes liv og erfaringer som kvinde, at opnå forståelse for det ’kvindelige skaebnefællesskab’ – en indsigt og bevidstgørelse, som ideelt set skulle føre til kollektiv handling med henblik på at gøre op med undertrykkelsen af kvinder. Basisgrupperne bestod udelukkende af kvinder. Det var på et tidligt tidspunkt blevet besluttet, at mænd ikke kunne være en del af Rødstrømpebevægelsen – heller ikke selvom de sympatiserede med sagen. Denne separatistiske linje var ifølge bevægelsen nødvendig, fordi kvinder havde brug for et eget rum, der ikke, som resten af samfundet, var mandsdomineret. Fordi det i blandede forsamlinger oftest var mænd der dominerede, måtte kvinderne i et eget fællesskab skabe selvtillid og identitet omkring deres identitet som kvinder (Dahlerup 1998, bind 1: 212ff.).

hun var eneste pige. Men hun havde haft svært ved at finde sig til rette i miljøet; det var, som hun formulerede det, ”et udpræget mande-miljø – det med at gå på værtshus og finde damer til lun jazzmusik” (ibid.). Lotte kunne ikke fortsætte med at spille i dette miljø – hun følte hun bare blev et blikfang og hendes spil uvæsentligt (Jf. ’Systerrock mitt i kampen’, ukendt svensk avis, okt. 1977 (Diverse avisudklip mm. vedr. Søsterrock, udlånt af Pia Rasmussen)). Da hun begyndte at arbejde sammen med kvindelige musikere, i første omgang i musik- og teatergruppen Amazonegruppen, fandt hun imidlertid frem til sin rolle som musiker – og som kvinde:

Pludselig var det mig selv det drejede sig om, og jeg begyndte at finde ud af, at jeg var en elleranden, som oveni købet ville noget – ligesom de andre i gruppen. Det var også, som om jeg for første gang opdagede, at der findes andre kvinder i verden (’Søsterrock’, MM, 1978 nr. 2).

For Marianne havde det at spille sammen med andre kvinder, også fungeret som en vigtig erkendelsesproces: ”en masse ting [gik] op for mig – ting, som jeg aldrig havde kunnet finde ud af og bare havde fortrængt – ’noget, jeg ikke kunne klare’ eller ’ikke mit problem’” (ibid.).

For medlemmerne i Søsterrock havde det at spille sammen og udfolde sig musikalsk sammen med andre kvinder en særlig kvalitet, og på den måde var Søsterrock meget mere end et musikalsk projekt – det var et forum for personlig selvvirkning, en slags musikalsk basisgruppe, hvor der var plads til at ’være sig selv’, plads til udvikle sig som musiker og som kvinde.

Vi har brugt Søsterrock til at udvikle vores kvindepolitiske arbejde...

Det var tydeligt, at Søsterrock bekendte sig til de principper, der var gældende indenfor den feministiske modkultur, herunder den ’feministiske kunstneriske virksomhed’. Medlemmerne var en del af et større kvindepolitiske projekt, men havde – motiveret og tilskyndet af de musiske habitus- og kapitalformer, som de hver især besad – valgt, at den kvindekamp, de skulle kæmpe, skulle udkæmpes på det (rock)musikale plan. Som gruppen udtalte i 1979: ”Vi har brugt Søsterrock til at udvikle vores kvindepolitiske arbejde, og vi har gennem Søsterrock fået kvindepolitiske holdninger ud. Ud hvor disse holdninger ikke har været kendte” (’Kvindemusikken blomstrer’, Århus Folkeblad, 20.04-1979). For Søsterrock var musikken midlet til at nå målet: at formulere og udbrede det kvindepolitiske budskab. Men der var mere

i det end det. For det handlede samtidig om, som Lotte formulerede det, at ”erobre [...] alle de ting tilbage, som er blevet taget fra os i det kapitalistiske patriarkat” (’Søsterrock’, MM, 1978 nr. 2). Søsterrock havde en plan for, hvordan erobringens af det maskulint dominerede område, som (rock)musikken udgjorde, skulle foregå. I et oplæg til et seminar om kvindemusik i september 1977, skrev gruppen:

Den musik, vi hører i dag er fuldstændig mandsdomineret, det er mænd, der har lavet musik de sidste årtusinder....

Vi er jo ikke på en øde ø, så vi kan ikke undgå at blive præget af mandsmusikken [...] Så vi må tage stilling til den musik, der er mest af på markedet, nemlig mænds musik, bruge vores ører og finde ud af, hvad der siger os noget, og hvad der ikke gør.

Samtidig med dette må vi bygge et kvindemusikmiljø op. Jo mere vi spiller og snakker sammen og jo flere vi er, jo større muligheder er der for, at vi udtrykker os selv, og at andre kvinder bliver påvirket af en kvindemusik og ikke af en mandemusik. Derfor tror vi, det er meget vigtigt, at vi ikke giver efter for fristelsen til, så snart vi er blevet lidt dygtigere, at spille primært sammen med mænd, men i rene kvindegrupper, hvor vi arbejder sammen med vores musikkultur. Så er der mulighed for at tage det, vi synes er godt, fra mændenes musik – bruge det sammen og skabe noget nyt undervejs (ibid.).

Udgangspunktet for Søsterrocks musikalske kvindekamp var i første omgang en erkendelse og accept af, at det rockmusikalske område altid havde været og til stadighed var et mandsdomineret område. I erkendelsen af at det var meget svært at ændre på dette, at starte helt ’fra nul’, måtte kvindemusik nødvendigvis tage afsæt i ’mandemusikken’, om end med en kritisk tilgang hertil. Kampen skulle først og fremmest udkæmpes *af* og *i* musikalske kvindekollektiver, der tilsammen skulle stå for udviklingen og opbygningen af en egen, kvindelig musikkultur, hvor kvinder var i centrum. Såfremt man undervejs i processen fik akkumuleret og koncentreret sit indehavende af de rock-specificke kapitalformer – dvs. blev så ’professionel’ at man i principippet ville være i stand til hamle op og spille sammen med de mere erfарne mandslige musikere – var det imidlertid vigtigt, at man ikke gav efter for den fristelse, dette kunne være. Herved ville man nemlig i principippet underkaste sig den maskuline dominans i og med man implicit accepterede det sæt spilleregler, som mændene havde sat op for det rock-

musikalske område – og det var jo netop de regler, der skulle ændres og udfordres.

Målet var at etablere en slags *modposition* til de teknik-orienterede og præstationsfikserede mandslige musikere, der ifølge Søsterrock dominerede rocken: ”En af de ting, som virkelig adskiller kvindemusikken fra det mandslige musikliv, er, at vi ikke tænker i præstations- og konkurrencebaner. Det er tragisk, hvis man bruger sit instrument og sin kunnen til at udkonkurrere andre” (Lotte I: ’Søsterrock’, MM, 1978 nr. 2).

Det var altså ikke allerede eksisterende positioner i rockfeltet Søsterrock pejlede på; disse var jo netop kendetegnet og defineret ved ’mandslige værdier’: kraft, hurtighed, konkurrence etc. Man måtte starte forfra, man måtte etablere helt nye positioner i rockfeltet, som først og fremmest var kendetegnet og defineret ved, at de var *kvindelige*.

Først og fremmest kvinder

Søsterrock søgte altså at erobre rockfeltet og etablere en ny position her, dog ikke primært med udgangspunkt i den doxa, der var herskende i dette felt, men snarere med afsæt i de logikker og tankegange, som herskede indenfor den feministiske kunstneriske virksomhed, som var udsprunget af kvindebevægelsen. Det næste spørgsmål bliver, hvilke reelle muligheder Søsterrock havde i forhold til at påvirke rockfeltet med den ’feministiske doxa’, dvs. i hvilken grad de strategier som Søsterrock benyttede sig af, var legitime i rockfeltet.

Det er vigtigt at understrege, at selvom Søsterrock på mange måder var kvindebevægelsens band og selvom gruppens strategier et langt stykke ad vejen var defineret af denne tilknytning, så betød det ikke, at gruppen ikke også forholdt sig til den doxa og de spilleregler der herskede i det rockkulturelle felt. Eksempelvis bekendte Søsterrock sig jo i musikalsk henseende til ’jazzrocken’ – en musikalsk positionering i rockfeltet med stor legitimitet. Gruppen havde også inkorporeret en række af de elementer og principper, der var vigtige i forhold til at opnå accept og anerkendelse i 1970’ernes rockfelt: jazz-, latin- og blues-elementer. Hertil kommer, at gruppen bestod af forholdsvis kompetente og erfarte musikere, der et langt stykke hen ad vejen levede op til de adgangs krav der var gældende for rockfeltet. Lotte havde endda en solid baggrund i jazzmiljøet. Set fra dette perspektiv var Søsterrock altså en fuldt ud legitim aktør i rockfeltet, og det forhold at gruppen, ud over koncerterne i det kvindepolitiske miljø, optrådte på en række centrale spillesteder, er med til at styrke opfattelsen af, at Søsterrock positionerede sig i den auto-

nome del af rockfeltet. Det kan så diskuteres, hvorvidt Søsterrock skal rubriceres under den politiske eller musikalske trosretning, og her bliver min forskningslitteraturs opdeling i 'to trosretninger' lige lovlig firkantet som analyseredskab. Jeg mener i hvert fald ikke, at Søsterrocks positionering i rockfeltet er så entydig, at gruppen kan rubriceres som *enten-eller*. Gruppen havde godt nok helt tydeligt et (kvinde)politisk udgangspunkt, men den viste samtidig, at den forholdt sig til de 'spilleregler,' som især blev dyrket indenfor 'musik-for-musikkens-skyld trosretningen'. Hertil kommer, at det kan diskuteres, hvor vidt den 'feministiske modkultur' som Søsterrock i høj grad repræsenterede, bør knyttes an til den 'politisk orienterede trosretning' i rockfeltet, eller om denne modkultur snarere bør forstås som en ekstern 'udefrakommende' instans eller kraft som søgte at 'erobre' eller øve indflydelse på rockfeltet. Jeg hælder til denne sidste variant, hvor det ikke så meget handler om hvilken 'trosretning' Søsterrock bekendte sig til, men i højere grad om, at gruppen søgte at erobre det mandsdominerede område som rockfeltet udgjorde.³⁵ Spørger man en repræsentant for Søsterrock, så gruppens positionering i det kvindemusikalske landskab således ud:

I 1976 dannedes Søsterrock. Her var for første gang en kvindeguppe som både havde tilknytning til [kvinde]bevægelsen og som var et 'rigtigt' band. Søsterrock spillede en blanding af rock, beat og latin. Musikken var højt prioriteret, men ikke på bekostning af teksterne, de var kvindopolitiske. Teksterne og arbejdsformen i gruppen repræsenterede kvindebevægelsens holdninger og arbejdsmåder ('Kvindemusik i København', Modspil, 1982 nr. 18).

Citatet stammer fra en artikel skrevet af Pia(nist) i 1982 i hvilken hun kastede et tilbageblik på 1970'ernes kvindemusikalske miljø i København. Citatet italesætter flere af de karaktertræk ved gruppen, som jeg har beskrevet i det foregående; gruppen og dens medlemmer havde et ben solidt plantet i kvindebevægelsen, og bevægelsens logikker, praksisser osv. blev 'oversat' til en rockkulturel og rockmu-

sikalsk logik vha. den feministiske modkultur og principperne for feministisk kunstnerisk virksomhed. Dette indebar nødvendigvis, at det kvindesaglige gik *forud* for musikken; det vigtigste var ikke musikken, men den kvindepolitiske kamp, gruppen formulerede *gennem* musikken.

Det der gør citatet særlig interessant i denne sammenhæng er, at det – set fra den position Pia repræsenterede – var muligt at forstå sig selv som 'et rigtigt band', dvs. være 'serios' musiker og være kvindepolitisk på én gang. Det var netop dét, Søsterrock havde repræsenteret og praktiseret.

Men hvilket lys kaster mine kilder på denne 'fortælling', dvs. hvordan så feltets konsekrationer på Søsterrocks positionering? Var det reelt muligt at være spiller på den autonome banehalvdel i rockfeltet og samtidig fungere som talerør for den (kvinde)politiske sag, sådan som citatet giver udtryk for?

Her er der en række forhold, der fungerer som indikatorer på, at det ikke var en helt legitim positionering – i hvert fald ikke betragtet fra den del af rockfeltet, der orienterede sig imod musik-for-musikkens skyld-trosretningen, og det var trods alt her feltets vigtigste konsekrationer befandt sig, bl.a. i form af anmelderen Torben Bille. Det var således en forholdsvis kritisk Bille, der i marts 1978 i Politiken, under overskriften 'Bastant Søsterrock ikke uden charme' gav en anmeldelse af en koncert med gruppen. Efter han i indledningen havde slættet gruppens tilhørsforhold til Rødstrømpebevægelsen og Lesbisk Bevægelse fast, konstaterede han på den positive side, at der var tale om "en meget udadvendt gruppe med god publikumskontakt" og at Eva Langkow skrev melodier der trak "på de bedste pop-kvaliteter". På den negative side betonede Bille, at gruppen ikke rummede "de store instrumentalister" og at soloerne af og til blev til "en tåkrummende omgang pinlig ingenting". Mest sigende for anmeldelsen var det måske, at Bille undlod at kommentere på gruppens tekster – et forhold han ellers normalt lagde stor vægt på når han anmeldte.

Man kan vælge at se Billes ambivalente anmeldelse som udtryk for min forskningslitteraturs pointe, at de hhv. politisk og musikalsk orienterede positioner i rockfeltet havde svært ved at mødes – der var simpelthen konflikt mellem de to 'trosretninger'. I et lidt bredere perspektiv – hvor den ene tolkning ikke nødvendigvis udelukker den anden – kan Søsterrocks praksis og strategier forstås som udtryk for en delvis illegitim positionering i rockfeltet. Godt nok forholdt gruppen sig til en lang række af rockfeltets spilleregler, men i andre henseender viste gruppen tydeligt, at dens strategier var underlagt kvindebevægelsen og de

³⁵ Under alle omstændigheder minder forholdet én om, at felttegninger og analytiske begreber er konstruktioner, som kan komme til 'kort' i mødet med virkeligheden. Opdelingen i to musikalske 'trosretninger' er med andre ord et nyttigt udgangspunkt, men i mødet med empirien og andre analytiske begreber fremstår nogle positioneringer mere sammensatte end som så og hele billede bliver mere komplekst. Dette kan samtidig ses som indikator for, at det er muligt at nuancere og arbejde endnu mere med beskrivelsen og forståelsen af rockfeltets struktur i 1970'erne.

kvindepolitiske kræfter, hvilket betød, at gruppen ikke kunne opnå fuld legitimitet i den del af feltet, hvor Bille befandt sig. Det vigtigste i denne sammenhæng var det Bille ikke kommenterede på – teksterne. Hermed underkendte han nemlig implicit Søsterrocks positionering. Han valgte – formentlig bevidst – udelukkende at tage stilling til den musikalske position gruppen repræsenterede, og *ikke* den kvindepolitiske. Det betød på én side, at Søsterrock ikke kom til sin ret. Gruppen var jo netop defineret ved, at musikken og det kvindepolitiske var tæt vævet sammen, og teksterne spillede en afgørende rolle i denne sammenhæng. Når gruppen skulle bedømmes udelukkende på baggrund af musikalsk-aestetiske kriterier, betød det på en anden side, at gruppen stod forholdsvis svagt. Godt nok havde gruppen visse kvaliteter, men den levede ikke op til de krav, der eksisterede til musikalsk-teknisk kunnen i denne del af feltet.³⁶ Selvom han ikke var eksplisit herom, var det altså, betragtet fra den position Bille repræsenterede i rockfeltet, ikke muligt at være 'seriøs musiker' og kvindepolitisk på én gang.

Konklusioner: rock og søstersolidaritet – musikken som mål og middel i 1970erne

Shit & Chanel og Søsterrock gav hver især, både eksplisit og implicit, udtryk for, at de positionerede sig forskelligt i rockfeltet. Shit & Chanel viste meget entydigt, at de søgte mod den autonome del af rockfeltet og bekendte sig til 'musik-for musikkens skyld'-doktrinen. Gruppen viste desuden, at den havde en praktisk og intuitiv fornemmelse for feltets strukturer og spillets uformelle spilleregler og muligheder, især i forhold til køn. Ingen af medlemmerne i Shit & Chanel var tilknyttet kvindebevægelsen, men gruppen erkende gerne, at det et langt stykke ad vejen var kvindebevægelsen der havde banet vejen for, at gruppen havde kunnet opnå legitimitet i den autonome del af rockfeltet. Det var kvindebevægelsen der, bl.a. via den feministiske modkultur, havde gjort det muligt for kvinder at bevæge sig ud over de domæner, de hidtil havde fundet sig fastlåst i. Ikke desto mindre insisterede gruppen vedvarende på at være 'sig selv', uafhængig af kvindebevægelsen og den kvindepolitiske strømning, som den befandt sig midt i. Dette forhold vakte forvirring og modvilje på den kvinde- og kønspolitiske fløj, og gruppens praksis blev ved flere lejligheder kritiseret af positioner fra denne fløj.

³⁶ Uanset om dette så handlede om musikalske evner, dvs. medlemernes indehavende af rockkapital eller om det var et udtryk for en bevidst målsætning, jf. idelet om anti-professionalisme.

Til trods for Shit & Chanels ambivalente relation til kvindebevægelsen, fungerede gruppen formentlig som katalysator i forhold til udviklingen af den musikalske gren af den feministiske modkultur – en modkultur, som var relateret til kvindebevægelsen og var under udvikling nogenlunde samtidig med, at Shit & Chanel brød igennem i den autonome del af rockfeltet. Shit & Chanels funktion som rollemodeller, kædet sammen med den åbning til det musikalske område som den feministiske modkultur skabte, var antageligtvis en afgørende forudsætning i forhold til opblomstringen af en kvindemusikkultur i sidste halvdel af 1970'erne.

Søsterrock kan forstås som én af de kvindegupper, der blev dannet i kølvandet på dét, Shit & Chanel havde været med til at igangsætte. Gruppens medlemmer var tilknyttet Rødstrompebevægelsen og Lesbisk Bevægelse og de musikalske evner og forudsætninger, som medlemmerne hver især besad, fungerede først og fremmest som *redskaber* til at formulere et kvindepolitiske budskab. Søsterrock pejlede på rockfeltet, men deres udgangspunkt var den kvinde- og kønspolitiske lejr, og derfor udgjorde den feministiske modkultur for dem et naturligt forbindelsesled til rockfeltet.

Begge grupper havde en ambition om at etablere en ny *kvindelig musikerposition* i rockfeltet. Men hvor Shit & Chanel lagde tryk på *musiker*, lagde Søsterrock tryk på *kvindelig*. Selvom feltet var dynamisk og åbent for nye aktører, var det dog ikke alle positioneringer i feltet, der var lige legitime – i hvert fald ikke i den del af feltet hvor udgangspunktet var musik-for-musikkens-skyld-doktrinen, og det var overvejende den trosretning, der havde den vigtigste stemme i feltet. På et område hvor selve musikken blev betragtet som det vigtigste omdrejningspunkt, var der således kun i mindre grad plads til den position Søsterrock søgte at etablere, og gruppen forblev hovedsageligt 'kvindebevægelsens orkester'. I modsætning hertil lykkedes Shit & Chanel med at etablere en ny position i feltet – en *kvindelig musikerposition*. Dette kunne lade sigøre, fordi gruppen forholdt sig til de eksisterende vilkår i feltet, fordi medlemmerne havde den fornødne feltspecifikke kapital til at kunne gøre sig gældende i den nye autonome pol, og fordi de investerede målrettet.

I et bredere perspektiv illustrerer min undersøgelse, at der er forbindelse mellem et felt – i dette tilfælde rockfeltet – og det sociale rum det er en del af. Forbindelsen opstår idet en række 'ydre' faktorer og samfundsmæssige opbrud – her opbruddet i kønsrollemønstre – muliggør, at aktører kan bringe nye og alternative sammensætninger af habitus- og kapital-

former med sig ind i et felt, og på den måde skabe grobund for nye og alternative handlemuligheder og strategier i feltet. I dette tilfælde handlede det om, at kvindefrigørelsen og opbruddet ude omkring i samfundet havde inspireret og muliggjort nye tanker og attituder for kvinder, som kunne omsættes i rockfeltet og virke tilbage på samfundet igen. Med andre ord: dét kønsmæssige bevidsthedsskred, som var en del af kvindefrigørelsen, smittede af på rockfeltet, som på sin side åbnede op for, at aktører med *kvindelig* habitus kunne besætte positioner i den *autonome* del af rockfeltet. Såfremt de rette betingelser er til stede og såfremt aktørerne er vedholdende, kan de være med til omstrukturere feltet og muliggøre nye og alternative positioner. Begge disse dele var til stede, da en række kvinder i midten af 1970'erne begav sig ind i rockfeltet, og derved udvidedes kvinders mulighedsrum – det *kvindelige* spillerum – i rockfeltet.³⁷

Louise Rich

Cand. Mag. i historie og musikvidenskab,
projektmedarbejder, Danmarks Rockmuseum

Abstract

Women in Danish field of rock music 1974-79. Taking Bourdieu's concept of field as point of departure, this article examines two Danish female rock bands, which were part of women's breakthrough in rock music in the 1970's. On the basis of an account of the band member's background and musical dispositions (habitus and capital), the article investigates women's varied positionings in the male-dominated and (at that time) newly established 'field of rock music'. An important parameter for this study is the historical context of the 70's women's liberation movement, and the article discusses how the bands' more or less explicit interaction with the movement affected the degree of recognition in the field of rock.

³⁷ 1970'ernes udvikling på det rockmusikalske område står dog i stærk kontrast til en dansk undersøgelse fra 2011 (<http://www.jazzroom.dk/K%C3%B8nsbalancen%20-%20statusrapport.pdf> [14. sept. 2014]) der viser, at den rytmiske musikbranche i dagens Danmark er karakteriseret ved en særlig ulige vægtning i antallet af mænd og kvinder. 80% er mænd, og 20% er kvinder – en fordeling som ikke bare gør sig gældende blandt de aktive musikere på scenen, men også på de rytmiske musikudannelse og i branchen som helhed, hvor de fleste og mest prestigefyldte positioner hos fx pladeselskaber, anmelderkorpset, spilledsteder, festivaler etc., således er besat af mænd. Det nye mulighedsrum der opstod for kvinder på det rockkulturelle område i 1970erne i kælvandet på kvindefrigørelsen, revolutionerede altså ikke området på længere sigt.

Overall it is suggested that the awareness of gender issues that came from the liberation movement together with the establishment of a more autonomous field of rock, enabled female musicians to occupy positions with a high degree of prestige and thus 'expand' women's space of possibles in the field of rock.

Keywords

Bourdieu, Concept of field, Historical sociology, 1970's, Denmark, Womens liberation, Masculine Domination, Rock music, Female rock bands.

Referencer

- Bille, T. (red.) 1997. *Politikens Dansk Rock 1956-1997. Musikken, Grupperne, Solisterne, Historien*. København: Politikens Forlag.
- Bille, T. (red.) 2002. *Politikens Dansk Rock Leksikon 1956-2002*. København: Politikens Forlag.
- Bourdieu, P. 1993. The Field of Cultural Production, or: The Economic World Reversed. In *Contemporary Sociological Theory*, red. C. Calhoun et al, s. 290-305. Malden, MA., Oxford, Victoria: Blackwell.
- Bourdieu, P. 1996. *Homo Academicus*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposium.
- Bourdieu, P. 1997. Fanatiske musikskere: opkomst og udvikling – samtale med Cyril Huvé. In *Men hvem skabte skaberne? – interviews og forelesninger*, Bourdieu 1997. København: Akademisk Forlag [1978].
- Bourdieu, P. 2000. *Konstens regler: det litterära fältets uppkomst och struktur*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposium [1992].
- Bourdieu, P. 2007. *Den Maskuline Dominans*. København: Tiderne Skifter [1998].
- Bourdieu, P. 2010. *Distinction: A social critique of the judgement of taste*, London: Routledge [1979].
- Broady, D. 1991. *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författerskap och den historiska epistemologin*. Stockholm: HLS Förlag.
- Broady, D. (red.) 1998. *Kulturens fält: en antologi*. Göteborg: Daidalos.
- Callewert S. 1992. *Kultur, pædagogik og videnskab. Om Pierre Bourdieus habitusbegreb og praksisteori*. København: Akademisk forlag.
- Dahlerup, D. 1998. *Rødstrømperne – Den danske Rødstrømpebevægelses udvikling, mytænkning og gennemslag 1970-85*. (Bind I). København: Gyldendal.
- Esmark, K. 2005. Bourdieu og forholdet mellem sociologi og historie. In *Nyhedsbrev for Foreningen HEXIS*, Nr. 25. Sept. 2005, s. 7-11. www.hexitis.dk.
- Esmark, K. 2009. Sociologi i fortidens fremmede land: Bourdieu i det empiriske arbejde med historiske kilder. In *Refleksiv sociologi i praksis: Empiriske undersøgelser inspireret af Pierre Bourdieu*, red. O. Hammerslev, J. Arnholtz Hansen, I. Willig, s. 190-209. København: Hans Reitzels Forlag.
- Gorski, P. (red.) 2013. *Bourdieu and historical analysis*. North Carolina, USA: Duke University Press.
- Gudmundsson, G. 2013. Rock og pop som kulturelt felt i Danmark 1955-1975. In *Rock i Danmark. Studier i populærmusik fra 1950'erne til årtusindeskiftet*, red. M. Michelsen, s. 429-476. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Hansen A. og C. Hansen 2003. Autenticitet og standardisering: om betingelserne for identitetskonstruktion i den danske rocksfære. *Tidsskriftet Grus* nr. 69, Årg. 24, s. 41-69.

- Ihlemann L. og Michelsen M. 2004. Drømmen om at være et med sig selv og tiden. In *1968 dengang og nu*, red. M. Andersen M., N. Olsen, s. 113-138. København: Museum Tusculanums Forlag.
- Kirkegaard, A. 2005. 'Det driver af danskhed' Er der en dansk tone i populærmusikken? In *Musik og danskhed. Fem faglige bidrag til debatten om nationalitet*, red. J.H. Koudal, s. 75-99. København: C.A. Reitzels Forlag.
- Kvale, S. og S. Brinkmann 2008: *Interview – Introduktion til et håndværk*. 2. udg. København: Hans Reitzels forlag.
- Larsen, C. R. 2013. Man kan ikke både have noget på hjerte – og kunne læse noder. Om rock, musikere og musikerfaget 1953-70. In *Rock i Danmark. Studier i populærmusik fra 1950'erne til årtusindeskiftet*, red. M. Michelsen, s. 91-128. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Larsen, K. 2012. Opbrud i medicinen fra 1750-1850: Om positioner, kampe, videnskab og praksis i et medicinsk felt. *Praktiske Grunde. Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab*, nr. 1, 2012. www.hexit.dk.
- Lindberg, U., G. Gudmundsson, M. Michelsen, H. Weisethaunet 2000. *Amusers, Bruisers & Cool-Headed Cruisers: The Fields of Anglo-Saxon and Nordic Rock Criticism*. Århus: self published.
- Lorentzen, J. og W. Mühleisen (red.) 2006. *Kjønnsforskning. En grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Michelsen, M. 2001. 'Rytisk musik' mellem høj og lav. In *Musik og forskning*, nr. 26, 2001, s. 61-81.
- Michelsen, M. 2004. Histories and Complexities: Popular Music History Writing and Danish Rock. In *Popular Music History*, nr. 1/1, s. 19-39.
- Michelsen, M. 2007. Rockmusikkens kulturelle legitimering. In *magasinet Humaniora*, årg. 22, nr. 1, s. 4-7.
- Michelsen, M. 2013: "Hver eneste gang en ungdom..." Rock'n'roll og ungdom i 1950'ernes danske underholdningsmusik, In *Rock i Danmark. Studier i populærmusik fra 1950'erne til årtusindeskiftet*, red. M. Michelsen, s. 33-90. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Nielsen, E. og P. R Nielsen 2001. Musik, medier og Ungdomskultur. In *Dansk Mediehistorie 1960-1995* (Bind 3), red. K. B. Jensen, s. 61-96. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Prieur, A. og C. Sestoft (red.) 2006. *Pierre Bourdieu. En introduktion*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Rich, L. 2013: *Det kvindelige spillerum – fra 'pigepigtråd til 'kvinderock'* (kvinder i dansk rock 1964-1979), Uppubliceret speciale, Roskilde Universitet, Institut for Kultur og Identitet. <http://rular.ruc.dk/handle/1800/10583>
- Scott, J. W. 1986. Gender: A Useful Category of Historical Analysis. In *American Historical Review*, årg. 91, nr. 5, s. 1053-1075.
- Sestoft, C. 2008. Vejen til kunstnerisk innovation. Jan Sonnergaards positionering i det litterære felt. *Praktiske grunde. Nordisk tidsskrift for kultur- og samfudsvidenskab*, nr. 1, 2008, s. 101-107. Tema: Kunsten at blive kunstner. www.hexit.dk.
- Steinmetz, G. 2011. Bourdieu, Historicity, and Historical Sociology. In *Cultural Sociology*, nr. 5, 2011, s. 45-66.
- Kildemateriale**
- Skriftilige kilder/trykt materiale**
- Dengsø, B. ca. 1981: Præsentation af mig, uddannelse, spillegrupper. In 'Rytisk kvindemusik', fsk-0701, 12 bidrag samlet i mappe af KVINFOs bibliotek.
- Kjær, H. og J. Olsen 1978. *Lad kvindemusikken blomstre*. Upubliceret speciale fra Musikvidenskab, Århus Universitet.
- Linnet, A. 1999. *Hvor kommer drømmene fra?* København: Rosinante
- Linnet, A. 2012. *Testamentet*. København: People's Press.
- Rasmussen, B. og B. Dengsø 1982. *Når kvinder elsker at spille*. Uppubliceret speciale fra Musikvidenskab, Århus Universitet.
- Rasmussen, P. 1982. Kvindemusik i København. In *Modspil* 1982, nr. 18, s. 4-10.
- Aviser og blade**
- Basunen*
Berlingske Tidende
BT
Demokraten
Information
MM
Politiken
Ringkøbing Amts avis
Århus Stiftstidende
Århus Folkeblad
- Andet**
- Folder udgivet ifm. International Kvindemusikfestival 1978. Århus: Statsbiblioteket, Kvindehistorisk samling.
- Diverse avisudklip, koncertannonceringer, koncertlister mv. vedr. Søsterrock, venligst udlånt af Pia Rasmussen.
- Radio og TV**
- Husker du... Kvindernes stemmer*. Danmark: DR2, 23. marts 2008. 58 min. Tilrettelæggelse: N. Westh.
- Reportage fra Kvindefestival i Fælledparken 1977*. Danmark: DR-radio, 28. August 1977. 14:37 min. Reporter: L. Vedel.
- Fra Toplos til Rocksøster*. Kapitel 17 af 'Rockens Danmarkshistorie' 51:04 min. (programserie i 40 kapitler). Danmark: DR-radio, 1996. Tilrettelæggelse: J.J. Gjedsted og B. G. Jensen.
- Interviews:**
- Personlige interviews:
- Christensen, Marianne Hall ('MHC') Søsterrock, 2012. Interviewet af Louise Rich [mp3 fil]. Varighed: 58 min. København 20.06-2012.
- Mailinterviews:
- (Alle foretaget af Louise Rich)
- Pia Rasmussen (PR), december 2012.
- (Char)Lotte Bering (LB), Søsterrock, januar 2013.
- Pia Nyrop (PN), Søsterrock, januar 2013.
- Eva Langkow (EL), januar 2013
- Musik; CD, LP, lydfiler**
- Diverse grupper og artister 1978: *Bara Brudar* [LP], Silence SRS 4651.
- Diverse grupper og artister: *Kvindenostalgi - Demos Remix 2009* [CD] (genudgivelse af pladerne: *Kvinder i Danmark* (Demos 1973), *Kvindeballeade* (Demos 1977), *International Kvindemusikfestival 1978* (Demos 1978)).
- Diverse live-optagelser med Søsterrock [MP3-filer], venligst stillet til rådighed af Pia Rasmussen.
- Shit & Chalou 2012. *Shit & Chalou 1974-1982* [CD] Sony Music (indeholder pladerne: *Shit & Chanel* [1976], *Shit & Chanel No5* [1977], *Tak for sidst* [1978], *Dagen har så mange farver* [1979] samt *Rariteter*).

Ambitiøst projekt om en praxeologisk sygeplejevidenskab

Anmeldelse af Kirsten Beedholm

Karin Anna Petersen og Staf Callewaert:
Praxeologisk sygeplejevidenskab – hvad er det? En diskussion med det subjektivistiske og det objektivistiske alternativ. Forlaget Hexis, 2013. 276 sider.

Bogen *Praxeologisk sygeplejevidenskab – hvad er det?* er resultatet af et mangeårigt og frugtbart samarbejde mellem professor emeritus Staf Callewaert og professor Karin Anna Petersen.

Bogens hensigt er at beskrive – og argumentere for – en fremtidig sygeplejevidenskab med inspiration fra Pierre Bourdieus praxeologi. I lighed med Bourdieu's sondring mellem tre forskellige former for viden: skabelig viden, den fænomenologiske, den praxeologiske og den objektivistiske, søger Petersen og Callewaert at etablere en praxeologisk sygeplejevidens-

skab mellem på den ene side en fænomenologisk sygeplejevidenskab og på den anden side det, de kalder en medicinsk eller objektivistisk sygeplejevidenskab. Til forskel fra Bourdieu's brug af begrebet praxeologi, anvender Petersen og Callewaert her begrebet om både beskrivende og handlingsanvisende teoriudvikling – det forfatterne kalder henholdsvis videnskab *om* og *for* sygepleje.

Petersen og Callewaert har igennem mange år samarbejdet om at introducere Bourdieu i flere nordiske miljøer inden for sygepleje og pædagogik. Med afsæt i bl.a. Bourdieu har de begge gjort en stor indsats for dels at holde en debat om sygeplejevidenskabens videnskabsteoretiske grundlag og udvikling levende; dels at initiere og vejlede forskningsprojekter i Danmark, Sverige og Norge om sygeplejepraksis og sygeplejevidenskab. Denne bog fremstår som resultatet af disse mange års samarbejde. Men den er mere end det. Med denne bog har de taget skridtet til at levere en samlet argumentation for og bud på en praxeologisk sygeplejevidenskab baseret på dybtgående indsigt i Bourdieus videnskabelige arbejder.

Forfatterne stiller store krav til deres læseres kendskab til filosofiske og sociologiske klassikere. Der går detaljeret til værks, og der udfoldes stor analytisk indsigt i de filosofiske klassikere. Det er både bogens styrke og svaghed. Styrke fordi bogen netop rummer nogle interessante og detaljerede analyser. Bagsiden af dette er imidlertid, at den røde tråd og pointerne i forhold til sygeplejevidenskab af og til fortørner sig. Eksempelvis i kapitel 1 ”Undersøgelsens spørgsmål: Praxeologi eller fænomenologi som sygeplejevidenskabens videnskabsteori?” Det bliver ikke rigtigt klart, hvad der ligger i undersøgelsens spørgsmål, og hvad svaret på det er. Det fortaber sig i en diskussion om Bourdieus habitusbegreb. Det bliver således op til læseren selv af skabe den røde tråd og at overføre diskussionens hovedpointer til betydningen for sygeplejevidenskab. Bogens i alt 12 kapitler er ikke skrevet med henblik på at skabe en fremadskridende argumentation og udgør ikke tilsammen en klar

struktur. Snarere fremstår bogen som en kalejdoskopisk rejse gennem en række centrale erkendelsesmæssige grundproblemer, som gennemspilles i med- og modspil med filosofiske, sociologiske og sygeplejevidenskabelige tekster.

Det er forfriskende og inspirerende at læse analyser af sygeplejevidenskabelige spørgsmål som i den grad går ind i og bag om de filosofiske forlæg og diskuterer centrale ontologiske og epistemologiske spørgsmål. Det sker specielt i et af bogens mest spændende kapitler, der skrives i dialog med Kari Martinsens fænomenologiske omsorgsteori. Her trækkes interessante pointer frem og stilles gode spørgsmål, som sjældent forekommer i sygeplejefaglige og sygeplejevidenskabelige tekster: eksempelvis implikationerne af ”den enorme patos i forsvaret af det menneskelige mod videnskaben” som findes i Martinsens tekster (s. 163), og spørgsmålet om, hvorvidt det, der sker i fænomenologisk filosofi ”snarere har været en systematisk befæstning af livsverdnens erfaring, som tilgang til i første person, i hverdagssprog, uden objektivering, end det har været en reduktion, en måde at sætte alt andet end den erfaring af sagen selv, af dets væsen i parentes.” (s. 164). Det er med andre ord interessant, når forfatterne indgår i en respektfuld diskussion med deres forlæg som tilfældet er med Martinsen, skønt den lange diskussion med Martinsen har til formål at begrunde valget af en bourdieusk praxeologi som videnskabsteori for en sygeplejeforskning. Dette sker primært med begrundelse i nødvendigheden af at forskeren foretager et ’dobbelt brud’, sådan som Bourdieu beskriver det. ’Det dobbelte brud’ beskrives med forskellige variationer i flere af bogens kapitler, og udgør også i dette kapitel en af de alvorligste indvendinger mod Kari Martinsens forfatterskab.

Udover bogens hovedformål – at beskrive en praxeologisk sygeplejevidenskab – har Petersen og Callewaert meget på hjertet. Det gælder ikke mindst i forhold til sygepleje og sygeplejevidenskab, hvor de gennemgående indtager en kritisk, normativ tilgang.

Det havde været interessant, hvis Petersen og Callewaert havde ofret den sygeplejevidenskabelig tradition lige så stor analytisk og eksplikativ opmærksomhed, som den de viser de filosofiske og sociologiske klassikere. Bogen er mest interessant der, hvor Petersen og Callewaert udfolder de ’rene filosofiske analyser’ – f.eks. i kapitel VII med overskriften ”Dan Zahavi, Merleau-Ponty og Bourdieu: vejen ud af modsætningen kvantitativ-kvalitativ gennem det dobbelte brud”. I kapitlet argumenteres der i tæt dialog med de fænomenologiske sværvægtene for, at den sociale virkelighed ikke kan beskrives og forklares udelukkende med den forklaring om virkeligheden, som aktørerne selv kommer med. Den praxeologiske viden skab har ikke som mål at gengive oplevelsen af den sociale virkelighed i sin egen ret, men at objektivere oplevelsen af den sociale verden gennem et dobbelt brud. Forskeren må rekonstruere aktørernes konstruktioner. Kapitlet rummer skarpe iagttagelser og præcise formuleringer som for eksempel denne, som jeg forelskede mig i, fordi den i én og samme sætning og meget præcist indfanger en vigtig kompleksitet i Bourdieus tænkning:

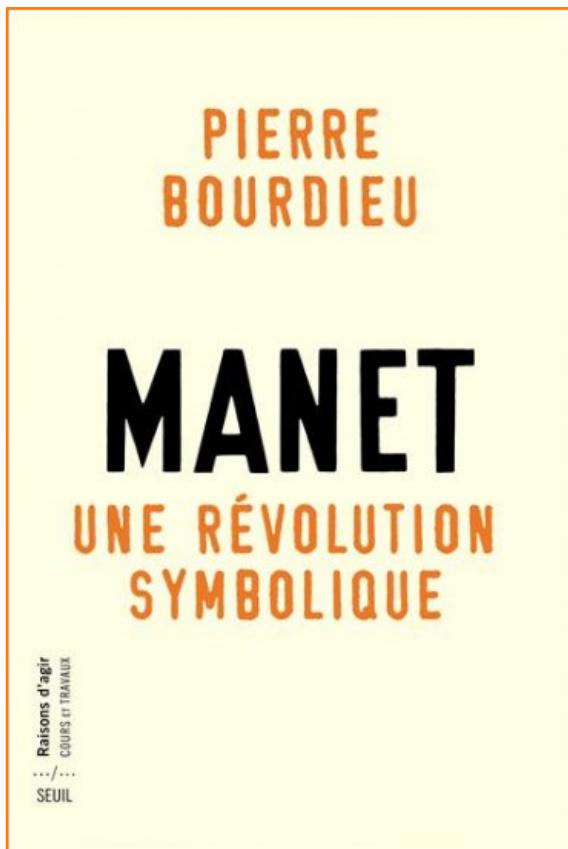
Men det vigtige ved Bourdieus begreb om den praktiske sans er, at den har en slags ejendommelig ufejlbartighed inden for den fremherskende socio-kulturelle ramme, under hvilken den er produceret, men på ingen måde repræsenterer den objektive sandhed om denne praktik. (s. 70).

Citatet refererer til et af kapitlets hovedpointer, nemlig nødvendigheden af ’det dobbelte brud’ og bevidstheden om 1., 2., 3. perspektiver.

Med denne ambition om at levere en samlet argumentation for og bud på en praxeologisk sygeplejevidenskab har Karin Anna Petersen og Staf Callewaert endnu engang givet bolden op for en debat om sygeplejevidenskabens grundlag og udvikling.

Manet som selvportræt

Anmeldelse af Carsten Sestoft

Pierre Bourdieu: *Manet, une révolution symbolique. Cours au Collège de France (1998-2000) suivis d'un manuscrit inachevé de Pierre et Marie-Claire Bourdieu*. Seuil & Raisons d'agir, 2013, 775 sider.

I dette andet bind udskrifter af Bourdieus forelæsninger ved Collège de France fra årene 1998-2000 behandler han den symbolske revolution, som maleren Édouard Manet iværksatte inden for fransk maleri i det nittende århundrede. Selve bogen er endnu længere og mere sammensat end bindet om staten (anmeldt i *Praktiske Grunde*, nr. 1, 2012). Måske er det, fordi min læsning har strakt sig over for lang tid, men forelæsningerne forekommer også i sig selv at være ret

uklart strukturerede – bl.a. fordi Bourdieu ustandselig vælter sine egne planer ved at bruge meget mere end den planlagte tid på indledninger – og have usædvanligt mange digressioner, anekdoter, svar til publikum og stikpiller til diverse samtidige. Begge slags forsinkelser er for så vidt interessante i sig selv, men tenderer mod at gøre de overordnede pointer utydelige.

Udover forelæsningerne, udgivernes forord, to efterskrifter af historikeren Christophe Charle og litteraturkritikeren Pascale Casanova, diverse indeks, reproduktioner af 42 malerier og et par sider Bourdieu-håndskrift indeholder bogen et ufærdigt manuskript fra slutningen af 1980erne af Bourdieu og hans kone Marie-Claire. Planen var tilsyneladende, at analysen af Manet og hans symbolske revolution skulle have været en del af Bourdieus bog om det litterære felt, *Les Règles de l'art*, som udkom i 1992. Det havde da også været oplagt i den forstand, at Manet revolutionerede maleriet i Frankrig på en endnu mere gennemgribende måde end Flaubert gjorde det for romanen – og med en aldersforsk på kun 11 år virkede de under den samme overordnede historie præget af bl.a. revolutionen i 1848 og det andet kejserdømme. Faktisk er det lidt ærgerligt, at det ikke lykkedes, for nogle af særhederne ved Manets maleri synes at minde om dem i Flauberts romaner af strukturelle grunde – nemlig fordi de begge var kapitalstærke outsidere, som udfordrede de gældende normer og former i deres respektive kunststarter med en særegenerealiserende realisme til følge.

Grunden til at manuskriptet ikke kom til at indgå i *Les Règles de l'art* synes at være, at Bourdieus Manet-projekt var for ambitøst til at kunne afsluttes inden for den ønskede tidshorisont. Tvivlen om muligheden for at fuldføre projektet nager ham fortsat i den første forelæsning i år 2000 – efter et helt år med Manet-forelæsninger: ”Det er måske lidt bizart at sige sådan noget, men efterhånden som min viden om både Manets værker og deres historiske kontekst vokser – dvs. om socialhistorien og historien om det kunstneriske felt – forekommer det mig tiltagende svært sige noget, der på én gang er nødvendigt og nyt om det emne, som jeg har været så uforsigtig at vælge.” (s.259) Han

har med andre ord atter en gang bevæget sig ud i et af disse absurd omfattende projekter, hvor han ikke alene skal rekonstruere en kompliceret historisk kontekst, men også beherske hele Manet-litteraturen, som formentlig er enorm. Det var nogenlunde det samme, han gjorde i forsøget på at rekonstruere Flauberts ”synspunkt”.

Tvivlen om det mulige i projektet synes også at få ham til at skifte retning af og til, men at kortlægge disse skift ville kræve et decideret filologisk studium af forelæsningssteksterne, som jeg ikke har orket i denne sammenhæng. Umiddelbart forekommer det mig mest sandsynligt, at forelæsningerne simpelthen bare *er* usammenhængende.

Det begynder ellers godt, kunne man sige, idet han i den første forelæsning gør to ting: Dels skitserer han kort nogle af alle de kontekster, han vil indskrive Manet i: det akademiske maleri i Manets samtid, konstruktionen af den moderne kunst gennem Manets symbolske revolution, debatten om moderne kunst og samtidskunst i 1990ernes Frankrig og en mængde andet. Dels viser han Manets tidlige maleri *Frokost i det grønne* og forsøger ud fra billedet at vise den virkning, det havde i eller på Manets samtid, det vil sige, hvilke træk ved billedet, som forekom chokerende og ubegribelige for folk, hvis forståelse af kunst var formet af det akademiske system.

Dette akademiske system bestod i korthed af to statsinstitutioner, dels Ecole des beaux-arts (’kunstakademiet’), som producerede producenterne, og den årlige officielle salon, som indviede (eller konsekredede) de officielt udvalgte værker som kunstværker. En af de ting, som Bourdieu i nogen grad synes at ændre opfattelse af, er netop denne statslige kunstinstitution; eller også er det mere en fremstillingsstrategi, hvor han først lægger vægt på en ting og derpå på det modsatte. I hvert fald skildrer han det første år kunstinstitutionen som dannelsen af et korps, der i weberianske termer kan forstås som en art kirke med monopol på den legitime håndtering af kunstgoder (s. 168). Og det er dette statslige korps, dets monopol og dets ’akademiske øje’, dvs. socialiserede evne til at vurdere og kreere kunstværker i overensstemmelse med den officielle norm, som Manet bryder med i sine værker. Dermed bidrager han til eller skaber den symbolske revolution, som består i at ændre måderne at kreere og vurdere kunst på og i at forandre selve troen på, hvad der er og kan være kunst. Og derved opstår et kunstnerisk felt: ”lidt efter lidt erstattes legitimetsmonopolet med en kamp om legitimitet mellem folk, som er lige legitime og ikke har andre garantier for deres legitimitet end sig selv – og netop dét er et felt.” (s. 169) Senere i fremstillingen lægger

Bourdieu imidlertid mere vægt på, hvor mange sprækker og uenigheder og interne forskelle der var i dette korps af kunstnere og institutioner med statsmonopol, ganske som der også er i en kirke: Monopolet var ikke monolitisk, selv om det kunne lyde sådan i første omgang.

Ikke desto mindre er det muligt – siger Bourdieu med henvisning til Geraldine Pelles – at det var eksistensen af dette statslige kunstmonopol, som gjorde, at den symbolske revolution, som skabte det moderne kunstfelt, netop fandt sted i Frankrig, som havde været det førende kunstcentrum i Europa i omkring to hundrede år. Der var simpelthen noget at lave revolution imod. I England, hvor kunstsmagen var mindre statsligt centraliseret og mere bestemt af mæcener og et egentligt marked, ville en symbolsk revolution af samme art være vanskeligere at forestille sig. På et marked bliver selv det kvalificeret mærkværdige oftest bare ignoreret eller indgår i en subkultur, hvor det ingen betydning har for majoritetskulturen.

Metodisk adskiller Bourdieus projekt sig i principippet ikke fra det, han havde forfulgt gennem flere årtier: Det handler om at forbinde en praksisteori (den dispositionelle handlingsteori) med en teori om felter struktureret af relationer mellem positioner defineret af kapital i en ”genetisk strukturalisme”. Det interessante er den måde, dette projekt specificeres på i forhold til et specifikt felt (malerkunst) i en bestemt periode (det nittende århundrede og den efterfølgende receptionshistorie).

Hvad vil det sige at forstå malerkunst som en praksis? Først må man ifølge Bourdieu bryde med den skolastiske eller intellektualistiske forståelse af de værker, som en malerpraksis producerer. En sådan forståelse ser værket (*opus operatum*) som et produkt af kunstnerens intention, som fortolkeren har til opgave at afkode og rekonstruere kilderne og inspirationen til: Kunstværket forstås i realiteten som udførelsen af en idé inspireret af diverse kilder i form af tidlige kunstværker. Bourdieu erstatter inspiration og idé med disposition og positionering, idet kunstneren er socialiseret, både i familien og inden for den specifikke aktivitet, som er tilegnet som en inkorporeret kunn. Dette disponerer kunstneren for at positionere sig på en bestemt måde i korpset eller feltet – her forstået på den måde, at Manet kom fra en velhavende og dannet embedsmandsfamilie med stor social kapital, som inkluderede relationer til politisk progressive folk, han var oplært efter alle kunstens regler i den lidt marginale salonkunstner Coutures atelier, og han havde et omfattende førstehåndskendskab til kunsthistorien fra rejser i Europa. Resultatet var en på én gang oprørsk og konform (han brød aldrig med sin

borgerlige familie) elegantier med en stor specifik kapital, og han udfordrede den officielle salonkunst ikke ved at udføre ideer, men ved at skabe en art parodier, som forholdt sig til den officielle kunsts formater, genrer og teknikker med alt det, han havde ”i øjet og i hænderne” frem for i bevidstheden. I sidste ende gik hans maleri videre end parodien ved at gøre maleriet til komposition af todimensionelle flader frem for komposition i salonmaleriets betydning som repræsentation af vigtige mytologiske og historiske – dvs. socialt distancerede – emner i en art malede teaterscener.

Dette er en radikalt forkortet fremstilling af Bourdieus pointe, som han som sagt selv fremstiller ved at indlede forelæsningsrækken med for det første at rekonstruere det chok, som Manets tidlige *Frokost i det grønne* (1863) med sit motiv (nøgen kvinde sammen med samtidige mænd), format (et lærred i et meget stort format, som ellers var reserveret for officielt historiemaleri) og teknik (brud med perspektivet, frontalt lys, summarisk malede flader) var for en samtid, som var vant til salonkunsten. For det andet forsøger han en rekonstruktion af, hvordan man kunne forestille sig at Manet var gået frem i praksis (hans *modus operandi*), da han malede dette billede – det vil sige forsøger at vise, hvordan tilblivelsen er en proces i tid, hvor Manet i praksis maler et motiv på et lærred og udfylder forgrund og baggrund successivt – og derigennem forholder sig til det akademiske maleri i en praksis, som ikke er udførelsen af en idé eller intention, men resultatet af skemaer, fx en kapital af inkorporerede motiver fra kunstens historie, som sidder i hånden og øjet. En sådan rekonstruktion af processen er et dristigt forehavende, som Bourdieu også talrige gange understreger sin utilfredshed med og flovhed over. Vanskeligheden består i, at der som regel ingen kilder findes til etaperne i en sådan skabelsesproces, men selve øvelsen er ligesom rekonstruktionen af chokket en god måde at gøre forskellen på Bourdieus ”genetiske æstetik baseret på en realistisk opfattelse af praksis” (s. 103) og en skolastisk intentionalitetstænkning synlig på: Øvelsen gør det synligt, at Manet ”kunne have gjort noget andet” (s. 121) undervejs i billedets tilblivelse, hvilket understreger, at det færdige værk ikke er så absolut og autonomt, som den skolastiske fortolker netop *gør* det til.

Hvad angår Bourdieus tænkning i feltbegrebet, tilskriver han Manet en afgørende plads i kunstfeltets historie på samme måde, som han gjorde med Flaubert for det litterære felts vedkommende. På sin vis forholdt de sig til homologe felter, men hvor Bourdieu giver Flaubert (og Baudelaire) æren for at have etab-

leret en antiøkonomisk autonom position på det litterære felt i modstand mod feltets økonomisk dominerende (boulevardteatret og foljetonromanen) og dets dominerede ”sociale kunst” (den sociale og realistiske roman), får Manet æren af at etablere et felt i det hele taget; det sker i en dobbelt modstand mod dels korpsset af de akademiske salonkunstnere og dels de nye realister som Courbet og Théodore Rousseau. Det er måske vanskeligheden ved at få disse to forskellige måder at rekonstruere romanens og maleriets socialhistorier, som forhindrede Bourdieu i at inkorporere sine Manet-studier i *Les Règles de l'art*. For man kunne godt vende det om og se Manet på linje med Flaubert som den, der opfinder en antiøkonomisk autonom position på malerkunstens felt, hvor det ”specifikt maleriske” (former og farver i to dimensioner) kan selvstændiggøres. Og man kunne også godt se Flaubert som den, der på linje med Manet skabte et litterært felt mod den statssanktionerede litterære konserватisme hos Académie française, hvis 40 såkaldte ’udødelige’ siden 1635 havde fastholdt et genresystem fra oldtiden uden plads til romanen, som ikke fandtes på Aristoteles’ tid. (Det var først i slutningen af det nittende århundrede, at Académie française optog sit første primært romanskrevende medlem.) Tilsvarende kunne man sige, at Baudelaire var den digter, der ligesom Manet sprængte den poetiske statskunst indefra ved at underminere den franske klassiks konventionelle sammenhænge mellem former og motiver, herunder selve dens poetiske fundament i form af alexandrineren, det særlige todelte tolvfodsvers, som al seriøs fransk poesi – foruden tragedier og epos – havde været skrevet på i nogle århundreder. Forskellen på de to synspunkter, som Bourdieu anlægger på Manet og Flaubert, synes at angå om fokus er på autonomiproblematikken i forhold til kunstens statslige institutioner eller i forhold til markedet.

Det er dog klart nok, at Bourdieus vægtning i de to tilfælde ikke er tilfældig: De statslige og officielle institutioner var mindre vigtige for litteraturens og især romanens vedkommende end for malerkunstens, som både havde den officielle produktion af producenterne i Ecole des beaux-arts og den officielle produktion af værdien af værkerne i den årlige Salon. Omvendt synes henvendelsen til markedet inden for malerkunsten snarere at virke frigørende end heteronom, som tilfældet synes at være for litteraturens vedkommende: Kunstnersammenslutninger, der også som en bivirkning fremmede fælles uakademiske æstetikker, sightede først og fremmest mod at sælge malerier udenom salonen, og et af de store skift i løbet af det nittende århundrede var statens aftagende rolle som indkøber af den officielle kunst (de meget store

historisk-mytologiske lærreder), mens borgerskabet i stigende grad købte malerier af mindre størrelse til dagligstuen, typisk med landskabsmotiver. Efter-spørgslen efter en anden og bogstavelig talt mindre billedkunst bidrog således til at underminere den akademiske kunst.

Det er lidt uklart for mig, om dette skift fra markedet til staten som skurk i Bourdieus fortælling er del af et større skift i polemisk kontekst. Måske er det, som Christophe Charle skriver i sit efterord, også Bourdieus reaktion på den fornyede interesse og måske ligefrem rehabilitering af den akademiske kunst, som fandt sted med åbningen af Musée d'Orsay i 1986, dvs. på den tid, Bourdieu begyndte at arbejde med Manet (hans først publikationer om Manet er fra 1987).

Der er talrige andre dimensioner i Bourdieus analyse af den historiske kontekst. Han analyserer blandt andre ting feltet af kritikere i 1863 omkring Manets gennembrud, herunder forfatternes rolle som fødselshjælpere for billedkunstnerne i den forstand, at de hjalp med at formulere æstetikker og gennem overførsel af symbolsk kapital, fx Baudelaire eller for Manets vedkommende, Mallarmé, hvis tekst om Manet udlegges over flere forelæsninger. Bourdieu studerer ændringer i den sociale morfologi, dvs. ændringerne i antallet af uddannede, som skabte et publikum af bohemer (noget som Christophe Charle i øvrigt anfægter i sit efterord) og et overskud af malere, som måtte finde andre afsætningskanaler end salonen; samt nogle tekniske opfindelser som litografiet og malingtuben, som faciliterede udendørsmaleriet.

Polemiske kontekster er der i øvrigt som altid i rigt mål hos Bourdieu, som jo ikke for ingenting henviste til den "fornuftens polemik", der ifølge Bachelard var en væsentlig drivkraft i videnskabens fremskridt i erkendelse. Bourdieu polemiserer således mod kunsthistorikeres helliggørelse af kunsten i almindelighed, men bruger også en del energi på T.J. Clarks marxistiske Manet-analyse, fordi Clark uden videre går "fra Haussmann til værket" (s. 403), som han siger, det vil sige fra den overordnede historiske kontekst til Manets værker, fra basis til overbygning i marxistisk terminologi: Clark ignorerer i sin forståelse af Manet som skildrer af fremmedgørelsen i det moderne liv betydningen af det specifikke produktions-system, det vil sige feltet og dets sociale mikrokosmos. Bourdieu polemiserer også mod debatten i Frankrig i 1990erne om samtidskunst og modernisme, og i den sammenhæng langer han også ud efter sin frafaldne tilhænger, kunstsociologen Nathalie Heinich, som han beskylder for "videnskabelig populisme" (s. 27) – hvad der forekommer ret urimeligt,

givet den nuancerede position, hun indtager i sin meget interessante analyse af, hvad samtidskunsten gør, *Le Triple jeu de l'art contemporain*, der udkom i 1998, året før forelæsningerne om Manet.

Givet denne mangfoldige polemik mod kunsthistorikere og -sociologer er det ikke helt tilfredsstillende, at det forbliver ret uklart, hvad Bourdieu egentlig mener med, at hensigten i det andet forelæsningsår er at nå til et "forklarende system af kunstneriske former" (s. 339), og at hans afsluttende værkanalyser virker lidt som en antiklimaks, selv om det muligvis skyldes, at kunsthistorikere og litterater er vant til, at alt det, som Bourdieu har fremstillet i de foregående mange timers forelæsning, bliver pakket ned i den enkelte værkanalyse. Når værkanalysen så står tilbage uden eksplisit sammenvævning med alle forholdene, værket er indvævet i, virker den lidt nøgen. Men uanset om der er noget nyt eller ej i Bourdieus Manet-analyse, så er det under alle omstændigheder for denne læser en imponerende samlet præsentation af Manets værk og kontekst, som man helt afgjort bliver klogere af.

Som Pascale Casanovas efterord siger, er hele Manet-analysen også refleksiv i den forstand, at Bourdieu uden at sige det helt åbent også ser sig selv i Manet. Ganske vist havde Manet en anden og mere borgerlig social herkomst end Bourdieu, men de har – som Bourdieu siger om Manet (s. 454) og om sig selv i *Udkast til en selvanalyse* – begge en splittet habitus, som gør, at de på én gang er in og out (s. 377) i det felt, de virker på, på én gang subversive og underkastede (s. 84). Fælles er således også deres kritiske forhold til akademisme, uanset om den angår maleri eller videnskab (s. 174, 191, 205). Og Bourdieu taler utvivlsomt også om sig selv, når han beskriver Manets "drama" (s. 61) eller måske ligefrem tragedie, nemlig at blive både angrebet og forsvarer af grunde, som er mere politiske end æstetiske (videnskabelige i Bourdieus tilfælde) (s. 61, 439), idet både forsvar og angreb udgør problemer på hver deres måde, når de sker af de forkerte grunde – det vil sige på et grundlag, som Manet og Bourdieu ikke selv ønskede at blive forsvarer eller angrebet på.

Som med alle den slags analogier, der som ueksplisiciteret også er ukontrollabel (som Bourdieu ville have sagt i andre sammenhænge), er det spørgsmålet, hvor langt analogien holder. Når Bourdieu skriver, at Manet "laver altid det samme, men i de mest forskellige områder" (s. 301), kan Bourdieu vel med god ret tænke på sig selv også. Men tangerer det ikke selvros, hvis han også tilskriver sig selv den positive variant af eklekticisme, som han finder i Manets anvendelse af skemaer fra hele kunsthistorien (s. 355), eller hvis han

også roser sig selv samtidig med Manet for at have en *immense culture*, en ”umådelig dannelse” (s. 492), men i form af praktisk kunnen, i kroppen, hånden eller øjet frem for som bevidst viden? Eller hvis han ser sig selv som en humanvidenskabens Manet, der iværksætter ”historiens største kunstneriske [videnskabelige] revolution” (s. 141)?

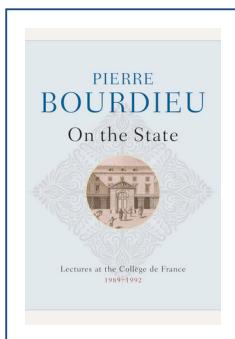
Symbolske revolutioner er vanskelige at forstå, indleder Bourdieu sin første forelæsning med at sige, fordi de, når de lykkes, består i at installere en ny måde at opfatte virkeligheden på, så det bagefter kræver et omfattende historisk rekonstruktionsarbejde at forstå, at den har kunnet opfattes på andre måder. Symbolske revolutioner er derfor også sjeldne på så store områder som billedkunst, og det er de vel også på områder som sociologi eller humanvidenskab. Jeg ville bestemt mene, at Bourdieus værk har potentialet til at være en symbolsk revolution i humanvidenskaben, men selv om der sandsynligvis bliver læst mere

Bourdieu end nogensinde på alverdens universiteter, er denne revolution på nogle punkter enten fejlslagen eller ikke gennemført endnu: De immanente tendenser i den sociale verden – universiteternes og forskningens verden – som Bourdieu ville revolutionere, har ikke været med projektet, bl.a. fordi universitetets opgave i ’vidensamfundet’ ikke er at uddanne kritiske forskere, men produktiv arbejdskraft, hvilket ikke er ganske det samme, selv om der heller ikke er nogen principiel modsætning. Universiteter med stigende optag og vægt på gennemførelse er heller ikke en egnet social kontekst for et oprør mod akademismen; den tenderer vel mere mod en trist blanding af udvanding af reelle videnskabelige standarder, som kræver en langvarig habitusdannende arbejdsindsats fra både underviser og studerende, og styrkelse af formelle akademiske konventioner, der lettere kan formidles i form af regelsæt.

NYHEDSBREVET # 52

Redaktion: Carsten Sestoft

BØGER PÅ VEJ

Bourdieu on the State, som har været annonceret i lang tid og hvor udgivelsesdatoen er blevet skudt flere gange, er en oversættelse af den franske opsamling af Bourdieus forelæsninger om staten der udkom for nogle år siden og som blev udførligt diskuteret af Staf Callewaert i sidste nummer af *Praktiske Grunde*.

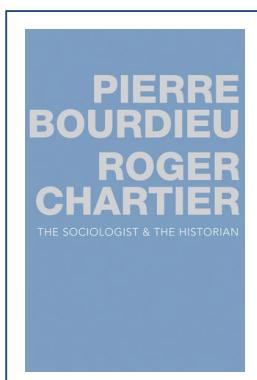
<http://www.polity.co.uk/book.asp?ref=9780745663296>

Uprooting – oversættelse af *Le déracinement*, kan angiveligt købes i hardback i USA, den kan i hvert tilfælde fås via Amazon ser det ud til:

http://www.amazon.com/Uprooting-Pierre-Bourdieu/dp/0745623530/ref=tmm_hrd_title_0?encoding=UTF_8&sr=&qid=

Men iflg forlaget Blackwells hjemmeside kommer bogen først ud i foråret 2015:

http://bookshop.blackwell.co.uk/jsp/search_results.jsp?wcp=1&quicksearch=1&cntType=&searchType=keywords&searchData=Uprooting&g=

Og så er der en bog på vej under titlen *The Sociologist and the Historian* med samtaler fra slut '80erne mellem Bourdieu og kulturhistorikeren Roger Chartier. En dansk arbejdsoversættelse af en samtale mellem disse to og en tredje kulturhistoriker, Robert Darnton,

findes på Hexis' hjemmeside:

<http://www.hexis.dk/artikler.html>
<http://eu.wiley.com/WileyCDA/WileyTitle/productCd-0745679595.html>

-ja

KRISEN

I adskillige år har jeg haft en lille bog af den kritiske økonom Frédéric Lordon stående. Den hedder *Jusqu'à quand? Pour en finir avec les crises financières*, som kunne oversættes med: "Hvor længe endnu? Slut med finanskriserne!" Bogens manuskript blev afsluttet i august 2008 og korrekturlæst i slutningen af september 2008; i mellemtíden var krisen startet i USA med Lehman Bros.' krak. Mit indtryk er, at den indeholder det meste af det, der er værd at vide om finanskrisen og dens årsager i et historisk, sociologisk og økonomisk perspektiv, for det vidste man alt sammen før krisen. Alligevel har jeg aldrig fået læst dens godt 200 små sider. Hvorfor ikke? At læse om finansverdenen og bankerne indgyder mig en en sådan lede og afsky, at jeg ikke engang holder ud at læse kritik af den. Blandingen af blank og afstumpet kynisme, af rent pengebegær (i samme betydning af 'ren' som i Kants *Kritik af den rene fornuft*) og hoven indifferens over for samfundsmæssig nytte er simpelthen så modbydelig, at det ikke er til at bære: Det er alle de værste egenskaber ved historiens overklasser forsamlét på et sted, helt uden forsonende træk. Gad vide om ikke denne væmmelse er finanssektorens bedste forsikring mod politisk regulering? Ikke engang for at regulere den ønsker man at røre den med en ildtang.

-cs

Citat

Habitus, in all its operational complexity, does not cancel or even compromise human rationality. To cite a somewhat parallel case, many people thought, when Freud's views were becoming known, that we could no longer claim to be rational animals. The correct view was that Freud was showing us how to be rational despite everything.

– William James Earle

PROFESSION OG BUREAUKRATI

Jacques Tati: *Playtime*

Af forskellige grunde har jeg med stor interesse læst det meste af Andrew Abbotts interessante professionssociologiske analyse *The System of Professions* (University of Chicago Press, 1988): For det første fordi Abbott er interessant som en forsker, der har en exceptionelt klar brug af daglig-sprogsstermer i den teoretiske og komparative rekonstruktion af empirisk materiale, dvs. en ekstremt abstrakt brug af konkrete termer, som på én gang konkretiserer abstraktionen og præciserer den logiske struktur i konkretionen. For det andet fordi bogen giver en introduktion til positionerne i professionslitteraturen. For det tredje fordi bogen går ind i detaljerede analyser af indholdet i professioners arbejde, hvilket er nyttigt i min egen løbende refleksion over, hvad arbejde og i en bredere forstand professionalisme er.

Da mit eget arbejde jo er som bureaucrat, har jeg også konsulteret Webers paragraffer om bureaucrat i *Wirtschaft und Gesellschaft*, hvilket naturligt nok har ført til spørgsmålet om forholdet mellem bureaucratier og professioner. Abbott er ikke synderligt klar på det punkt; snart synes han at udviske grænsen, snart at opretholde den. Men hvad grænsen består i, forbliver uklart.

Som paradigmatiske eksempler er der selvfølgelig en klar og forførende anskuelig forskel på den arketyptiske professionelle, lægen eller advokaten, der er herre over deres liberale erhvervs selvestemte praksiser eller kontorer, og den underordnede bureaucrat i personlighedsudslettende offentlige kontorer: Det er en kombineret og noget bedaget version af forskellen på borgerskab og småborgerskab, på akademikere og kontorister, på privat og offentlig. Forskellen tåler imidlertid ikke ret meget eftersyn, når man sådan skærer den ud i pap: Bureaucrater er også overordnede og akademikere;

også store private firmaer bliver til bureaucratier, som har underordnede og ikke-akademikere; allerede på Abbotts tid for et kvart århundrede siden var godt halvdelen af læger og advokater i USA ansatte og ikke selverhvervende; i Danmark er læger langt overvejende offentligt ansatte eller for de praktiserende lægers vedkommende i så høj grad offentligt finansierede og regulerede, at deres liberale erhverv til dels er en illusion.

Man får den mistanke, at professioner og bureaucratier ikke så meget er to forskellige måder at organisere vidensbaseret arbejde på som to forestillinger om arbejdsorganisering, der har rod i forskellige historiske opfattelser af statens rolle i et land: Hvor bureaucratier som idé og til en vis grad virkelighed udspringer af en kontinental statsforståelse med en høj grad af kontinuitet til enevælden – eksempelvis i Danmark, Preussen, det stortyske kejserdømme eller Frankrig – indgår professionerne i de mere løse statsforståelser i England og USA. Noget sådant vil selvfølgelig ikke sige, at der ikke er professioner på kontinentet eller bureaucratier i England eller USA; sidstnævnte lande fremkalder endda billeder af af særligt ineffektive og labyrintiske statsforvaltninger. Men det kunne måske forklare den hovedforskelse på forestillingen om bureaucratier og professioner, som de øvrige forskelle synes at kunne afledes af, nemlig forholdet til dem, man betjener.

For bureaucratiets vedkommende er det for den enevældige forvaltning undersåtten og senere i den demokratiske retsstat borgeren. For undersåt og borger er bureaucratiet en ørvighed, som med hjemmel i lovgivning vedtaget af statens politiske repræsentanter ensidigt fastsætter ret, som juristerne siger. Jura og anden områderelevant ekspertise er bureaucratiets vidensformer, og den traditionelle hierarkiske organisering er et udtryk for den arbejdsdeling, der er nødvendig for at håndtere de sagsmasser, som følger af den kontinentale stats centralisering, som typisk også er en social og geografisk centralisering. Den enkelte bureaucrat er muligvis ekspert på sit område, men må som myndighedsudøver forblive den anonyme inkarnation af ørvigheden og kan derfor ikke få ydre anerkendelse af sin individuelle ekspertise: Bureaucratens opgave med at stå over borgeren som myndighed frater samtidig vedkommende den individualitet, som er reserveret for de politiske ledere og for kollektive beslutningsinstanser som nævn af forskellige slags.

En profession betjener derimod patienter eller klienter, dvs. kunder, der er privatpersoner eller som erhvervsvirksomheder har en beslægtet status.

Det gør den professionelle til en faglig ekspert, som står ved siden af kunden: En rådgiver, som man konsulterer for hans eller hendes ekspertise, der giver sig udslag i en individuel anerkendelse, en anerkendelse som individ. Væksten i størrelse af professionernes organisationer – fx hospitaler eller advokatfirmaer – synes især at hænge sammen med specialisering pga. vidensudviklingen inden for professionen og den deraf følgende arbejdsdeling.

Dette er muligvis lutter banaliteter, og kun min uvidenhed forhindrer mig i straks at se det. Men selv hvis det er banaliteter, er det stadig et eksempel på, at teorier om professioner og bureaucratier, som universitetsfolk fuldt og fast tror på eksistensen af og docerer til uskyldige unge mennesker, i realiteten ikke har nogen teoretisk eksistensberettigelse, men blot er absoluteringer af halvreflekterede forestillinger med rod i en uerkendt historie. -cs

OBS: HEXIS PÅ FACEBOOK!

Hexit har nu fået en offentlig facebook-gruppe, hvor aktuelle artikler og arrangementer kan deles og diskuteres.

Link til facebookgruppen **foreningen hexis**:

<https://www.facebook.com/groups/38502912818/?ref=ts&fref=ts>

STAT OG PRIVAT

Set fra et europæisk kulturperspektiv er en af de nyere kulturelle revolutioner, nemlig fremkomsten af intelligente tv-serier med de intellektuelles yndling *The Wire* i spidsen, i sig selv resultatet af en tankevækkende proces: Det er ikke statsligt tv, der har produceret dem; intelligensen er muliggjort af betalingskanaler, dvs. en ekskluderende kommersiel offentlighed. (Hvor meget offentlig støtte, der måtte være involveret, har jeg ikke kendskab til.) Hinsides valget mellem på den ene side statsligt tv med en tendens til at koble klogskab og paternalisme og på den anden side privat reklamefinansieret tv med en tendens til populisme og laveste fælles-nævnere er der altså et tredje valg, netop et valg: De uddannedes valg af en tv-kanal, der giver dem de intelligente kulturprodukter, som de gerne vil have. Disse kulturprodukter er muligvis ikke væsentligt mindre ekskluderende end den statsautoriserede kultur, men det er nu ikke pointen: Forestillingen om kultur som modstand på samfundsmæssigt plan ender altid i dilemmaer for de intellektuelle (adgangen til og selve interessen for sandheden som sådan er socialt ulige fordelt), og dem findes der kun taktiske udveje fra i form af kompromisser og alliancer. Politik, kort sagt. Pointen var en helt anden: Nemlig at dette stiller to former for kapitalisme og

marked op over for hinanden: Den første er de reklamefinansierede kanalers homogeneiserende og populistiske marked; her er ingen valg, alt er det samme. På det andet marked er betalingskanalerne en position på et mere nichepræget og segmenteret marked, som også rummer alle de kanaler med det, som intelletuelle opfatter som ”slam-tv”. Her kan man vælge alt muligt efter ens socialiserede smag, der i vore dage hovedsagelig segmenteres af alder, køn og uddannelsesniveau. Deri er der en vis logik, som genfindes i politiske retninger: Kapitalismen og markedet præsenteres altid af deres fortalere som model 2 med segmenter og frit valg for enhver smag; men i virkeligheden tenderer kapitalismen mod model 1, dvs. mod monopoler, som kvæler konkurrence og udbreder forskelsløshed til flest muligt. Betonliberalister støtter altid model 2 i ord, men i gerning er deres politik som oftest til fordel for model 1, både fordi monopolerne kan betale deres håndlængere og talstmænd bedst, og fordi de som de stærkeste bedst forstår at udnytte og skabe deregulering til at køre konkurrenterne over. Alligevel har betalingskanalerne vist sig at være mulige. Måske er alt håb ikke ude? (Men for hvad?)

-cs

praktiske grunde

Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab

Praktiske Grunde udgives af foreningen *Hexit* • *Forum for samfundsvidenskabelig forskning* og udkommer elektronisk med fire numre årligt.

Praktiske Grunde er et tværfagligt internordisk forum for analyse af sociale og kulturelle praksisformer, deres sociale genese, strukturelle betingelser, virkemåder og relation til magt- og dominansforhold.

Praktiske Grunde er til for at fremme den kritiske dialog mellem de mange forskellige forskere og studerende, der på forskellige måder og i forskellige sammenhænge arbejder med inspiration fra den franske sociolog Pierre Bourdieu og beslægtede forskere. Tidsskriftet redigeres således med afsæt i følgende basale videnskabelige grundantagelser:

- videnskabelig viden har både en teoretisk og en empirisk dimension
- det videnskabelige objekt er konstrueret gennem et brud med førstehåndsforsråelsen
- at tænke i relationer giver bedre virkelighedsmodeller end at tænke den i substanser
- virkeligheden er historisk og fortiden virker i nutiden, både kollektivt og individuelt.

Praktiske Grundes tværfaglige redaktion består af et dansk, svensk og norsk redaktionspanel. Tidsskriftet bringer fagfællebedømte forskningsartikler, oversættelser af centrale fremmedsprogede tekster og anmeldelser. I tidsskriftets nyhedsbrev optages mindre essays, debatindlæg, bogomtaler, meddelelser om konferencer, seminarer, studiegrupper o.l. Praktiske grunde publicerer på dansk, svensk, norsk og engelsk.

Redaktion

Redaktør: Kim Esmark; Danmark: Ole Hammerslev, Anders Høg Hansen, Carsten Sestoft, Ulf Brinkkjær; Sverige: Donald Broady, Mikael Börjesson, Emil Bertilsson, Ida Lidegran; Norge: Kristian Larsen, Johannes Hjellbrekke

Advisory board

Loïc Wacquant, Univ. of California, Berkeley & Centre de sociologie européenne, Paris; Lennart Rosenlund, Universitetet i Oslo; Jan Frederik Hovden, Universitet i Bergen; Tore Slaatta, Universitetet i Oslo; Martin Gustavsson, Stockholms Universitet; Mikael Palme, Stockholms Universitet; Annick Prieur, Aalborg Universitet; Mikael Rask Madsen, Københavns Universitet; Lene Kühle, Aarhus Universitet; Peter Koudahl, DPU; Ida Willig, Roskilde Universitet; Lisanne Wilken, Aarhus Universitet; Yves Dezelay, CNRS, Paris; Antonin Cohen, Université de Picardie, France; Frédéric Lebaron, Université de Picardie, France; Remi Lenoir, Director of the Centre de sociologie européenne, Paris; Niilo Kauppi, CNRS, Strasbourg; Franz Schultheis, Universität St. Gallen; Michael Vester, Leibniz Universität Hannover; Bryant Garth, Southwestern University, USA

Vejledning til forfattere om manuskripter

Manuskripter til *Praktiske Grunde* indsendes elektronisk som vedhæftet fil i Word-format til praktiskegrunde@hexis.dk eller en af redaktørerne. *Praktiske Grunde* publicerer på dansk, norsk, svensk og engelsk. Efter fagsælge-vurdering indsendes et rettet og korrekturlæst manuskript som vedhæftet Word-fil. Med artiklen skal følge:

- engelsk abstract (max. 150 ord, husk engelsk titel)
- 5-8 keywords på engelsk
- forfatteroplysninger: navn, akademisk titel og/eller ansættelsessted, evt. e-mail

Opsætning og skrifttype

Brug standardopsætning. Skriftype Times New Roman 12 pkt. Undgå enhver form for koder, skabeloner, typografier, overskriftsformattering o.l.!

Forkortelser, talord, termer

Rent sproglige forkortelser følger almindelig rettskrivning. Årstal skrives med talord, f.eks. 1989, 1980erne, '80erne, 1800-tallet. Termer på originalsprog kursi-veres (f.eks.: ... med begrebet *Herrschaft* sigtede Weber til...).

Citater og citationstegn

Citater på indtil 4 linier anbringes i løbende tekst mellem ”dobbelt anførselstegn”. Citater på over 4 linier sættes separat i teksten, indrykket og *uden* anførselstegn. Ved markering af begreber og andet, som ikke er egentlige citater, bruges ’enkelt anførselstegn’ (f.eks.: ... der var tale om en art ’statsliggørelse’ af tænkningen...).

Henvisninger

- angives via forfatternavn, udgivelsesår og evt. side-tal i parentes indlagt løbende i hovedteksten: (Zahle 1996), (Bourdieu 1971: 45). Flere forfattere adskilles med semikolon: (Zahle 1996; Petersen 2007). Flere referencer af samme forfatter fra samme år alfabetiseres: (Bourdieu 1982a, 1982b).

Noter

Praktiske Grunde opererer med løbende numeriske fodnoter. Brug ikke flere noter end nødvendigt.

Tabeller og figurer

- skal være tydelige i et breddeformat af 7,5 eller 16 cm. De skal være nummererede og have en beskrivende rubrik.

Litteraturliste

- opføres alfabetisk efter hovedteksten, udformet med *Chicago manual of style* som forlæg:

Bog:

Honneth, A. 2006. *Kamp om anerkendelse*. København: Reitzel.

Ældre bog i nyt optryk eller senere oversættelse:

Weber, M. 1978. *Economy and society*. Berkeley: University of California Press [1922].

Bog med mere end en forfatter:

Prieur, A. og C. Sestoft 2006. *Pierre Bourdieu. En introduktion*. København: Reitzel.

Flere bøger / artikler af samme forfatter fra samme år:

Bourdieu, P. 2005a. *Viden om viden og refleksivitet*. København: Reitzel.

Bourdieu, P. 2005b. *The social structures of the economy*. Cambridge: Polity Press.

Artikel i redigeret bog (antologi/samleværk):

Hanks, W.F. 1993. Notes on Semantics in Linguistic Practice. In *Bourdieu. Critical Perspectives*, red. C. Calhoun, E. LiPuma & M. Postone, 139-155. Cambridge: Polity Press.

Artikel i videnskabeligt tidsskrift:

Lenoir, R. 2006. An Intellectual and Personal Encounter. *Retfærd. Nordisk juridisk tidsskrift* 3/114: 7-22.

Nummer af tidsskrift, evt. med angivelse af tema:

Praktiske Grunde. Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab 1-2, 2010. Tema: Bourdieu og staten. www.hexit.dk.

Artikel i dagblad:

Information 2007. Kritisk sociologi på anklagebænken. 10. september.

Henvisning til hjemmeside:

Hexis. <http://www.hexit.dk/forfattervejledning.html> [29. febr. 2011].